

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

На правах рукопису

ТОЛКАЧЕНКО ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 349.6

**ПРАВОВА ОХОРОНА ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ
В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
Труба Вячеслав Іванович
кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ, ВИДИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ, ЇХ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І ПРАВОВА ОХОРОНА.....	15
1.1. Поняття та види зелених насаджень в населених пунктах України.....	15
1.2. Поняття та зміст правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України у складі їх правового режиму.....	43
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ.....	80
2.1. Поняття, структура та особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.....	80
2.2. Суб'єкти у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України	89
2.3. Права суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.....	101
2.4. Обов'язки суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.....	118
Висновки до розділу 2.....	136
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ.....	143
3.1. Управління у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.....	143
3.2. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в населених пунктах України.....	167
Висновки до розділу 3.....	190
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ.....	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

НП	- населений пункт
Наказ Мінбуду України № 105	- наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року
Мінприроди України	- Міністерство екології та природних ресурсів України

Мінрегіон України	- Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
МОЗ України	- Міністерство охорони здоров'я України
Держводагенство України	- Державне агентство водних ресурсів України
Держземагенство України	- Державне агентство земельних ресурсів України
ЗК України	- Земельний кодекс України
ГК України	- Господарський кодекс України
ЦК України	- Цивільний кодекс України
КУпАП	- Кодекс України про адміністративні правопорушення
КК України	- Кримінальний кодекс України
Постанова КМ України № 559	- Постанова Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів» № 559 від 8 квітня 1999 року
Держсанепідемслужба України	- Державна санітарно-епідеміологічна служба України

ВСТУП

Актуальність теми. У статті 16 Конституції України від 28 червня 1996 року закріплено, що охорона навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки є обов'язком держави. Складовою навколишнього природного середовища є зелені насадження населених пунктів, як невід'ємний елемент рослинного світу. Вони виконують природоохоронну, оздоровчу, рекреаційну, господарську, культурно-освітню, естетичну, виховну та науково-дослідну функції. Це обумовлює важливе значення даних зелених насаджень як для забезпечення сталого розвитку певної території, так й для благополуччя її населення.

Одним з суттєвих факторів, що обмежує ефективність виконання зеленими насадженнями своїх функцій, є недостатня площа зелених насаджень загального користування порівняно з їх нормативним забезпеченням. На 2012 рік загальна площа зелених насаджень становила 682 тис. га., з яких площа насаджень загального користування – 178 тис. га., охоплених доглядом – 126,5 тис. га [1]. На одного міського мешканця країни припадає від 5,1 до 16,3 м² зелених насаджень, тоді як в зарубіжних країнах цей показник становить в середньому 18 м² [2, 3, 4]. Зокрема, в м. Одеса орієнтовна площа зелених насаджень загальноміського користування є 1043, 14 га, що складає фактично 10 м² на одного жителя, при нормі зелених насаджень загального користування 12 м² [5]. На зменшення кількості таких насаджень негативно впливають необґрунтована їх вирубка, погіршення їх природного стану, незаконне знищення тощо. Все це спричиняє погіршення якості довкілля відповідної території та, як наслідок, впливає на стан здоров'я населення, що обумовлює актуальність питання про охорону зелених насаджень в населених пунктах України.

Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах за своїм змістом та з врахуванням таких об'єктивних ознак як обмеженість відповідною територією та колом її населення, вплив природно-кліматичних умов на склад та якість відповідного біорізноманіття є питанням місцевого значення. Аналіз нормативно-правового регулювання показує, що регламентація відносин у цій галузі здійснюється на рівні різних за формою нормативно-правових актів: за допомогою законів та підзаконних нормативно-правових актів. Поширеним є, зокрема, застосування нормативно-правових актів, виданих місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та локальних актів підприємств, установ та організацій. Все це свідчить про диференційований характер законодавства в даній сфері та формування його специфічних рис, що викликає питання про визначення правового режиму зелених насаджень населених пунктів та особливостей правового регулювання їх охорони.

З огляду на те, що навколишнє природне середовище населених пунктів є складовою навколишнього природного середовища певного регіону, області, держави та світу в цілому, логічно, що правове регулювання охорони зелених насаджень населених пунктів відіграє важливу роль у формуванні та реалізації загальнодержавної природоохоронної політики та пов'язане з міжнародним правом. Таким чином, проблема охорони зелених насаджень в населених пунктах є проблемою місцевого значення, ефективно вирішення якої є важливою складовою успішного та гармонійного розвитку людства в цілому.

Разом з тим для правової основи відносин в цій галузі характерно неупорядкованість положень чинного законодавства України щодо вимог і заборон в сфері охорони та утримання зелених насаджень. На жаль, чинне екологічне законодавство має також чимало прогалин щодо озеленення об'єкту благоустрою з врахуванням його функціонального призначення, біологічних характеристик кожного зеленого насадження, часового фактору

озеленення та складності цих робіт.

У зв'язку з недосконалістю законодавства в даній сфері проблематичною є практична реалізація його норм, що виявляється через правопорушення. Залишається недостатньо нормативно врегульованим питання юридичної відповідальності за порушення правил озеленення населених пунктів. Більшість правових норм, зокрема, що містяться у кодексах, передбачають настання юридичної відповідальності лише за загальним складом – щодо об'єктів рослинного світу в цілому, без врахування особливостей зелених насаджень населених пунктів. Вищевикладені практичні проблеми доповнюються недоліками теоретичного характеру, які потребують подальшого дослідження та доопрацювання, зокрема, щодо поняття зелених насаджень в населених пунктах та поняття озеленення, поняття правового режиму та правової охорони зелених насаджень, кола суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах, їх прав і обов'язків, організаційно-правового механізму охорони зелених насаджень та юридичної відповідальності в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України.

В науці екологічного права питанням правової охорони зелених насаджень в населених пунктах приділяли увагу такі вчені як: Л.О. Бондар, А.П. Гетьман, О.Л. Дубовик, А.Б. Іскоян, О.І. Крассов, В.В. Петров, Г.Ф. Полянська. Найбільш повно звертались до питань правової охорони рослинного світу А.К. Соколова, О.В. Басай. Комплексний аналіз правової охорони зелених насаджень в містах зроблено Ю.І. Щуплецовою, яке проведено щодо правової охорони зелених насаджень в Російській Федерації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконане відповідно до теми кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І.Мечникова «Майнові та немайнові права особи в умовах побудови правової держави в Україні: проблеми набуття, здійснення та захисту» (державний реєстраційний номер 0108U003958), у якій дисертантка брала участь як співвиконавець і в межах якої авторкою проведено аналіз правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України та запропоновано шляхи подальшого вдосконалення відповідного законодавства та практики його застосування.

Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування нових положень та висновків щодо правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України, визначення шляхів удосконалення чинного законодавства України в даній сфері та підвищення ефективності його застосування.

Для досягнення зазначеної мети визначено та виконано наступні завдання:

дослідити загальнотеоретичні положення щодо зелених насаджень в населених пунктах, виявити їх особливості, уточнити визначення зелених насаджень в населених пунктах та конкретизувати поняття озеленення населеного пункту;

дослідити питання правового режиму та правової охорони зелених насаджень в населених пунктах, проаналізувати правову основу охорони зелених насаджень та обґрунтувати відповідні пропозиції;

проаналізувати поняття та виявити особливості правовідносин в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах;

виявити та конкретизувати суб'єктів в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України;

проаналізувати поняття та надати класифікацію екологічних прав щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах;

дослідити та уточнити загальні і специфічні обов'язки громадян та юридичних осіб у сфері благоустрою населених пунктів і правової охорони зелених насаджень;

проаналізувати та конкретизувати основні засади організаційно-правового механізму охорони зелених насаджень в населених пунктах України;

проаналізувати загальнотеоретичні засади юридичної відповідальності за правопорушення в сфері охорони зелених насаджень та уточнити визначення шкоди, заподіяної порушенням правового режиму зелених насаджень в населених пунктах;

підготувати пропозиції і рекомендації щодо внесення змін та доповнень відповідного законодавства.

Об'єктом даного дослідження є відносини, які виникають щодо створення, використання та охорони зелених насаджень в населених пунктах.

Предметом цього дослідження є права охорона зелених насаджень в населених пунктах України.

Методи дослідження. В процесі написання дисертації використовувалися загальнонаукові та спеціальні правові методи дослідження. *Історико-правовий метод* використовувався при дослідженні етапів та перспектив розвитку правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України та узагальненні її положень в еколого-правовій науці радянського та сучасного періодів. Застосування *логіко-юридичного методу* здійснювалось при дослідженні змісту нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах України, відповідних теоретичних положень, а також обґрунтуванні та формуванні висновків за темою дисертації. Дослідження норм національного законодавства України щодо озеленення населених пунктів та їх співставлення з законодавством зарубіжних держав та основними положеннями міжнародного права здійснювалось за допомогою застосування *порівняльно-правового методу*. З метою аналізу положень різних галузей національного права (екологічного, земельного, цивільного тощо) та норм міжнародного права застосовувався *метод комплексного аналізу*. Метод аналізу та синтезу використовувався при дослідженні всіх розділів, що складають зміст дисертації. Переважно ці та інші методи наукового дослідження використовувалися у їх взаємозв'язку.

Науково-теоретичну базу дисертаційного дослідження склали положення і висновки, що містяться в наукових працях таких екологів-правознавців, як: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, С.О. Боголюбова, А.Г. Бобкової, М.М. Бринчука, Ю.О. Вовка, О.К. Голиченкова, М.І. Єрофєєва, І.І. Каракаша, Н.Р. Кобецької, О.С. Колбасова, В.М. Комарницького, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, В.Л. Мунтяна, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.К. Попова, Б.Г. Розовського, В.І. Семчика, Н.В. Черкаської, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги, В.З. Янчука та інших.

Емпіричну базу дослідження склали закони, підзаконні нормативно-правові акти України та інших держав щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах, а також міжнародно-правові акти у галузі використання та охорони природних ресурсів, матеріали судової та іншої практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі комплексного і системного дослідження питань правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України систематизовано наявні в цій сфері знання та обґрунтовано нові теоретичні та прикладні положення щодо зазначених відносин.

Уперше:

запропоновано визначення поняття «правовий режим зелених насаджень населених пунктів» як сукупності закріплених у законодавстві правил та норм щодо створення, використання, охорони (збереження, відтворення, відновлення та захисту) і видалення зелених насаджень в населених пунктах, які є обов'язковими як для населення даного пункту, так й для всіх інших користувачів;

запропоновано визначення поняття «правова охорона зелених насаджень в населених пунктах» як закріпленої в законодавстві системи організаційних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на запобігання шкідливому (хімічному, фізичному та ін.) впливу, забрудненню, засміченню і виснаженню цих природних ресурсів, на ліквідацію негативних явищ та організацію їх раціонального використання, збереження, відтворення і поліпшення стану зелених насаджень в населених пунктах з метою задоволення екологічних, естетичних та інших інтересів населення;

надано визначення поняття «шкода, заподіяна порушенням правового режиму зелених насаджень в населених пунктах», а саме - це негативні наслідки протиправних діянь у формі пошкодження, знищення, іншого погіршення стану зелених насаджень населених пунктів або їх окремих частин, а також окремих природних об'єктів, що забезпечують функціонування цих насаджень, їх забруднення, засмічення та використання не за призначенням, порушення екологічних зв'язків між ними, а також зниження ефективності озеленення населених пунктів внаслідок порушення вимог чинного законодавства;

запропоновано визнати підставою для застосування адміністративної та кримінальної відповідальності відповідно погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують їх функціонування; знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах та

знищення чи пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що занесені до Червоної та Зеленої книг України.

Удосконалено положення щодо:

визначення поняття відновної вартості зі зміною чинників для її розрахунку, а саме - це сукупність витрат на створення, утримання чи відтворення цих природних об'єктів, включаючи витрати за попередні роки з урахуванням коефіцієнту для умовного розрахунку екологічної оцінки виконання зеленими насадженнями їх функцій;

визначення поняття «об'єкт благоустрою зеленого господарства» з урахуванням його співвідношення із поняттям «об'єкт озеленення», а саме - це об'єкт, на території якого розташовані зелені насадження та створюються нові, а в разі необхідності, проводяться капітальний і поточний ремонт цих об'єктів;

обов'язків суб'єктів охорони зелених насаджень в населених пунктах, які мають рекомендаційний характер, шляхом заміни його на імперативний з обґрунтуванням відповідних пропозицій до законодавства.

Дістало подальший розвиток положення щодо:

поняття зелених насаджень в населених пунктах з урахуванням того, що вони є природним рослинним угрупованням, знаходяться на території населеного пункту і є важливою складовою навколишнього середовища;

класифікації зелених насаджень в населених пунктах, з урахуванням основних рис зелених насаджень та в залежності від наступних критеріїв:

- 1) функціональне призначення: захисна рослинність, озеленюючі насадження, декоративна рослинність та плодова рослинність,
- 2) місцезнаходження: зелені насадження, що знаходяться уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, бульварах, на алеях, садах, в інших об'єктах благоустрою загального користування, у санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях,
- 3) режим використання: зелені насадження загального та спеціального користування; зелені насадження обмеженого та необмеженого користування ;

змісту озеленення населеного пункту шляхом доповнення системи зелених насаджень населених пунктів комплексом робіт по насадженню, охороні та відтворенню об'єктів рослинного світу на території населеного пункту, а також створення штучних об'єктів благоустрою зеленого господарства з максимальним збереженням існуючих зелених насаджень та їх подальшою охороною з метою забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля;

кола суб'єктів охорони зелених насаджень в населених пунктах шляхом його упорядкування з урахуванням повноважень таких суб'єктів щодо організації та здійснення охорони;

прав суб'єктів в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах шляхом їх узагальнення та визначення як законодавчо визнаних та закріплених прав щодо використання зелених насаджень та озеленення населеного пункту, які спрямовані на забезпечення задоволення

різноманітних потреб людини і безпечного для життя та здоров'я навколишнього середовища;

правовідносин в цій сфері шляхом систематизації їх особливостей, серед яких: такі правовідносини існують лише при наявності зелених насаджень, які взаємодіють з навколишнім середовищем; вони упорядковані та організовані, насамперед, за допомогою правових норм, але з урахуванням соціальних та біологічних законів; на ці правовідносини впливають соціум, природно-соціальні умови та процеси; у правовій основі таких відносин превалюють норми рекомендаційного характеру; вони залежать від змісту правового режиму зелених насаджень в населених пунктах; такі правовідносини складаються на регіональному та локальному рівнях, що обумовлене адміністративно-територіальною обмеженістю зелених насаджень населених пунктів;

екологічного управління охороною зелених насаджень в населених пунктах з узагальненням таких його елементів як функції, форми, стадії, методи і завдання та конкретизації таких його функцій як екологічне планування та екологічний контроль;

підстав юридичної відповідальності, які безпосередньо пов'язані із охороною зелених насаджень в населених пунктах шляхом їх виокремлення із загальних підстав відповідальності щодо інших об'єктів навколишнього середовища.

Практичне значення одержаних результатів полягає у заповненні прогалини в науці екологічного права щодо правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України, а саме визначення їх поняття, як об'єкту екологічних правовідносин, їх правового режиму та організаційно-правового механізму охорони цих насаджень; в можливості використання теоретичних положень та рекомендацій, сформульованих у дисертації, для подальших наукових досліджень відповідної теми; в процесі удосконалення чинного законодавства України; для професійної підготовки фахівців в галузі правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України; у навчальному процесі вищих юридичних навчальних закладів при викладанні курсу «Екологічне право» та спецкурсів еколого-правового спрямування і при підготовці відповідних розділів та підрозділів підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів.

Окремі положення результатів дисертаційної роботи використано при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право України», «Земельне право України», «Екологія» та спецкурсу «Охорона рослинного світу» на базі економіко-правового і біологічного факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (акт впровадження № 06.07-01-213 від 05.02.2013р.), «Адміністративне право України», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративна реформа в Україні», «Податкове право України», «Земельне право України», «Екологічне право України» на базі юридичного факультету Запорізького національного університету (акт б/н про впровадження від 18.03.2013р.), а також в практичній діяльності державних органів (акт впровадження № 275/04/01/01 від 18.03.2013р.) і

суб'єктів підприємницької діяльності (акт впровадження № 15а від 26.02. 2013р.).

Особистий внесок здобувачки. Сформульовані у дисертації основні теоретичні положення і розробки, узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне та практичне значення його результатів, одержані дисертанткою особисто.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, а також були апробовані на наступних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема на: 64-тій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (Одеса, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики» (Одеса, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2010); Міжнародній конференції «Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського» (Одеса, 2010); 65-тій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (Одеса, 2010); Республіканській науково-практичній конференції «Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін» (Харків, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського» (Одеса, 2011); 66-тій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (Одеса, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Приватно-правове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи», секційне засідання «Другі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського» (Одеса, 2012 року); Міжнародній конференції «Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського» (Одеса, 2012); при проведенні Круглого столу «Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України» (Харків, 2012); на 67-мій науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова (Одеса, 2012); Міжнародній науково-практичній конференції «Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського» (Одеса, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки за темою даної дисертаційної роботи викладено у 20 одноосібних друкованих наукових працях, з них 6 статей у фахових виданнях України і 1 стаття в зарубіжному виданні.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ, ЇХ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І ПРАВОВА ОХОРОНА

1.1. Поняття та види зелених насаджень в населених пунктах України

В останні десятиріччя минулого століття людство мало змогу задовольнити свої амбіції щодо створення штучних умов в населених пунктах (НП) з метою досягнення матеріального благополуччя. Як показала практика, соціально-економічний розвиток населених пунктів не може здійснюватися у відриві чи навіть з повним ігноруванням екологічної функції навколишнього середовища. Це призводить як до техногенних катастроф у відповідних населених пунктах, так й до погіршення стану здоров'я його населення чи навіть фатальних наслідків для людини.

Ці та інші питання, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з питаннями охорони та використання земель, об'єктів рослинного світу та інші, розглядалися багатьма вченими України та вченими зарубіжних країн, серед яких: В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, С.О. Боголюбов, А.Г. Бобкова, Л.О. Бондар, М.М. Бринчук, Ю.О. Вовк, А.П. Гетьман, О.К. Голиченков, О.Л. Дубовик, М.І. Єрофеев, А.Б. Іскоян, І.І. Каракаш, Н.Р. Кобецька, О.С. Колбасов, В.В. Костицький, М.В. Краснова, О.І. Крассов, Н.Р. Малишева, В. Л. Мунтян, В.В. Носік, В.В. Петров, Г.Ф. Полянська, В.К. Попов, Б.Г. Розовський, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга, а також О.В. Басай [6], В.М. Комарницький [7], О.О. Погрібний [8], В.І. Семчик [9], А.К. Соколова [10], Н .В. Черкаська [11], В.З. Янчук [12].

Навколишнє середовище населених пунктів є не лише одним з основних джерел для здійснення господарської діяльності, але й забезпечення життєдіяльності людини, як біологічної істоти. Увага при цьому повинна приділятися взаємозв'язку людини з природою, не дивлячись на штучно-соціальний характер середовища, створюваного людиною у населених пунктах. Зокрема, Ю.С. Шемшученко та Н.Р. Малишева з цього приводу зазначали: «У понятті навколишнього середовища відображена єдність взаємозв'язку людини, суспільства та природи. Людське суспільство у певному випадку є продовженням природи, що в той же час виступає в якості соціальної сили, яка перетворює її. Воно являє собою вищий продукт природи, що «виокремився» з неї та розвивається з врахуванням власних закономірностей. На відміну від тваринних товариств, які пристосовуються до природи, люди взаємодіють з середовищем як соціальний організм,

свідомо змінюючи її в процесі виробництва матеріальних благ» [13, с.13]. Окрім цього, слід зазначити, що останнім часом високий рівень екологічного благополуччя певного населеного пункту є ознакою його престижності серед інших подібних об'єктів. Невід'ємною складовою екологічного благополуччя населеного пункту є його озеленення. Зміст цього полягає як у здійсненні відповідних дій щодо такого озеленення, так й у створенні штучних умов та об'єктів в населеному пункті з максимальним збереженням існуючих об'єктів рослинного світу та їх подальшою охороною в цілому.

Досліджуючи дану тему, насамперед, слід визначити зв'язок понять навколишнє природне середовище, навколишнє середовище та довкілля з юридичними характеристиками сучасного населеного пункту.

Навколишнє природне середовище – сукупність природних та природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя і діяльності. Термін близький до понять довкілля і навколишнє середовище в їх екологічному значенні. Навколишнє природне середовище є визначальною передумовою життя людини і функціонування екосистем, що обумовлює необхідність його збереження та охорони [14, с.8]. За більш лаконічним визначенням В.К. Попова, навколишнє природне середовище є сукупністю усіх природних об'єктів, що перебувають у нерозривному зв'язку та створюють єдину екологічну систему [15, с.18].

Навколишнє середовище – термін, близький за значенням до поняття навколишнє природне середовище. З початку 70-х р.р. 20 ст. (після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища 1972 р.) він став визначальним для Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) і відповідної галузі міжнародного права – права навколишнього середовища (енвайронментального права). Концепція охорони навколишнього середовища нині є офіційною для ООН і багатьох країн світу. В Україні більш уживана концепція охорони навколишнього природного середовища/довкілля [14, с.8]. У вітчизняній еколого-правовій науці навколишнє середовище пропонують розглядати наступним чином: «... навколишнє середовище – це цілісна система «взаємопов'язаних тіл та явищ природи – рельєфу та поверхневих відкладень, повітря та кліматичних явищ, вод, ґрунтів, рослинного, тваринного світу, що взаємодіють з технічними компонентами, які включаються до неї та створюються суспільством»; «природа, що насичена новими об'єктами, створеними в результаті суспільного виробництва (містами, каналами, греблями, полями, лісними полосами, промисловими підприємствами, електростанціями, очисними спорудами, водопроводами тощо)»; «цілісна система взаємопов'язаних природних та антропогенних об'єктів та явищ, у якій збігає праця, побут та відпочинок людей. Дане поняття включає соціальні, природні та штучно створювані фізичні, хімічні та біологічні фактори, тобто все те, що прямо чи опосередковано впливає на життя та діяльність людини» [13, с.8-9]. Аналогічно за змістом даного поняття щодо Федерального закону «Про охорону навколишнього середовища» [16] О.К. Голиченковим було надане

визначення природного середовища, як сукупності компонентів природного середовища, природних та природно-антропогенних об'єктів [17, с.72].

Довкілля – все, що оточує людину. В екологічному аспекті термін тотожний поняттю навколишнього середовища. Саме в цьому значенні його вжито у ст. 50 Конституції України [18, с.230].

В залежності від ступеню трансформації природних умов та екологічної обстановки, що реально склалася, можна виділити три основні типи зон навколишнього середовища: а) зона незначних антропогенних змін природного середовища (мало засвоєнні райони держави, місця відпочинку та туризму, особливо охоронювані території); б) зона суттєво зміненого природного середовища (сільськогосподарські угіддя та ліса, що експлуатуються, невеликі населенні пункти, території рекреаційного використання); в) зона сильно зміненого природного середовища (райони інтенсивного промислового розвитку, ареали концентрування виробничої інфраструктури, виснажені внаслідок промислового освоєння землі). У третій зоні превалюють штучно створені умови з високим у цілому ряді місць рівнем забруднення ґрунту, води та повітря. Тут спостерігаються суттєве збіднення або повна відсутність дикої флори та фауни, скупчення промислових та побутових відходів, підвищений рівень шуму, вібрацій та електромагнітних випромінювань. Епіцентрами екологічних протиріч третьої зони навколишнього середовища є міста. Будучи частиною єдиного народногосподарського комплексу, вони в свою чергу являють собою цілісну систему, крупну форму соціально-економічної структури суспільства. В них сконцентровано більше трьох четвертей основних фондів народного господарства держави, більша частина промислових підприємств, енергетичних потужностей, автотранспорту, що визначають інфраструктуру міста та здійснюють рішучий вплив на стан його навколишнього середовища [13, с.14-15].

Так, в юридичній енциклопедії дається наступне визначення: **«Населений пункт** – частина комплексно заселеної території, яка склалася у результаті господарської та іншої суспільної діяльності, має стає населення, власну назву та зареєстрована у встановленому законом порядку. Правовий режим населеного пункту регулюється Конституцією, відповідними законами, статутами міст та іншими нормативними актами. Населені пункти поділяються на міські й сільські. До міських населених пунктів належать міста загальнодержавного (Київ, Севастополь), республіканського (в АР Крим), обласного та районного значення; до сільських – села й селища, незалежно від їх адміністративної підпорядкованості. Віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ чи міст, надання останнім статусу міст обласного та районного значення, встановлення і зміна меж населених пунктів, їх найменування і перейменування тощо здійснюється Верховною Радою України» [14, с.67]. При цьому слід зазначити, що місто є більш змістовним поняттям, аніж село чи селище. Це зумовлене, насамперед, його інтенсивним соціально-економічним та промислово-технологічним розвитком. Отже, з юридичної точки зору та з врахуванням багатоманітності

господарської діяльності, місто є адміністративно-територіальним утворенням, функціонування якого потребує детального правового регулювання. Цим пояснюється активна увага екологів-правознавців до його правового режиму.

З огляду на вищевикладене, можна також погодитись з думкою Н.Р. Малишевої та Ю.С. Шемшученка про те, що місто можна розглядати як відокремлену економіко-екологічну систему [13, с.16-17] та як комплексне утворення, що виконує економічну та соціальну функцію. Зокрема, В.В. Петров свого часу зазначав, що: «сучасне місто – великий соціальний організм, що включає комплекс еколого-економічних, географічних, архітектурно-будівельних, культурно-побутових особливостей» [19, с.444]. Зокрема, навколишнє середовище НП, окрім іншого, може складатися з таких природних об'єктів, як ліс населеного пункту, національний природний парк, заказник, пам'ятка природи, ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва та інше, що, звичайно, впливає на правовий режим природокористування у відповідному НП. Відповідно до ст.2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» №3038-VI від 17 лютого 2011 року [20], збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень враховуються уповноваженими органами при здійсненні діяльності щодо планування і забудови територій. Все це відображається у генеральному плані населеного пункту – містобудівній документації, що, згідно зі ст.1 даного Закону, визначає принципи вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що, враховуючи зміст поняття НП найбільш застосованими у даній сфері є терміни «навколишнє середовище» та «довкілля», що включають техногенні елементи, явища та процеси.

Навколишнє середовище можна уявити у вигляді складної системи, що складається зі взаємодіючих між собою різних середовищ. До них відносяться: а) природне середовище, тобто сукупність природних ресурсів та умов, що мають природне походження, а також зазнали певні антропогенні зміни; б) штучне середовище, тобто середовище, створене працею людини (міста, міська агломерація, транспорт, виробничі будинки тощо); в) соціальне середовище, тобто середовище виробничих та невиробничих відносин, що визначають характер взаємодії між природою та суспільством [13, с.10]. Включення в поняття навколишнього середовища штучного та соціального середовища має значення для даного поняття лише в тій частині, в якій ці середовища здійснюють вплив на стан природного середовища. Отже, від поняття «природа» в його широкому значенні поняття «навколишнє середовище» відрізняється не складом ресурсів та умов, що підлягають охороні (вони для обох понять одні й ті ж), а характером екологічних зв'язків між природним, штучним та соціальним середовищем в межах єдиного цілого. Зокрема, Л.О. Бондарь *навколишнє природне*

середовище міста та інших населених пунктів пропонує розглядати, як: «сукупність взаємопов'язаних між собою природних та природно-соціальних факторів місць масового проживання населення держави, що безпосередньо впливають на життєзабезпечення людини» [21, с.300]. Таке визначення також є логічним, якщо навколишнє природне середовище розглядати саме через призму впливу оточуючих об'єктів та штучних умов на біологічні характеристики людей, представниками яких в адміністративній сфері в цілому є населення. При цьому слід зазначити, що небезпечний для життя та несприятливий для здоров'я людини об'єкт навряд чи буде присутній у місці її проживання. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що існує *адміністративно-правове поняття «населеного пункту»*, зміст якого наповнений природоохоронного значення. В контексті життєдіяльності людини в межах НП застосованими можуть бути обидва терміна – навколишнє середовище/довкілля НП та навколишнє середовище/довкілля міста.

З огляду на те, що навколишньому середовищу НП, як частині цілого, властиві риси навколишнього середовища в цілому, не дивно, що зелені насадження НП належать до *природних об'єктів*. В юридичній науці їх визначають наступним чином: «**Природні об'єкти (об'єкт)** - 1) природна екологічна система, природний ландшафт та складові їх елементи, що зберегли свої природні властивості; 2) компоненти (елементи, частини) природи, що знаходяться між собою у системі природних зв'язків» [17, с. 72]. Природні об'єкти, в свою чергу, є об'єктами екологічного права, які володіють такими ознаками, як: природне походження, взаємозв'язок з екологічною системою природи, виконання функцій життєзабезпечення [22, с.46].

Термін «природні об'єкти» за своїм змістом є більш широким, ніж термін «природні ресурси». В юридичній науці є різні точки зору щодо переходу категорії «природні об'єкти» до категорії «ресурс»: за думкою В.В. Петрова [23, с.57-58; 22 с.50], це можливе за умови їх споживацького значення, що було узагальнено у наступних словах О.А. Рябова: «природні ресурси (багатства) – це по суті справи елементи природи, які споживаються на сьогодні» [24, с.17]; О.С. Колбасов вказував на важливість в даному випадку індивідуалізації їх використання, але не споживання [25, с.47]. На нашу думку, більш лаконічним є загальне визначення природних ресурсів, надане А.Я. Сухарьовим: «це сукупність об'єктів живої та неживої природи, що використовуються чи потенційно придатні для використання людиною» [26, с.490]. При цьому у даному визначенні доцільно було б акцентувати увагу не просто на використанні природних об'єктів, а на раціональному їх використанні, що, як вірно відмітив І.І. Каракаш: «є вираженням форми еколого-правової охорони природних об'єктів та навколишнього природного середовища» [22, с.50; 27, с.42]. Зокрема, в еколого-правовій літературі щодо природних ресурсів лаконічно відмічають, що: «як правило виходять з їх розуміння як натуральних ресурсів природи, говорячи лише про їх економічну цінність» [28, с.29].

Найбільш повне визначення природних ресурсів, на нашу думку, було надане О.К. Голиченковим: «**Природні ресурси** (від франц. Ressource – допоміжний засіб) – 1) живі та неживі ресурси, які знаходяться у землі (ґрунті), на землі, у надрах, у воді та інших природних об'єктах; розрізняють: земельні, водні, лісові ресурси, ресурси надр (мінеральні ресурси), рослинні ресурси, ресурси тваринного світу, природні лікувальні ресурси та інше; 2) компоненти (елементи, частини) природи (природних об'єктів), навколишнього природного середовища, що використовуються чи призначені для використання людиною та суспільством з метою задоволення своїх потреб» [17, с.72]. Компонентами природного середовища, в свою чергу, визначаються земля, надра, ґрунти, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, рослинний, тваринний світ та інші організми, а також озоновий шар атмосфери та навколоземний космічний простір, що забезпечують у сукупності сприятливі умови для існування на Землі життя [29, с.43].

В цілому, зелені насадження НП можна назвати природним багатством з огляду на наближену економічну оцінку цінностей їх природних властивостей як для всієї держави, так й для певного регіону зокрема [23, с. 57]. Відповідно до ст. 13 Конституції України, зелені насадження НП, як природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. В той же час, вони є необхідною складовою *біологічного різноманіття*, що, у відповідності до част.2 Преамбули Концепції збереження біологічного різноманіття України, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 439 від 12 травня 1997 року [30], визначається як: «*національне багатство України, яке забезпечує екосистемні та біосферні функції живих організмів, їх угруповань та формує середовище життєдіяльності людини*». Згідно з умовами Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 29 листопада 1992 року [31], як лаконічно конкретизує Н.Р.Малишева: «держави мають право розпоряджатися своїми біологічними ресурсами і несуть відповідальність за збереження їх біологічного різноманіття та раціональне використання їх біологічних ресурсів» [15, с.450].

В сучасній еколого-правовій науці зелені насадження НП розглядаються як складова рослинного світу, що у ст. 3 Закону України «Про рослинний світ» визначено, як сукупність усіх видів рослин, грибів та утворених ними угруповань на певній території [32]. При цьому слід згадати слова А.Б. Іскояна, що одним з перших в радянській юридичній науці визначив рослинний світ, як: «...сукупність диких рослин (наземних та водних), що ростуть у стані природної свободи на території Радянського Союзу, а також в межах континентального шельфу СРСР» [33, с.16]. Враховуючи це визначення, можна погодитись з висновком А.П. Гетьмана, що: «об'єктами рослинного світу є різноманітна сукупність усіх видів дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин біологічного походження, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів і їх угруповань» [34, с.559].

Отже, зелені насадження НП є складовою рослинного світу і можуть розглядатися як *природні рослинні угруповання*, визначення яких, згідно зі ст. 3 Закону України «Про рослинний світ» є наступним: **«природні рослинні угруповання** – сукупність видів рослин, що зростають в межах певних ділянок та перебувають у тісній взаємодії як між собою, так і з умовами довкілля».

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про рослинний світ», виділяють *природні рослинні ресурси загальнодержавного значення та місцевого значення*, що впливає на правовий режим їх використання та охорони. При цьому слід зазначити, що певні види рослин можуть розглядатися як самостійна одиниця (наприклад, тополя), щодо використання та охорони яких встановлюється правовий режим, що відрізняється від режиму використання та охорони інших рослин. Зелені насадження НП можуть мати різні правові режими, що обумовлене, насамперед, їх біологічними характеристиками.

До складу рослинного світу належать близько 350 тис. його видів. З біологічного погляду його поділяють на деревинний, трав'янистий, чагарниковий та водний. У правовому порядку виділяють: природні лісові ресурси; природну рослинність, що не належить до лісових ресурсів; рослинність сільськогосподарського призначення [34, с.558]. У зв'язку з цим слід звернутися до питання про співвідношення лісової та нелісової рослинності як близьких за своєю зовнішньо біологічною формою вираження для сприйняття людиною. Це питання протягом багатьох років було предметом уваги як законодавця, так і вчених різних галузей науки. Так, автор «Вчення про ліс» Г.Ф. Морозов писав: «Будь-яка алея чи дорога, насаджена на узбіччі деревами, може простягатися на сотні кілометрів, так що насажені біля неї дерева можуть становити велику кількість окремих деревних рослин без того, щоб із них був сформований ліс. Є і такі штучні, а також природні форми ландшафту, в яких дерева розкидані в одиночному стоянні на значній площі землі і, незважаючи на свою велику кількість, лісом все ж не можуть вважатися» [34, с. 559-560].

На думку Г.М. Полянської, критерієм розмежування лісової та нелісової рослинності треба вважати різний характер використання лісів та спосіб ведення господарства, які безпосередньо визначаються природними властивостями лісів та нелісової рослинності. Якщо ліси виконують функцію, необхідну для отримання лісової продукції, а також слугують як забезпечення водоохоронних та захисних кліматологічних факторів, то нелісова рослинність забезпечує інші потреби людини [35, с.208; 34, с.560].

Уперше на теренах колишнього СРСР про нелісову рослинність згадувалось у декреті ВЦВК від 27 травня 1918 р. «Про ліси», де була передбачена можливість вилучення зі складу лісів чагарникової та деревної рослинності місцевого сільськогосподарського призначення, що знаходилася на земельних ділянках селян. Основи лісового законодавства Союзу РСР та союзних республік від 17 червня 1977 р. не залишили поза увагою питання співвідношення лісової та нелісової рослинності. Відповідно до ст.5

зазначеного нормативно-правового акта до державного лісового фонду не належали: дерева і групи дерев, а також інша деревинно-чагарникова рослинність на землях сільськогосподарського призначення; захисні насадження в смугах відводу залізничних, автомобільних доріг та каналів; дерева та групи дерев, а також зелені насадження в містах та інших населених пунктах, на землях поза міськими лісами; дерева на садових ділянках. Лісовий кодекс УРСР від 13 грудня 1979 р. повністю відтворив положення Основ лісового законодавства в цій частині [34, с.560].

У ст. 4 Лісового кодексу України від 21 січня 1994 року зазначено, що до лісового фонду не належать усі види зелених насаджень у межах НП, які не віднесені до категорії лісів [36]. А лісом у ст. 1 даного Кодексу визначається: «тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище». Віднесення земельних ділянок до складу лісового фонду, визначення їх меж, згідно част.2 ст. 5 Лісового кодексу України, здійснюється в порядку, встановленому земельним законодавством. Враховуючи вищевикладене, слід погодитися зі словами А.П. Гетьмана, що: «лісове законодавство на відповідних етапах свого розвитку (за відсутності законодавства про рослинний світ) по-різному співвідносило лісову і нелісову рослинність. Це можна пояснити відсутністю у лісовому законодавстві (аж до прийняття Лісового кодексу України 1994 р.) поняття «ліс», недостатньою науковою розробленістю зазначеного питання в юридичній літературі. Визначення Лісовим кодексом України терміна «ліс» (ст.1) та прийняття Закону України «Про рослинний світ» є важливим підґрунтям для остаточного вирішення питання про співвідношення лісової і нелісової рослинності як об'єктів рослинного світу України, що підлягають охороні та використанню» [34, с.561]. Отже, зелені насадження НП можна назвати різновидом **рослинних ресурсів, що знаходяться поза лісами** [37, с. 74-78]. На додаток до цього, слід згадати характеристику зелених насаджень НП, що була надана О.Л. Дубовик: «Всі вони, окрім особливо охоронюваних територій, є природними ресурсами, тобто сукупністю фізичного буття якого-небудь з елементів навколишнього середовища, межі якого можуть обмежуватися територіальними, природно-географічними, правовими та іншими ознаками. Важливо, що ця група об'єктів не характеризується індивідуально-визначеними ознаками» [28, с.30]. Так, звичайно, однією з важливих особливостей зелених насаджень НП, що відрізняє їх від інших об'єктів рослинного світу, є обмеженість ареалу зростання цих об'єктів територією цього пункту, яка має юридично закріплені межі та інші характеристики, як, наприклад, кількість населення, що є передумовою для надання даному пункту певного правового статусу – наприклад, міста.

Специфіка використання зелених насаджень НП полягає в тому, що таке використання не передбачає їх фізичне знищення в цілому, тобто відбувається користування цими природними об'єктами. Зокрема, О.С.

Колбасов писав: «...таке просте слово, як користування, юридично багатозначне. З однієї сторони, користування як фізична діяльність по вилученню корисних властивостей з навколишнього природного середовища, з другої сторони, користування взагалі як титул володіння яким-небудь природним об'єктом» [38, с.479]. При фізичному знищенні вищезазначений природний об'єкт втрачає статус зелених насаджень НП та набуває рис певного матеріалу чи товару, що, насамперед, регулюється цивільним законодавством. У зв'язку з цим виникає питання чи можливо розглядати зелені насадження НП як нерухомість та взагалі який їх статус за цивільним законодавством.

У цивільному законодавстві України (зокрема, у ст. 177 Цивільного кодексу України [39]) природні ресурси, в тому числі зелені насадження, не виділяються окремо, як об'єкти цивільних прав. В той же час окремі види зелених насаджень НП можна розглядати як нерухомі речі, визначення яких закріплене у п.1 ст. 181 ЦК України: «до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення». Окрім цього, як зазначає Ю.І. Щуплецова: «віднесення їх до нерухомості виправдано тим, що об'єкти нерухомості та угоди з ними підлягають обов'язковій державній реєстрації. Всі зелені насадження на території населених пунктів знаходяться на спеціальному обліку у комітетах по екології відповідного рівня, а також у земельних комітетах як приналежність земельних ділянок» [40, с.13].

З огляду на те, що окремі зелені насадження, зокрема, багаторічні, не можливо без спричинення їм шкоди відділити від земельної ділянки, їх можна розглядати, як особливий вид речі – приналежність, щодо головної речі – земельної ділянки. Так, п.1 ст. 186 ЦК України визначає: «Річ, призначена для обслуговування іншої (головної) речі і пов'язана з нею спільним призначенням, є її приналежністю». В даному випадку, логічним є те, що, згідно п.2 ст. 186 ЦК України: «Приналежність слідує за головною річчю, якщо інше не встановлено договором або законом», - тобто при укладенні цивільного договору щодо земельної ділянки до нового власника, орендаря переходять відповідні права й щодо цих зелених насаджень.

Таким чином, зелені насадження є майном особливого роду та мають ознаки: нерухомого майна, як майна, відділення якого неможливе без нанесення великої шкоди його призначенню; подільної речі, оскільки можливий їх поділ в натурі без зміни цільового призначення (разом з земельною ділянкою, на якій вони розташовані); складної речі, оскільки утворюють разом з землею єдине ціле, що використовується як одна річ; приналежності до землі, оскільки пов'язані з нею загальним цільовим призначенням; речі, яка приносить доходи, правами на які володіють особи, що використовують насадження на законній підставі. Слід також відмітити, що як особливий вид нерухомості, зелені насадження знаходяться у вільному обігу з певними обмеженнями [40, с.14]. В даний час ні цивільне, ні земельне, ні лісове законодавство не встановлюють для них заборону обігу. Поряд з

цим, зелені насадження НП є самостійним об'єктом правового регулювання, що має власну цінність, обумовлену, насамперед, різноманітністю їх функціонального призначення.

З врахуванням всіх цих характеристик, досить лаконічне визначення зелених насаджень було надане у п.2.1. Наказу Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року (Наказ [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105) [41], а потім продубльовано в Законі України «Про благоустрій населених пунктів» № 2807-IV від 06 вересня 2005 року (зміни від 17.05.12 року) [42]: «Зелені насадження - деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження на визначеній території населеного пункту». Поза увагою даного визначення залишились гриби, що не викликає заперечень. Гриби є об'єктами рослинного світу, але зеленими насадженнями, з огляду на біологічні властивості грибів, їх навряд чи можна назвати.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна погодитися з висновком Ю.І. Щуплецової, що: «міськими зеленими насадженнями будуть вважатися всі види рослинних співтовариств, що розташовані у міській лінії незалежно від їх функціонального призначення, складу порід, місцезростаювання та форм власності на земельні ділянки, де вони знаходяться» [40, с.12-13].

З врахуванням вищезазначених особливостей зелених насаджень НП та з огляду на активну господарську діяльність людини в НП, в чинному законодавстві України дані об'єкти розглядаються як *елементи благоустрою* (ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 6 вересня 2005 року № 2807-IV [42]). При цьому у ст.21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» уточнюється, що: «1. *Елементами благоустрою є:* 2) *зелені насадження* (у тому числі снігозахисні та протиерозійні) уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, на алеях, бульварах, в садах, інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях». Раніше більш детально ці насадження розглядалися як елементи архітектурно-просторової композиції забудови (ст. 13 Закону України «Про планування і забудову територій». [43]) та як елементи малої архітектурної форми (част. 1 ст.28 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» [20]). В даний час вони визначаються як елементи малої архітектурної форми, як елемент декоративного чи іншого оснащення об'єкта благоустрою (част. 2 ст.21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [42]).

Елементи благоустрою входять до складу об'єктів благоустрою, за винятком меморіальних комплексів та об'єктів монументального мистецтва, фонтанів [Докладніше див. 41, п.5.6]. При цьому слід зазначити, що чинне законодавство України виділяє об'єкти благоустрою, на території яких розташовані зелені насадження в окрему категорію «об'єкт благоустрою зеленого господарства»: «**Об'єкт благоустрою зеленого господарства -**

об'єкт благоустрою, на території якого розташовані зелені насадження» [41, п.2.1]. Згідно п.3.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) Мінбуду України № 105, до об'єктів благоустрою у сфері зеленого господарства населених пунктів належать: парки, парки культури та відпочинку, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва, гідропарки, лугопарки, лісопарки, буферні парки, районні сади; дендрологічні, національні, меморіальні парки та інші; сквери; міські ліси; зони рекреації; зелені насадження в охоронних та санітарно-захисних зонах, зони особливого використання земель; прибережні зелені насадження; зелені насадження прибудинкової території. Отже, деякі об'єкти у чинному законодавстві України визначаються як об'єкти благоустрою у сфері зеленого господарства НП з огляду на їх комплексний природоресурсний зміст (парки, сквери, міські ліси, зони рекреації), а інші – з врахуванням їх характеристики як зелених насаджень (зелені насадження в охоронних та санітарно-захисних зонах; прибережні зелені насадження; зелені насадження прибудинкової території). Зелені насадження сприяють максимальному використанню об'єктів благоустрою відповідно до їх функціонального призначення для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини.

Відповідно до част.1 ст.22 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», кожен з об'єктів благоустрою НП підлягає озелененню, що розглядається як комплекс робіт зі створення та використання зелених насаджень. Озеленення є однією з тих природно-соціальних умов та процесів, про які зазначав Л.О. Бондарь, як про такі, що: «припускають формування об'єкту, який відомий природі та залучений до природної екосистеми» [21, с. 300].

При здійсненні озеленення територій важливо враховувати державні, громадські та приватні інтереси. Так, у втратившому чинність Законі України «Про планування і забудову територій» наголошувалося на необхідності забезпечення сталого розвитку населених пунктів з урахуванням громадських та приватних інтересів. У преамбулі чинного Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» зазначається, що забезпечення сталого розвитку територій повинно здійснюватися з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів. Поряд з цим слід зазначити, що новим у чинному законодавстві в даній сфері є те, що, згідно част.2 ст.17 даного Закону: «Генеральний план населеного пункту розробляється та затверджується в інтересах відповідної територіальної громади з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів». З огляду на ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [42], зелені насадження можуть розглядатися як елемент благоустрою НП, що поряд з іншим складає зміст публічного та приватного інтересу в даній сфері.

Отже, озеленення є важливою складовою утримання території в належному стані, зміст якого полягає не тільки в створенні та використанні зелених насаджень, а й в охороні та відтворенні об'єктів рослинного світу на певній території НП з метою забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля. При цьому цей комплекс робіт включає в себе створення

штучних об'єктів благоустрою зеленого господарства з максимальним збереженням існуючих зелених насаджень та їх подальшою охороною.

Території, що призначені для озеленення та на яких передбачається здійснення реконструкції і проведення капітального або поточного ремонтів об'єктів зеленого фонду, чинним законодавством України визначається як **об'єкти озеленення** [Докладніше див. 41, п.2.1], серед яких можна виділити наступні: ботанічні сади, бульвари, вуличні насадження, газони, гаї, квітники, клумби, ландшафт, лісопарк (буферний парк), лугопарк, міський ліс, парк, рабатки, сади, сквери, урочище тощо. Відмінність об'єктів озеленення від об'єктів благоустрою зеленого господарства полягає, насамперед, у статичному та динамічному характері робіт щодо озеленення. Так, для *об'єкту озеленення* характерний динамічний характер робіт, зміст якого полягає у передбачуваній нормами чинного законодавства реконструкції і проведенні капітального або поточного ремонтів об'єктів зеленого фонду. А *об'єкт благоустрою зеленого господарства* характеризується статичним характером діяльності щодо зелених насаджень, тобто достатньо факту їх наявності на території такого об'єкту.

При цьому слід зазначити, що *об'єкт благоустрою зеленого господарства* та *об'єкт озеленення* є взаємопов'язаними з огляду на такий їх елемент, як зелені насадження. В той же час, за змістом вони не завжди можуть співпадати, тобто на практиці один й той же об'єкт не завжди може визнаватися одночасно й об'єктом благоустрою зеленого господарства, й об'єктом озеленення. Так, наявність у новостворених житлових кварталах об'єкту озеленення передуює об'єкту благоустрою зеленого господарства, що не можна сказати, наприклад, про давно сформовані історичні частини певного НП. В той же час поняття об'єкту благоустрою зеленого господарства частіше співпадає зі змістом об'єкту озеленення. Це обумовлене, насамперед, необхідністю оновлення або відтворення об'єктів зеленого фонду на відповідній території.

Отже, об'єкт благоустрою зеленого господарства і об'єкт озеленення можна охарактеризувати як співвідношення статичного і динамічного, загального і часткового, та визначити, що об'єкт благоустрою зеленого господарства - це об'єкт, на території якого розташовані зелені насадження та створюються нові, а в разі необхідності, проводяться капітальний і поточний ремонт цих об'єктів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що зелені насадження НП є об'єктами рослинного світу, що не належать до лісового фонду України, є елементами благоустрою та елементами малої архітектурної форми. Від інших елементів благоустрою вони відрізняються, насамперед, природним походженням у зв'язку з чим є об'єктом екологічного права. Отже, зелені насадження НП як об'єкти рослинного світу є національним багатством народу України та об'єктом його права власності, є необхідною складовою біологічного різноманіття, мають загальнодержавне та місцеве значення тощо.

Як вище було зазначено, основні риси зелених насаджень НП полягають в їх біологічній сутності, адміністративно-територіальній обмеженості та вартісній характеристиці. Зокрема, у п.2.1. Наказу HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank" Мінбуду України № 105 щодо зелених насаджень НП зазначається, що **відновна вартість** - це вартість, яка визначає їхню цінність, включаючи витрати на їх відновлення. Але в цьому нормативно-правовому акті не враховуються витрати на створення та утримання зелених насаджень взагалі, а також всі ці витрати, включаючи попередні роки. При цьому слід зазначити, що якби не старалися фахівці, точну цифру відновної вартості зелених насаджень не можливо вивести. Це обумовлене, насамперед, характеристикою зелених насаджень, як природних об'єктів. Останні, як відомо, не мають економічної оцінки. Тому з урахуванням екологічної цінності запропоновано ввести коефіцієнт для умовного розрахунку оцінки виконання зеленими насадженнями їх функцій.

Інше питання полягає в тому, чи можна зелені насадження НП назвати природно-антропогенними об'єктами? За словами О.Л. Дубовик та О.К. Голиченкова в контексті Федерального закону «Про охорону навколишнього середовища», це природні об'єкти змінені в результаті господарської та іншої діяльності та (чи) створені людиною об'єкти, що володіють властивостями природних об'єктів та мають рекреаційне та захисне значення [28, с.29; 17, с. 72]. Ймовірно, таку характеристику можна застосовувати до міського середовища в цілому або окремих його озелених територій, як, наприклад, парку. Щодо зелених насаджень НП, як об'єктів рослинного світу, це є спірне питання. Позитивна відповідь на нього в цій частині може бути надана з огляду на результати генно-інженерної діяльності в цій сфері та їх практичне значення для вдосконалення навколишнього середовища НП.

На додаток до вищевикладеного, слід зазначити, що зелені насадження НП повинні відповідати певним стандартам, як з метою забезпечення їх стійкості у відповідних умовах НП, так і з метою впорядкування простору НП, щоб максимально забезпечити біорізноманіття на даній території, що буде виконувати природоохоронну та естетичну функцію, а також сприяти рекреації та охороні здоров'я населення міста тощо. Отже, НП – це загальне поняття, рейтинг комфортності для людини якого залежить від стану його середовища. Міське середовище, в свою чергу, характеризується такими рисами, як природність, штучність та соціальність.

І.І. Каракаш здійснив спробу класифікувати об'єкти екологічного законодавства на інтегровані, диференційні та комплексні. До **інтегрованих об'єктів** він відніс навколишнє природне середовище в цілому, а в аспекті досліджуваного в цій роботі питання це може бути міське середовище; до **диференційних** – води, рослинний та тваринний світ, атмосферне повітря та інше, а за огляду на тему даного дослідження – зелені насадження НП; до **комплексних** можна віднести об'єкти благоустрою у сфері зеленого господарства НП [22, с.49]. Зокрема, останнє є логічним з огляду на визначення, надане О.К. Голиченковим: «**Природні комплекси** (щодо

Федерального закону «Про охорону навколишнього середовища») – комплекс функціонально та природно зв'язаних між собою природних об'єктів, що поєднані географічними та іншими відповідними ознаками» [17, с.72].

Зелені насадження, як об'єкти рослинного світу, за біологічними властивостями в цілому можна класифікувати з огляду на ст.ст. 2, 3 Закону України «Про рослинний світ». В той же час більш детально їх можна класифікувати наступним чином:

1) *за функціональним призначенням:*

- захисна рослинність (як підвид цього виду рослинності, з огляду на ст. 21 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», можна виділити снігозахисні та протиерозійні зелені насадження);

- озеленюючи насадження;

- декоративна рослинність;

- плодова рослинність [19, с.456];

2) *за місцезнаходженням:* що знаходяться уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, на алеях, бульварах, в садах, в інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях.

3) *за режимом використання:* зелені насадження загального користування (зелені насадження, які розташовані на території загальноміських і районних парків, скверів, бульварів насадження на схилах, набережних, лісопарків, лугопарків, гідропарків і т.ін., які мають вільний доступ для відпочинку) та спеціального користування (насадження розсадників, квітників господарств та т.ін., діяльність з приводу яких здійснюється за спеціальними дозволами), зелені насадження обмеженого користування (особливо охоронювані) та необмеженого користування (зелені насадження вільного доступу).

З огляду на притаманний зеленим насадженням НП правовий режим, вони можуть розподілятися на природно-господарські, що, за словами В.В. Петрова: «знаходяться у сфері господарського використання або призначені для цієї мети у майбутньому», - та особливо охоронювані: «які закриті для експлуатації чи з обмеженим порядком використання» [23, с.57].

Дана класифікація не є остаточною і може бути розширена в залежності від критерію, який береться за основу відповідної класифікації. При цьому слід погодитися з думкою В.К. Попова, що мета класифікації природних об'єктів полягає у визначенні правового режиму кожного виду природного об'єкта, що сприяє підтримці екологічної стабільності [15, с.15].

Не останню роль у «відкритих» межах даної класифікації відіграє різноманітність функціонального призначення зелених насаджень НП, які в цілому, за словами Ю.І. Щуплецової, незалежно від походження та складу виконують екологічну середовище захисну функцію [40, с.17]. Так, з огляду на ст.ст. 4, 9, 14, 15, 17-20 Закону України «Про рослинний світ» та враховуючи, що зелені насадження є об'єктами рослинного світу, можна визначити наступні **функції зелених насаджень у НП:**

1. *Природоохоронна функція зелених насаджень НП* зумовлена тим, що, як вище було зазначено, зелені насадження НП є об'єктами рослинного світу та важливою складовою екосистеми НП та навколишнього природного середовища в цілому. Дана функція засновується на зв'язку об'єктів рослинного світу з іншими природними об'єктами. Таким чином, наявність достатньої кількості зелених насаджень НП та їх позитивний якісний стан сприяють охороні інших природних об'єктів. Отже, постає питання також про охорону зелених насаджень НП та їх біологічне різноманіття. Сприятливий стан зелених насаджень НП буде сприяти підтриманню сприятливого стану навколишнього середовища НП в цілому.

2. *Рекреаційна функція зелених насаджень НП*. Зміст цієї функції полягає у природній здатності зелених насаджень сприяти відновленню психічних та фізичних сил людини. На розвиток та підтримання даної функції чинне законодавство встановлює відповідні вимоги до об'єктів благоустрою. Як приклад, можна навести вимоги щодо благоустрою спортивних газонів з використанням об'єктів рослинного світу, закріплені у п. 9.5.2. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105.

3. *Оздоровча та захисна функція зелених насаджень НП*. Дана функція зумовлена, перш за все, конституційним правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції України [44]).

Зелена рослинність забезпечує населення киснем, очищує атмосферне повітря у населених пунктах, поглинаючи велику кількість вуглекислого газу та пилу, забезпечують пониження шуму, являючись природним захисним екраном впродовж вулиць та навколо інших джерел шуму [22, с.226].

Охорона здоров'я людини може бути пов'язана як безпосередньо з її захистом від фізичного ушкодження та смерті, при якому зелене насадження розглядається як травматичний об'єкт та джерело небезпеки, так й від поширення різних хвороб та розмноження шкідників тощо. У будь-якому випадку, реалізація даної функції сприяє попередженню такому використанню зеленого насадження, що буде створювати небезпеку для здоров'я та життя людини та навпаки спрямована на забезпечення життєдіяльності людини на найвищому рівні.

Так, законодавством чітко визначене поняття аварійного дерева, що підлягає видаленню у встановленому чинним законодавством порядку: «*Аварійне дерево* - це дерево, яке може становити загрозу для життя і здоров'я пішоходів, транспортних засобів, пошкодити лінії електропередач, будівлі і споруди або перебуває у пошкодженному стані внаслідок снігопадів, вітролому, урагану та інших стихійних природних явищ чи за наявності гнилої серцевини стовбура, значної суховершинності, досягнення вікової межі» [41, п. 9.1.12]. А з метою захисту від фізичного травмування п. 8.12.5. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 визначається, що: «Не допускається садіння деревних порід з низько опущеною кроною та *низько звисаючими гілками* (

плакучі форми верби, шовковиці, ясена, горобини тощо), таких, які *засмічують пішохідні доріжки* плодами (робінія, шовковиця тощо), *дають кореневі відгалуження* (тополя канадська, біла тощо), таких, що мають *неприємний запах* (бархат амурський)».

Окрім цього, чинним законодавством України встановлюються обмеження щодо використання природних ресурсів. Наприклад, ст. 22 Закону України «Про рослинний світ» з метою охорони здоров'я населення, запобігання захворюванню тварин та заподіяння збитків рослинному світу, господарюючим суб'єктам встановлює заходи, спрямовані на *регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин* (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо). А згідно з п. 8.8.10. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105, не рекомендується висаджувати на території населених пунктів, а також вирощувати в розсадниках деревні рослини, які викликають *алергійні захворювання* (тополя біла, канадська та інші породи).

Опосередковано спрямованими на захист здоров'я населення є *санітарно-профілактичні заходи* із захисту зелених насаджень, визначені част.3 розділу 11 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105 як одні з найголовніших в цій системі: «Їхнє завдання полягає в усуненні джерел інфекцій і недопущенні виникнення вогнищ шкідників і хвороб. З цією метою у міських зелених насадженнях збирають опале листя, хвою, шишки, сухі гілки та загиблі рослини. Обрізують також хворі і всохлі гілки, обкоровують і корчують пеньки, знищують плодові тіла грибів. Особливе місце в заходах, спрямованих на оздоровлення і продовження віку дерев, є лікування ран і пломбування дупел».

4. *Культурно-освітня, естетична, виховна та науково-дослідна функція зелених насаджень НП.* Зумовлена, перш за все, різноманітністю та широкою сферою людської діяльності у НП, об'єктом якої може бути зелене насадження. Як лаконічно зазначив І.І. Каракаш: «Вони є об'єктами естетичного сприйняття, привносять різноманіття в однотипність міського ландшафту та сприяють покращенню фізичного та морального стану їх мешканців» [22, с.226]. На додаток до цього, слід зазначити, що естетична функція зелених насаджень НП може підтримуватися штучним шляхом. Наприклад, слід згадати заборону садіння об'єктів рослинного світу, що мають неприємний запах (бархат амурський) [41, п. 8.12.5].

5. *Господарська функція зелених насаджень НП* пов'язана з позиціонуванням зелених насаджень, перш за все, як об'єкту природокористування та з можливістю вилучення їх корисних властивостей з метою задоволення споживацьких та інших потреб людини, суспільства. Як приклад, див.: ст.ст. 17, 18, 19, 20 Закону України «Про рослинний світ» [32].

На розвиток зазначених положень чинного законодавства п. 4.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105 декларував, що: «об'єкти благоустрою зеленого господарства використовуються відповідно до їх функціонального

призначення для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини на засадах їх раціонального використання та охорони і утримання відповідно до цих Правил». Отже, зміст раціонального використання зелених насаджень НП полягає у необхідності їх використовувати відповідно до функціонального призначення цих об'єктів. Функціональне призначення цих об'єктів, в свою чергу, залежить також від цільового призначення земельних ділянок, на яких вони розташовані. Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на категорії, визначені у ст. 19 Земельного кодексу України (ЗК України) від 25 жовтня 2001 року [45]. Відповідно до п. 1 ст. 20 ЗК України, віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. Кожна з вищезазначених категорій земель має правовий режим, визначений земельним законодавством України. Обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням, відповідно до ст.2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», є складовою діяльністю щодо планування і забудови територій. Вимоги щодо благоустрою та озеленення земельної ділянки, згідно ст.1 даного Закону, передбачаються у містобудівних умовах та обмеженнях забудови земельної ділянки. Слід зазначити також, що при плануванні територій на місцевому рівні містобудівна документація розробляється з урахуванням даних державного земельного кадастру. Беззаперечно можна вважати прогресивним положення даної статті, що: «План зонування території розробляється з метою створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, забезпечення захисту територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання надмірній концентрації населення і об'єктів виробництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій з особливим статусом, у тому числі ландшафтів, об'єктів історико-культурної спадщини, а також земель сільськогосподарського призначення і лісів». При розгляді даного питання слід також згадати про част.4 ст.24 вищезазначеного Закону, яка набрала чинності 1 січня 2013 року та встановила, що: «Зміна цільового призначення земельної ділянки, яка не відповідає плану зонування території та/або детальному плану території забороняється».

Підзаконні нормативні акти в цій сфері максимально врегульовують питання щодо озеленення кожного об'єкту благоустрою. Як приклад, можна навести декоративні газони, які, згідно з п. 9.5.1. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105, поділяються на партерні газони, звичайні садово-паркові газони, лучні газони та мавританські газони. Для озеленення кожного з цих видів газонів передбачаються певні види зелених насаджень з врахуванням їх біологічних характеристик та функціонального призначення газону, які поділяються на декоративні, спортивні та спеціальні [41, п. 9.5]. Так, щодо мавританських газонів у п. 9.5.1.4. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105

встановлене наступне: «Їх створюють на місці звичайних садово-паркових чи лучних газонів, рідше окремі квіткові групи і плями можна влаштовувати також на фоні партерних газонів. Мавританські газони влаштовують із суміші малокущуватих злаків (однорічних і багаторічних) з квітковими рослинами (гіпсофілою, іберісом, аліссумом, льонком, нагідками, настурцією, маком, портулаком, багаторічним льоном тощо). Можна широко використовувати рослини природної флори: гвоздики-трав'янки, герань лучну, конюшину червонувату й білу, дзвоники, жовтець їдкий, незабудку тощо)». Таким чином, правовому режиму зелених насаджень НП характерна диференціація в залежності від біологічних характеристик цих об'єктів та їх функціонального призначення.

Вищезазначена різноманітність функціонального призначення зелених насаджень НП свідчить про комплексний зміст поняття «зелені насадження НП» та їх важливе значення для розвитку комфортного середовища НП. Наявність зелених насаджень допомагає вирішувати проблеми охорони здоров'я людини, а також забруднення ґрунту, води та повітря. Це складова навколишнього природного середовища, що бере участь у відновленні сприятливого для людини та якісного стану інших складових навколишнього природного середовища – ґрунту, води та, зокрема, повітря. Зелені насадження впливають на здоров'я людини безпосередньо через повітря та через такі природні властивості людини, як зір, слух, тактильність, формуючи її світосприйняття. Підтримання законодавцем та дотримання користувачем функціонального призначення зелених насаджень НП має на меті, перш за все, створення сприятливих умов для проживання людини.

Таким чином, функціональне призначення зелених насаджень НП в цілому спрямоване на забезпечення еколого-правового статусу людини, що за вірним зауваженням О.Л. Дубовік: «...розуміється як сукупність його екологічних прав, основних інструментів та процедур захисту, а також гарантій. Цей підхід чітко виділяє одну із сторін охоронюваного правом об'єкта – людину, тобто юридично виражені, закріплені в конституційних та інших актах, його права (на сприятливе навколишнє середовище, доступ до екологічної інформації, відшкодування шкоди). Аналогічно вирішується питання про інші права і свободи, що набувають інколи екологічну предметну характеристику (участь у природоохоронних об'єднаннях та інше)» [28, с.27-28]. Зокрема, в інтересах охорони здоров'я людини законодавець встановлює певні *заборони*. Наприклад, у п. 9.1.19. част.3, 4 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105 категорично забороняється спалювати листя та інші рештки рослин. Їх необхідно вивозити на спеціальні полігони або на відведені площадки на підприємствах зеленого господарства для приготування компостів, садових земель та інших органічних добрив.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що чинне законодавство застосовує поняття біологічне різноманіття в міському просторі, підкреслюючи важливість врахування як всіх біологічних характеристик зелених насаджень, різноманітність їх функціонального

призначення, так й необхідність враховувати особливості певної території НП. Зокрема, у п.1 ст.1 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» метою благоустрою населених пунктів визначено раціональне використання, належне утримання та охорона, створення умов щодо захисту та відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля.

З метою впорядкування простору НП так, щоб максимально забезпечити біорізноманіття в міському просторі, яке буде виконувати, окрім природоохоронної, естетичну функцію, а також рекреацію та охорону здоров'я населення міста законодавство встановлює стандарти для певних видів зелених насаджень НП (наприклад, для листяних дерев та чагарників, саджанців, хвойних порід та інше [41, п. 8.2]). Окрім цього, слід зазначити, що вищевказані функції зелених насаджень НП тісно пов'язані з метою їх використання, що обумовлено біологічними характеристиками цих ресурсів. Зокрема, у п. 4.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 зазначено: «Об'єкти благоустрою зеленого господарства використовуються відповідно до їх функціонального призначення для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини на засадах їх раціонального використання та охорони і утримання відповідно до цих Правил». Мета використання рослинних ресурсів, як відомо, впливає на правовий режим їх використання (в загальному чи спеціальному порядку). При цьому не слід плутати правовий режим використання рослинних ресурсів з видами зелених насаджень, визначеними у п. 2.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105. Дана класифікація, як вище було зазначено, пов'язана не з правовим режимом використання зелених насаджень, а з правовим режимом використання озелених об'єктів благоустрою.

Шляхом реалізації різноманітного функціонального призначення зелені насадження беруть участь у формуванні безпечного життєвого простору людини, сприятливого для її проживання, буття, як біологічної істоти, та розвитку, як особистості. Такий широкий обсяг функціонального призначення зелених насаджень НП, їх значення для безпечного та гармонійного розвитку сучасного суспільства, а також загострення проблеми ефективного забезпечення охорони зелених насаджень НП, впливає на активне формування відповідної законодавчої бази.

Отже, з огляду на вищевикладене, сформульовано наступне визначення зелених насаджень населених пунктів, яке запропоновано закріпити на законодавчому рівні: **«зелені насадження населених пунктів** - деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження, які представляють собою природне рослинне угруповання, знаходяться на території населеного пункту і є важливою складовою навколишнього середовища» [46, с. 96-103].

У зв'язку з цим можна говорити про формування специфічного правового режиму в даній сфері, що потребує додаткового дослідження та наукового обґрунтування за допомогою визначення та викладення основних

положень використання та охорони зелених насаджень НП.

1.2. Поняття та зміст правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України у складі їх правового режиму

Традиційно в екологічному праві проводять різницю в розумінні змісту термінів «охорона» та «збереження» навколишнього середовища чи окремого природного об'єкту. Охорона природи в широкому розумінні, за словами В.Л. Мунтяна: «це охорона всього природного комплексу, постійна і всебічна діяльність по захисту всіх природних ресурсів на основі їх перспективного використання за допомогою активного втручання в природні процеси і можливого регулювання» [47, с.14]. У вузькому значенні зміст охорони природи становить збереження природних об'єктів [47, с.17; 48, с.10-19]. Отже, з огляду на те, що зелені насадження НП у містобудівній діяльності розглядаються як загальне поняття, логічним є застосування терміну «охорона зелених насаджень НП».

Під **охороною зелених насаджень** в чинному законодавстві України розуміють систему адміністративно-правових, організаційно-господарських, економічних, архітектурно-планувальних і агротехнічних заходів, спрямованих на збереження, відновлення або покращання виконання зеленими насадженнями відповідних функцій [41, п. 2.1]. Для рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин та типових природних угруповань, законом встановлюється особливий режим охорони [Докладніше див. 32, ст.ст. 30, 31]. Звичайно, у випадку виникнення колізій між цими двома режимами дотриманню даного особливого режиму охорони рослин приділяється більше уваги, ніж дотриманню загальноновизнаного правового режиму охорони зелених насаджень НП.

В еколого-правовій науці виділяють технічні та юридичні заходи охорони навколишнього природного середовища та, зокрема, природних ресурсів. Так, *технічні заходи охорони природи та природних ресурсів* П. Стайнов визначив як: «матеріально-технічна діяльність державних службовців, членів відповідних суспільних організацій чи окремих громадян (мисливців, рибалок, різноманітних колекціонерів та любителів), що спрямована на вивчення та здійснення справи охорони деяких природних об'єктів, які наражаються на небезпеку» [49, с.25].

Серед матеріально-технічних заходів, спрямованих на підтримання сприятливого стану навколишнього середовища та його охорону додатково можна назвати також передбачені ст.ст. 22-24 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» здійснення моніторингу навколишнього природного середовища, ведення державного кадастру природних ресурсів та здійснення державного обліку об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища, та інше. У чинному законодавстві України про охорону зелених насаджень НП ці заходи конкретизуються з врахуванням специфіки об'єкту його правового регулювання.

Юридичні заходи охорони навколишнього природного середовища полягають у правовій регламентації відносин щодо використання та охорони природних об'єктів, яка здійснюється державою та виявляється у виданні відповідних законів, правил, інструкцій та інших адміністративних актів, а також у накладенні державними органами відповідних санкцій з метою забезпечення такого захисту [49, с.26].

Правове регулювання охорони зелених насаджень НП є комплексним, що зумовлене, насамперед, внутрішньою структурою екологічного права та особливостями правового регулювання екологічних відносин в цілому. Так, законодавство у сфері охорони зелених насаджень НП можна систематизувати наступним чином.

1. За предметом правового регулювання:

1.1. Загальні нормативні акти, що закладають основоположні принципи розвитку національного екологічного законодавства: Конституція України, міжнародні нормативні акти, акти Європейського Союзу, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інше.

Особливість впливу міжнародного права на правовий режим зелених насаджень НП полягає в тому, що він може бути щодо загальних стандартів охорони навколишнього середовища та досвіду інших держав у вирішенні певних проблем в цій сфері. Як приклад, можна згадати Стокгольмську декларацію ООН по навколишньому середовищу (16 червня 1972 року) [50], в якій було проголошене право людини на сприятливе навколишнє середовище, Конвенцію про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини (Париж, 16 листопада 1972 року) [51], Рамкову Конвенцію ООН про зміну клімату (Нью-Йорк, 9 травня 1992 року) [52], Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (Кіото, 11 грудня 1997 року) [53], Віденську конвенцію про охорону озонового покриття (Відень, 22 березня 1985 року) [54], Базельську конвенцію про контроль за трансграничним перевезенням небезпечних відходів та їх видалення (Базель, 22 березня 1989 року) [55], Конвенцію про трансграничний вплив промислових аварій (Хельсинки, 17 березня 1992 року) [56] та інше. Слід згадати також про гармонізацію національного законодавства України з законодавством ЄС. Так, відповідно до част.5 ст.10 Закону України «Про будівельні норми» №1704-VI від 15 листопада 2009 року [57]: «Для забезпечення гармонізації нормативної бази України з нормативною базою Європейського Союзу встановлюється період одночасної дії будівельних норм, розроблених на основі національних технологічних традицій, та будівельних норм, гармонізованих з нормативними документами Європейського Союзу (або інших будівельних норм, кодів). Порядок застосування зазначених норм визначається Кабінетом Міністрів України. Обґрунтовані відхилення від будівельних норм, що забезпечують дотримання встановлених вимог безпеки у спосіб, не передбачений будівельними нормами, можуть бути погоджені суб'єктом нормування відповідно до встановленого ним порядку».

1.2. *Спеціальні нормативні акти*, що регулюють окремі види екологічної діяльності та встановлюють правовий режим певних природних ресурсів. Зокрема, в екологічній науці поширеною є наступна класифікація нормативних актів за об'єктом правового регулювання:

- нормативні акти щодо охорони та використання природних об'єктів: про охорону повітря та клімату, заповідних територій, земель та ґрунтів, водних ресурсів, об'єктів тваринного та рослинного світу;

-нормативні акти щодо здійснення певних видів діяльності (наприклад, біотехнології та генної інженерії, меліорації); поводження з відходами та поводження з окремими видами речовин, пестицидами і агрохімікатами та інше;

1.3. *Нормативні акти інших галузей права*, які доповнюють правовий режим зелених насаджень НП (наприклад, Кримінальний кодекс України [49]).

2. *За юридичною силою* та формою нормативно-правового акту (джерелами права): а) законодавчі акти та міжнародні договори; б) нормативно-правові акти органів управління (виконавчої влади); в) правові звичаї та судова практика; г) правова доктрина (юридична наука); д) нормативні акти суб'єктів приватного права та договори; е) акти суб'єктів публічного права, в тому числі суспільних організацій тощо.

3. *За суб'єктом прийняття* вирізняють акти, що були видані Президентом, парламентом, урядом, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, вищим судовим органом та інше.

4. *За територіальним (просторовим) поширенням дії* нормативних актів розрізняють нормативні акти, дія яких поширюється на всю територію України, регіональні та локальні нормативні акти. В силу особливостей досліджуваного в даній роботі предмету правового регулювання ця класифікація є широко застосовуваною у сфері охорони зелених насаджень НП.

В цілому, **правове регулювання охорони зелених насаджень НП** можна визначити як діяльність держави щодо регулювання відносин у сфері озеленення НП з метою забезпечення сприятливого стану довкілля НП та його поліпшення через застосування заходів щодо збереження об'єктів рослинного світу НП та їх відтворення, а також запобігання шкідливому (хімічному, фізичному та іншому) впливу на ці ресурси [58, с.259-265].

Метою правового регулювання утримання зелених насаджень у населених пунктах України, з огляду на п.1.2. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105, можна назвати охорону та збереження зелених насаджень у містах та інших населених пунктах і утримання їх у здоровому впорядкованому стані, створення та формування високо декоративних, стійких до несприятливих умов навколишнього природного середовища насаджень.

Здійснення заходів з охорони зелених насаджень НП забезпечується фінансовим, організаційним, науково-методичним та інформаційно-освітнім засобами [Докладніше див. 59, розд. X]. В.В. Петров додатково виділяє

природничо-науковий, санітарно-гігієнічний, організаційно-управлінський та культурно-виховний засоби охорони навколишнього природного середовища [19, с.46]. А в цілому, з огляду на такий широкий комплекс даних заходів та засобів, охорону навколишнього природного середовища можна визначити як форму природоохоронної діяльності держави та як її функцію.

У сфері охорони зелених насаджень НП активно застосовуються всі вищезазначені заходи та засоби. Єдиною метою їх застосування є зменшення антропогенного впливу на об'єкти рослинного світу в НП, створення сприятливих умов для їх відновлення та відтворення, а також створення умов для збереження рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення об'єктів рослинного світу з врахуванням особливостей розвитку певного НП. Таким чином, можна зробити висновок, що охорона зелених насаджень НП забезпечується за допомогою здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих, перш за все, на забезпечення *екологічної безпеки* у місці проживання людей [60, с.129-131]. А **правову охорону зелених насаджень в НП** можна визначити як закріплену в законодавстві систему організаційних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на запобігання шкідливому (хімічному, фізичному та ін .) впливу забрудненню, засміченню і виснаженню цих природних ресурсів, на ліквідацію негативних явищ та організацію їх раціонального використання , збереження, відтворення і поліпшення стану зелених насаджень в населених пунктах з метою задоволення екологічних, естетичних та інших інтересів населення [58, с.259-265].

Охороні та відновленню підлягають усі зелені насадження в межах населених пунктів під час проведення будь-якої діяльності, крім зелених насаджень, які висаджені або вирости самосівом в охоронних зонах повітряних і кабельних ліній, трансформаторних підстанцій, розподільчих пунктів і підприємств та своєчасно не видалені [41, п. 7.1]. При цьому слід зазначити, що на відміну від інших природних об'єктів, як, наприклад, водні чи земельні ресурси, зелені насадження НП можливо відтворити, але в цьому випадку постає питання про часовий фактор. Це обумовлене біологічними характеристиками даних природних ресурсів, складністю робіт щодо озеленення об'єктів благоустрою та актуальністю для сучасного етапу розвитку нашої держави питання про фінансування таких заходів. Отже, особливість об'єктів рослинного світу полягає в тому, що вони відтворюються за умови дотримання певних правил, які безпосередньо пов'язані з їх охороною. При цьому слід зазначити, що законодавство в цій сфері має свої особливості, обумовлені, перш за все, специфікою об'єкту правового регулювання – зелених насаджень НП, що були розглянуті у попередньому розділі цієї роботи.

У зв'язку з тим, що правова охорона є одним з елементів правового режиму, необхідно визначити поняття правового режиму зелених насаджень. Отже, в юридичній науці під **правовим режимом** прийнято розуміти: «нормативно встановлені правила відносно певного предмета відносин чи ситуації, яких повинні дотримуватися учасники відносин щодо цього

предмета (об'єкта чи певної ситуації)» [61, с.812]. У взаємозв'язку з природними об'єктами, за доречним зауваженням М.М. Бринчука, правовий режим слід розглядати як: «сукупність правових методів та заходів регулювання суспільних відносин щодо землі, надр, вод, інших природних багатств як об'єктів власності, користування та охорони» [62, с.389]. З огляду на це, **правовий режим зелених насаджень в НП** можна визначити як сукупність закріплених у законодавстві правил та норм щодо створення, використання, охорони (збереження, відтворення, відновлення та захисту) і видалення зелених насаджень НП, які є обов'язковими як для населення цього пункту, так й для всіх інших користувачів [63, с. 200-204].

Специфіка правового режиму зелених насаджень НП полягає в тому, що в межах НП об'єкти рослинного світу можуть створювати як природні екологічні системи, так й існувати в межах штучно створених людиною екосистем. Таким чином, правове регулювання в цій сфері здійснюється за двома напрямками: 1) охорона та використання природних екосистем; 2) створення, використання та охорона штучних екосистем. При цьому слід зазначити, що науковий підхід в однаковій мірі застосовується у природоохоронній діяльності щодо кожного з цих видів екосистем.

Правовий режим зелених насаджень НП залежить від правового режиму НП, що відноситься до правового режиму територій, а саме до адміністративно-правового режиму [Докладніше див., наприклад: 61, с.812]. Наприклад, з огляду на правовий статус НП, що має курортно-оздоровче призначення, встановлюються певні обмеження щодо використання його природних ресурсів, в тому числі зелених насаджень, та більше уваги приділяється їх охороні. Окрім цього, в таких пунктах велика увага приділяється дотриманню інтересів населення. Зокрема, ст. 32 Закону України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року щодо другої зони (зони обмежень) визначає: «У разі масового поширення небезпечних та карантинних шкідників і хвороб рослин у парках, лісах та інших зелених насадженнях за погодженням з державною санітарно-епідеміологічною службою дозволяється використання нетоксичних для людини і таких, що швидко розкладаються в навколишньому природному середовищі, пестицидів» [64]. У ст. 13 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» № 86/95-ВР від 2 березня 1995 року визначаються особливості застосування пестицидів та агрохімікатів на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [65]. А на території, що зазнала радіоактивного забруднення, а також у зонах надзвичайних екологічних ситуацій, згідно з даною статтею, застосування пестицидів і агрохімікатів обмежується в порядку, визначеному спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики.

Досліджуючи питання про територіальне зонування та його зв'язок з екологічними відносинами, О.М. Козирь зазначив, що: «Зонування є правовим інститутом, що відноситься до сфери публічно-правового регулювання. Воно спрямоване на дотримання вимог охорони

навколишнього природного середовища, в першу чергу охорони ландшафтів, зелених зон, відкритих просторів, пам'ятників історії та культури з метою створення сприятливих умов проживання населення. З цією метою при зонуванні встановлюються обмеження на використання земель.

Обґрунтування цих обмежень здійснюється на стадії аналізу існуючого використання земель та планування їх майбутнього використання.

Встановлення територіальних зон здійснюється таким чином, щоб це був масив території, що містить однорідні за характеристикою та параметрами дозволеного використання земельні ділянки» [66, с.246].

В межах даної теми важливо зазначити також про вплив на правовий режим використання та охорони зелених насаджень НП правового режиму використання земельної ділянки. Зокрема, закон виділяє особливості використання об'єктів рослинного світу, які знаходяться на земельних ділянках, що зазнали радіоактивного забруднення [Докладніше див., зокрема 32, ст. 21].

На правовий режим охорони відповідних зелених насаджень також впливають обмеження використання земельної ділянки [67, с.133-136]. Так, ст.18 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлюється, що на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ) розробляється план зонування території. Здійснюється це з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон. Зонування території, згідно даної статті вищезазначеного Закону, здійснюється з дотриманням таких вимог, як виділення зон обмеженої містобудівної діяльності, встановлення для кожної зони дозволених і допустимих видів використання територій для містобудівних потреб, умов та обмежень щодо їх забудови, узгодження меж зон з межами територій природних комплексів, смугами санітарно-захисних, санітарних, охоронних та інших зон обмеженого використання земель, червоними лініями та інше. В цілому, з огляду на норми чинного законодавства можна виділити містобудівні, інженерні, санітарно-епідеміологічні, природоохоронні та історико-культурні обмеження використання земельних ділянок. Це обумовлене, насамперед, тим, що місто за своєю природою є соціальним штучним утворенням і, перш за все – місцем проживання людей. Всі ці обмеження спрямовані на забезпечення раціонального використання природних ресурсів НП та охорони природи, як важливої складової забезпечення безпечного та комфортного існування людини [67, с.133-136].

Част.5 ст.24 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» визначає: «Уповноважені органи з питань містобудування та архітектури і центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин забезпечують відкритість, доступність та повноту інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці земель державної та комунальної власності, не наданих у користування, що можуть бути використані під забудову, про наявність обмежень і обтяжень земельних ділянок, містобудівні умови та

обмеження в містобудівному і державному земельному кадастрах». В цілому охорона природи повинна передбачатися концепцією розвитку НП і в цьому проявляється культура певного соціуму, а саме - населення відповідного НП [20].

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що зелені насадження НП мають обмежений нормами права режим їх використання з господарською метою. Обмеження у використанні об'єктів рослинного світу можуть встановлюватися як з метою запобігання заподіянням збитків рослинному світу, господарюючим суб'єктам, так й з метою забезпечення охорони здоров'я населення. Наприклад, ст. 22 Закону України «Про рослинний світ» встановлює заходи, спрямовані на регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо). В той же час чинне законодавство України передбачає, що *права власників і користувачів природними ресурсами з метою здійснення їх охорони можуть бути обмежені і на них можуть покладатися відповідні юридичні обов'язки.*

Специфічний правовий режим, визначений екологічним законодавством, можуть мати певні об'єкти благоустрою, перелік яких міститься у п.1 ст. 13 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», та які одночасно є природними комплексами: парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва та інші), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; пам'ятки культурної та історичної спадщини; пляжі та інше. Це також має вплив на правовий режим зелених насаджень НП, які можуть бути складовою даних природних комплексів [42].

З іншого боку, тут можна виявити зворотній зв'язок між правовим режимом зелених насаджень НП та правовим режимом НП. З точки зору вітчизняних екологів-правознавців, місто являє собою штучно-створений комплекс, на території якого функціонує декілька видів природних об'єктів. В залежності від того, як розглядається функціональне призначення природних ресурсів НП, він може мати різний правовий статус – як наприклад, вищезазначені курорти.

Отже, для правильного розуміння та тлумачення правових норм, що регулюють озеленення НП необхідно враховувати як загальний правовий статус цього НП, так й окремих видів зелених насаджень. Правовий режим НП і правовий режим зелених насаджень є взаємопов'язаними. Зокрема, Правила благоустрою території населеного пункту, згідно п.2 ст.34 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» [42], повинні містити також вимоги щодо утримання зелених насаджень на об'єктах благоустрою - територіях загального користування. Відповідно до п.1 даної статті цього Закону, ці Правила розробляються на підставі Типових правил благоустрою територій НП для всіх сіл, селищ, міст і затверджуються відповідними органами місцевого самоврядування, що забезпечують вільний доступ населення до затверджених Правил.

В той же час з врахуванням специфіки даної сфери суспільних відносин, п.7 ст.28 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» встановлює, що: «Правила утримання зелених насаджень міст та інших населених пунктів затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства, за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади». Пункт 1.3. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105 визначає, що: «Правила є обов'язковими для виконання всіма установами, підприємствами, організаціями та громадянами, які займаються проектуванням, створенням, ремонтом і утриманням зелених насаджень, розташованих на територіях населених пунктів України». Таким чином, на зміст правового режиму охорони зелених насаджень НП впливають також рішення уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування [67, с.133-136].

Уповноважені державні органи з питань забудови та іншого використання територій, вибору, вилучення (викупу) і надання земельних ділянок для містобудівних потреб при прийнятті рішення в свою чергу зобов'язані дотримуватися правового режиму охорони зелених насаджень НП. Зокрема, в процесі своєї діяльності ці органи повинні забезпечувати сталий розвиток населених пунктів з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів. Це досягається, насамперед, за допомогою здійснення планування територій, що регулюється Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності».

На відміну від законодавства України, питання про просторове планування та планування землеустрою в Європі розглядається комплексно та більш широко. Так, законодавство ФРН вирізняє ландшафтне планування від інших видів планування, як, наприклад, просторове планування. Якщо порівнювати зміст ландшафтного планування за законодавством ФРН та поняття територіального планування за законодавством України, перше є більш вузьким та спеціалізованим поняттям щодо охорони рослинного світу [68, с.531-534]. Так, досліджуючи дану тему О.Л. Дубовик писала: «Особливо важливим інструментом охорони природи є вже згадуване планування ландшафту (#13 Федерального закону про охорону природи). Планування ландшафту є природоохоронним професійним плануванням, що здійснюється Землями. У #15 передбачають три типи ландшафтних планів: а) програма ландшафтів, що являє собою вимоги та заходи охорони природи та догляду за ландшафтами на території всієї держави; б) рамкові плани ландшафтів, що конкретизують ці плани для окремих частин держави, але в цілому охоплюють всю територію держави; в) плани ландшафтів, що мають локальний характер. Ступені планування засновуються кожна на попередній. З двох вищих ступенів в певних випадках може випасти одна [28, с.715-716]. Планування ландшафтів засновується на точному аналізі реальних даних. На цій підставі розроблюються огляд сучасного стану ландшафтів та прогноз на майбутнє, що конкретизує загальну мету охорони природи, а також встановлюється перелік конкретних вимог та заходів для досягнення цих

цілей. Планування ландшафту складно пов'язане з загальним просторовим плануванням та іншими видами планування. Програма догляду за ландшафтами, рамочні ландшафтні плани, що окреслюють межі для локальних ландшафтних планів, є невід'ємною складовою частиною загального ландшафтного планування» [28, с.716].

Як й в Європі, в Україні планування територій здійснюється на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях [Докладніше див. 20, ст.ст. 2, 8]. Так, підкреслюючи вплив планування території на визначення правового режиму землі В.В. Носік писав: «Планування використання території України на загальнодержавному й регіональному рівнях має бути основою для визначення правового режиму землі як об'єкта права власності Українського народу на вищому рівні з метою задоволення національних інтересів України у використанні землі» [69, с.174]. Дійсно, хоча питання про охорону зелених насаджень НП є регіональним питанням, воно має загальнодержавне значення, адже екологічна безпека не має кордонів. Зокрема, вона є складовою національної безпеки, під якою, згідно ст.1 Закону України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 року, розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [70].

Зміст екологічної безпеки, згідно ст.50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», становить такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. На нашу думку, більш лаконічним є визначення екологічної безпеки, надане О.Л. Дубовик як стану захищеності навколишнього середовища, населення, територій, господарських та інших об'єктів від різних загроз, що виникають внаслідок негативних змін компонентів навколишнього середовища в результаті антропогенної діяльності, впливу природних явищ та протиправних діянь [28, с.40]. Таке визначення екологічної безпеки безпосередньо пов'язане із поняттям забруднення навколишнього природного середовища. Так, В.В. Петров пропонує розуміти його як фізико-хімічну зміну складу природної речовини (повітря, води, ґрунту), яка загрожує стану здоров'я та життю людини, природному середовищу, яке оточує її [19, с.3]. Забруднення НП призводить до погіршення стану об'єктів рослинного світу або їх гибелі, що звужує можливості користування цими природними ресурсами. Розрізняють космічне (що виникає внаслідок стихійних сил природи) та антропогенне (яке є результатом господарської діяльності людини) забруднення. Це впливає на визначення загроз, що виникають внаслідок негативних змін компонентів навколишнього середовища в результаті антропогенної діяльності, впливу природних явищ та протиправних діянь, та обумовлюють настання стану екологічної небезпеки. Зокрема, ст.5 Закону України «Про рослинний світ» містить перелік загроз погіршення стану об'єктів рослинного світу чи їх

знищення, які переважно є природними явищами та які частково залежать від волі людини: охорона об'єктів рослинного світу від пожеж та захист від шкідників і хвороб. Все це вимагає застосування заходів економічного, політичного, організаційного, правового та іншого характеру з метою забезпечення *екологічної безпеки* людини та інших об'єктів [71, с. 46-48]. За вірним зауваженням О.К. Голиченкова, таке забезпечення екологічної безпеки поряд з раціональним використанням природних ресурсів та охороною навколишнього природного середовища являє собою одну з форм екологічної діяльності щодо досягнення та підтримки такої якості навколишнього природного середовища, при якій вплив її факторів забезпечує здоров'я людини та її плідну життєдіяльність у гармонії з природою [72, с.43-49]. Зокрема, ще за радянських часів О.С. Колбасов підкреслював, що: «Пріоритет здоров'я та благополуччя населення порівняно з іншими цілями природокористування та охорони природи означає, що ніяке використання природних ресурсів, яким би воно не було вигідним з економічної точки зору, не може здійснюватися, якщо воно потягне за собою реальну загрозу життю, здоров'ю та благополуччю людей» [73, с.35].

Багато-які автори включають екологічну безпеку населення та територій до предмету (об'єкту) екологічного права (А.К. Голиченков, Н.А. Духно, Н.Г. Жаворонкова), деякі заперечують доцільність цього (М.М. Бринчук) [28, с.39]. На додаток до цього, слід зазначити про формування *права екологічної безпеки* як комплексної галузі екологічного права (В.І. Андрейцев та інші) або самостійного правового інституту у складі екологічного права (В.І. Гордєєв, О.Л. Дубовик та інші) [Докладніше див. 74, с.122-132; 75, с.156-166; 76, с.107-108; 77, с.49-51; 78, с. 94-98; 15, с.145-163; 79, с.246 та інші].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що правова охорона зелених насаджень НП не може бути окремим принципом планування територій, оскільки вона є складовою охорони довкілля в цілому. А історичні, економічні, екологічні, географічні і демографічні особливості території, етнічні та культурні традиції його населення та державні інтереси в свою чергу враховуються під час планування територій України.

Основи розвитку, планування, забудови та іншого використання території НП, визначаються у містобудівній документації. Відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», до цієї документації входять Генеральна схема планування території України, генеральний план населеного пункту, план зонування території та детальний план території. Згідно ст.17 даного Закону: «Генеральний план населеного пункту є основним видом містобудівної документації на місцевому рівні, призначеної для обґрунтування довгострокової стратегії планування та забудови території населеного пункту. Невід'ємною частиною генерального плану населеного пункту є план земельно-господарського устрою цього населеного пункту». Положення генерального плану НП уточнюються в детальному плані території. В останньому, згідно ст.19 вищезазначеного Закону, окрім іншого, визначається порядок комплексного благоустрою НП та його озеленення, а також потребу у формуванні екомережі. В цілому, під

час планування і забудови територій на місцевому рівні повинні дотримувати ся вимоги екологічного законодавства, в тому числі заходи із забезпечення екологічної безпеки повинні передбачатися автоматично на виконання, насамперед, ст. 13 Конституції України та інших норм чинного законодавства України.

Стаття 5 Закону України «Про рослинний світ» містить *вимоги щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу* під час здійснення діяльності, яка впливає на довкілля. Вони повинні враховуватися під час розробки проектів законодавчих актів та загальнодержавних, міждержавних, регіональних програм, а також здійснення заходів з охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу [80, с.270-272]. Ці вимоги є особливо актуальними щодо діяльності у НП, оскільки людині комфортніше жити в екологічно чистих умовах. Як писав А.П. Гетьман, рослинний світ як сукупність рослинних угруповань, є важливим компонентом біосфери Землі: «Він безпосередньо пов'язаний із особливостями клімату, водного режиму, ґрунту, рельєфу, а також тваринним світом, разом із яким створює різноманітні біогеоценози. Правове регулювання його використання та охорони має надзвичайно важливе значення для підтримки екологічної рівноваги, забезпечення екологічного збалансованого процесу експлуатації всіх природних ресурсів» [34, с.561-562]. Так, у сфері благоустрою населених пунктів, згідно ст.33 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», діє **система нормативів**, що встановлюється, зокрема, у сфері озеленення територій, а також у галузі охорони здоров'я та охорони навколишнього природного середовища. Чинним законодавством України встановлюються **норми озеленення**, що являють собою площу озелених територій загального користування, яка припадає на одного жителя [41, п.2.1]. На додаток до цього, слід зазначити, що залежно від призначення і типу об'єкта благоустрою та природно-кліматичних умов району розташування, відповідно до п. 8.8.14 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105, встановлюються *орієнтовні норми садіння дерев і чагарників*.

Зелені насадження НП підлягають також **обліку**, а за їх видовим складом та віком органами місцевого самоврядування складається *реєстр* [Докладніше див. 41, розділ 14; 42, ст. 28]. Це дозволяє визначити ефективність застосування засобів та методів озеленення на певній території.

В межах догляду за деревами та чагарниками визначаються **норми поливання**: так, згідно п. 9.4.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105, для однорічників та дворічників – це 15 – 20 л/м², для багаторічників - 25 - 40 л/м². Виконання цих норм в основному залежить від особистих характеристик працівників в цій сфері (працьовитість, законослухняність, чесність та інше) і проконтролювати їх виконання, на відміну від інших норм, як, наприклад, орієнтованих норм садіння дерев, на практиці не можливо. Лише зі спливом часу результат недобросовісного виконання цих норм буде відображатися на стані зелених насаджень. Водночас, в силу часового фактору буде тяжко

встановити винну особу.

Окрім цього, чинним законодавством регламентуються породи та види дерев та чагарників, що краще підходять для озеленення певної території. Так, п. 9.1.11.3. част.2 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 визначає: «Із листяних порід омолодженню добре піддаються верба, липа, тополя, з хвойних - ялина колюча (ф. срібляста), модрина». А рівень забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини у певному НП визначається за допомогою **ступеня озеленення** - відношення площі озелених територій до загальної площі міста, одиниці його адміністративного ділення або окремої функціональної території, розрахованої у відсотках [41, п. 2.1]. Наявність таких стандартів на практиці допомагає виявити порушення технології озеленення НП внаслідок недотримання норм озеленення певної території. Звичайно, таке порушення спричиняє низьку декоративність зелених насаджень, їх недовговічність, захворювання та загибель, а, отже, - низький ступень озеленення відповідного НП [81, с.292-297].

Підсумовуючи вищевикладене, слід погодитись з І.І. Каракашем, що: «до основних екологічних вимог містобудівного законодавства відносяться: визначення територій, вибір земельних ділянок, вилучення (викуп) земельних ділянок та їх надання для містобудування; формування містобудівельних ансамблів та ландшафтних комплексів, а також зон відпочинку та оздоровлення населення; захист життєвого середовища від шкідливих впливів техногенних та соціально-побутових факторів та небезпечних природних явищ. Так, відповідно до ст.2 та ст.5 Закону України «Про основи містобудівного законодавства» при здійсненні містобудівної діяльності повинно забезпечуватися збереження природного ландшафту та охорона навколишнього середовища. При цьому природний ландшафт являє собою географічну територію, що складається з взаємопов'язаних між собою природних та соціальних об'єктів, що функціонують у нерозривній єдності. Таким чином, на територіях міст та інших населених пунктів сконцентровані об'єкти природного та соціального походження, що складають ландшафтні комплекси, формування та збереження яких, згідно ст.2 Закону, є одним з головних напрямків у містобудівній діяльності» [82, с.187]. Дотримання екологічних вимог у містобудівній діяльності в цілому сприяє реалізації екологічного інтересу територіальної громади.

Роботи щодо відновлення, належного утримання та раціонального використання територій, охорони та організації упорядкування об'єктів благоустрою з урахуванням особливостей їх використання, відповідно до п.1 ст.1 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», розглядаються як *заходи з благоустрою населених пунктів*, а з огляду на зелені насадження, становлять зміст охорони зелених насаджень в населених пунктах. Отже, благоустрій населених пунктів передбачає наступні заходи, що чинять вплив на забезпечення охорони зелених насаджень НП:

- розроблення і здійснення ефективних і комплексних заходів з утримання територій населених пунктів у належному стані, їх санітарного

очищення, збереження об'єктів загального користування, а також природних ландшафтів, інших природних комплексів і об'єктів;

- організація належного утримання та раціонального використання територій, об'єктів рекреаційного, природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного та іншого призначення та інше [42, ст. 2].

Важливою складовою благоустрою НП, як вище зазначалося, є їх озеленення, яке спрямоване на забезпечення захисту та охорони зелених насаджень. Правове регулювання озеленення НП, з огляду на п. 1.1. Наказу Мінбуду України №105, полягає у визначенні правових та організаційних засад озеленення населених пунктів, що спрямовані на забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини. Озеленення НП складається з таких **видів робіт**, як декоративне садівництво, утримання зелених насаджень, вертикальне озеленення та інше [41, п. 2.1].

Найбільш загальним поняттям є **декоративне садівництво**, що, відповідно до п.2.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105, являє собою підгалузь господарства, яка включає: зелене будівництво, утримання зелених насаджень, формування ландшафтів, квіткове оформлення територій, вирощування посадкового та посівного матеріалу, квіткових та декоративних культур та утримання до віку знесення.

Зелене будівництво, відповідно до п. 8.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105, є комплексним процесом створення нових міських насаджень і реконструкцією наявних. До зеленого будівництва входять такі типи робіт, як: вертикальне планування території, прокладання водостоків і дренажів, будівництво водойм, влаштування підпірних стін, будівництво огорож, альтанок, павільйонів та інших споруд, обладнання території урнами для сміття та інше.

Утримання зелених насаджень - дотримання режиму їх використання з проведенням агротехнічних заходів, що сприяють нормальному росту [41, п. 2.1]. *Агротехніка озеленення* включає до свого змісту наступні дії, виконання яких впливає на рівень забезпечення охорони зелених насаджень НП.

1. *Підготовка ґрунту* для садіння і посіву, що здійснюється з врахуванням ступеню його забруднення і наявності основних поживних речовин.

2. *Садіння і пересаджування дерев та чагарників* з врахуванням їх біологічних характеристик та особливостей об'єкту озеленення.

3. *Влаштування газонів і квітників*. Є загальні правила озеленення НП та спеціальні, які передбачені щодо кожного об'єкту благоустрою, як, наприклад, щодо *експлуатації газонів*, відповідно до п. 9.5.5. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105: «У процесі експлуатації газонів проводять поливання, боротьбу з бур'янами, підстригання, поверхневе удобрення, захист рослин від шкідників і хвороб, аерацію дернини, землювання,

регулювання росту трав з використанням фізіологічно активних речовин, а також механічну обробку і ремонт дернини».

Те ж саме стосується *методів та засобів озеленення об'єкту благоустрою, які обираються з врахуванням характеристик цього об'єкту*. Наприклад, п.9.5.5.2. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105 передбачає, що режим скошування повинен відповідати типу, призначенню газонів і складу травосуміші. При цьому важливо зберігати та підтримувати виконання об'єктом рослинного світу естетичної функції. Методи та засоби догляду за квітниками детально визначаються у п. 9.4. Наказу Мінбуду України № 105.

З огляду на зміст естетичної функції та з врахуванням біологічних характеристик зелених насаджень в чинному законодавстві України розрізняють також омолодження декоративних кущів та формувальне обрізування кущів [41, п.п. 9.1.18.1, 9.1.18.2].

4. *Догляд за наявними зеленими насадженнями*. Відповідно до п. 9.1. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105, несприятливі умови урбанізованого міського середовища призводять до передчасного старіння насаджень і зниження їх життєздатності. Для встановлення ступеня життєздатності деревних рослин балансоутримувачу необхідно проводити *діагностику стану зелених насаджень* і на основі діагностичних ознак планувати агротехніку догляду за зеленими насадженнями, що здійснюється протягом року і полягає у здійсненні певних робіт, визначених у п. 9.1.11. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105. Серед них виділяється боротьба з бур'янами, яка здійснюється двома способами - механічним (прополювання, скошування) та хімічним (застосування гербіцидів) [41, п. 9.1.6]. Якщо механічний спосіб боротьби з бур'яном є традиційним для озеленення НП та простим у його виконанні, то хімічний вимагає більш детальної правової регламентації. Це зумовлене специфікою біологічних характеристик відповідного хімічного об'єкту, що здійснює вплив на зелене насадження. Зокрема, п. 9.5.5.2. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105 визначає, що *регулятори росту* застосовуються з метою пригальмування росту і зменшення кількості скошувань зелених насаджень. Обидва ці способи боротьби з бур'яном з метою досягнення найбільшого ефекту можуть поєднуватися.

5. *Біологічний і хімічний захист рослин від шкідників та хвороб*. Розглядаючи дане питання, слід зазначити, що захист зелених насаджень НП має постійний характер та здійснюється протягом усього періоду життєздатності відповідного об'єкту. Для виконання або прогнозування розвитку шкідників та хвороб зелені насадження обстежуються від 3 до 5 разів за вегетаційний період. До системи заходів боротьби із шкідниками і хворобами зелених насаджень, згідно розділу 11 Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105, належать:

1) організація служби нагляду і прогнозу масової появи та поширення шкідників і хвороб;

2) застосування заходів з підвищення стійкості насаджень. *Стійкістю зелених насаджень* визнається здатність цих насаджень зберігати функціонування в умовах дії як антропогенних факторів, так і природних негативних факторів [Докладніше див. 41, п. 2.1]. Одним з заходів підвищення стійкості насаджень є підживлення рослин, яке потрібне для їх забезпечення органічними і мінеральними елементами. Воно здійснюється два рази за сезон: весною, до початку росту стебел, та восени за допомогою сухих або рідких добрив [Докладніше див., зокрема, 41, п. 9.4.4.]. Терміни та норми їх внесення залежать від ґрунтово-кліматичних умов НП і біологічних характеристик зелених насаджень, як, наприклад, віку.

3) застосування заходів з насичення зелених насаджень комахоїдними птахами та ентомофагами;

4) застосування активних заходів боротьби зі шкідниками і хворобами шляхом використання комплексу хімічних та інших методів, направлених на швидку ліквідацію вогнищ.

У чинному законодавстві України закріплюються наступні *основні методи захисту зелених насаджень НП* від шкідників та хвороб:

1. *Агротехнічні заходи боротьби* зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП, які проводяться з метою підвищення стійкості насаджень і створення несприятливих умов для розвитку і поширення шкідників та хвороб протягом усього періоду створення і експлуатації насаджень [41, п. 11.1]. Так, широко застосовуються пестициди та агрохімікати. Відповідно до ст.12 Закону України «Про пестициди та агрохімікати»: «При застосуванні пестицидів і агрохімікатів здійснюється комплекс заходів відповідно до регламентів, встановлених для певної ґрунтово-кліматичної зони, з урахуванням попереднього агрохімічного обстеження ґрунтів, даних агрохімічного паспорта земельної ділянки (поля) і стану посівів, діагностики мінерального живлення рослин, прогнозу розвитку шкідників і хвороб». Переліки пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, затверджуються спеціально уповноваженими державними органами. В окремих випадках чинне законодавство України дозволяє використання хімічних стимуляторів росту рослин. При цьому передбачаються їх концентрації. Наприклад, п. 9.2.1. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбудо України № 105 визначає: «Більш сучасний спосіб утримання живоплотів - використання хімічних стимуляторів росту: інгібіторів, зокрема гідрозиду малеїнової кислоти (ГМК). Ефективність і тривалість дії препарату залежить від концентрації розчину, видових особливостей рослини і строків обробки. Обробка живоплоту ГМК дає можливість обмежитись одноразовою стрижкою за весь період вегетації».

2. *Хімічні засоби боротьби* зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП, які проводяться із застосуванням хімічних препаратів проти шкідників і збудників хвороб зелених насаджень. Обробка рослин хімічними

препаратами здійснюється згідно інструкцій щодо їх застосування.

3. Біологічні засоби боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП, які обираються з огляду на принцип антагоністичності взаємовідносин між окремими групами живих організмів (полягає у використанні комахоїдних птахів і звірів, хижих і паразитуючих комах, збудників хвороб комах та інших антагоністичних мікроорганізмів).

4. Біофізичні і механічні методи боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП, що включають різноманітні засоби знищення комах за допомогою фізичних і хімічних пристосувань (використання приманок, перешкод, світлових пасток тощо).

5. Інтегральний метод боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП передбачає використання засобів захисту зелених насаджень у поєднанні з природними регуляторами чисельності шкідників рослин: поєднанні хімічних і біологічних методів боротьби зі шкідниками, комахами, застосування хімічних методів у поєднанні з біопрепаратами – атрактантами. При цьому здійснюється підбір найбільш ефективних способів і засобів боротьби, які б найменш згубно діяли на корисні організми і впливали на навколишнє середовище [Докладніше див. 41, п.п. 11.1-11.5].

В цілому, для застосування всіх цих заходів боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП притаманні комплексність та системність. Так, у част.2 п. 11.5. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 зазначається: «Жоден з наведених вище заходів не може бути ефективним зокрема, тому для захисту окремих об'єктів зеленого господарства міст та інших населених пунктів необхідно розробляти і застосовувати систему заходів боротьби з шкідниками та хворобами зелених насаджень».

Виконання тих чи інших робіт залежить від особливостей об'єкту благоустрою, а саме зеленого насадження та території його розташування. Всі вищевикладені елементи агротехніки озеленення є складовими виробничого процесу утримання об'єктів зеленого господарства. Окрім цього, цей виробничий процес включає до свого складу також садіння та видалення окремих дерев, санітарне очищення території об'єкта благоустрою [Докладніше див. 41, розд. 8].

Щодо садіння зелених насаджень чинне законодавство України передбачає вимоги та умови, дотримання яких є обов'язковим та які можна згрупувати наступним чином:

1) підбір і підготовка посадкового матеріалу: викопування посадкового матеріалу; приймання посадкового матеріалу; пакування і транспортування саджанців; збереження посадкового матеріалу;

2) основні вимоги при садінні дерев і чагарників: строки і норми садіння; способи садіння великорозмірних дерев; літня посадка; особливості садіння на промислових територіях та на вулицях [Докладніше див. 41, п.п. 8.2-8.12].

Кожна з цих вимог регламентує роботи з врахуванням їх специфіки, організаційних можливостей та біологічних особливостей рослин та місцевості, в тому числі типу ґрунтів. Ці положення законодавства є

яскравим прикладом, коли біологічні закони становлять основу правових норм і дія цих норм спрямована, перш за все, на забезпечення виконання суспільством цих біологічних законів.

Хоча у чинному законодавстві виділяється окремим розділом «Створення зелених насаджень» (розділ 8 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105) від охорони зелених насаджень (розділ 7 цього Наказу), це є складова охорони. Створення зелених насаджень НП передуює їх охороні та без такого створення не може бути охорони. Окрім цього, слід згадати про природоохоронний характер всього процесу озеленення. Так, п. 8.12. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 містить умови, які слід враховувати при садінні дерев і чагарників у зв'язку з тим, що процес росту і розвитку деревних рослин на вулицях і площах відбувається в складних умовах (підвищена температура повітря і ґрунту, ущільненість ґрунту, загазованість, задимленість повітря, наявність пилу тощо). Відповідно до п. 8.12.2. даного Наказу, слід підбирати стійкі до загазованості, задимленості, пилу породи дерев (клен гостролистий і сріблястий, липа дрібнолиста і широколиста тощо). При цьому зазначається, що хвойні є найменш стійкими в складних екологічних умовах.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що за своїм змістом *озеленення є господарською діяльністю*, спрямованою на підтримання біологічних характеристик вже існуючих об'єктів рослинного світу або вживлення цих об'єктів в штучно створені умови. Яскравим прикладом штучного озеленення є створення рулонних газонів, які використовуються під час оформлення виставок квітів, меморіальних пам'ятників і комплексів, проведенні разових святкових заходів. Рулонні газони розглядаються, як підвид газонів спеціального призначення та створюються за допомогою дернини рулонної [Докладніше див. 41, п.п. 9.5.3, 9.5.4]. Отже, оскільки у законодавстві щодо правового режиму зелених насаджень НП багато уваги приділяється регламентації біологічних процесів, ці правові норми можна назвати більше біологічними, аніж екологічними. Під час озеленення враховується екологічна обстановка відповідної місцевості та біологічні характеристики зелених насаджень в цілому [Наприклад, див. 41, п. 8.11.1].

Як вище зазначалося, виробничий процес утримання об'єктів зеленого господарства включає до свого складу також санітарне очищення території об'єкту благоустрою. Зокрема, *санітарно-профілактичні заходи із захисту зелених насаджень*, визначаються част.3 розділу 11 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105, як одні з найголовніших в цій системі заходів. Їхнє завдання полягає в усуненні джерел інфекцій і недопущенні виникнення вогнищ шкідників і хвороб. З цією метою у міських зелених насадженнях збирають опале листя, хвою, шишки, сухі гілки та загиблі рослини, обрізують хворі і всохлі гілки, обкоровують і корчують пеньки, знищують плодові тіла грибів. Особливе місце в заходах, спрямованих на оздоровлення і продовження віку

дерев займають лікування ран і пломбування дупел.

Негайне видалення пошкоджених дерев або кущів (їх частин) може здійснюватися підприємствами, установами, організаціями або громадянами в разі, якщо стан таких пошкоджених зелених насаджень загрожує життю, здоров'ю громадян, а також майну громадян та/або юридичних осіб [42, ст. 28; 83, ст. 3]. Зокрема, аварійне дерево, як й потенційно аварійні гілки (скелетні гілки, які мають видимі ознаки враження шкідниками та хворобами), виявляють у процесі обстеження зелених насаджень НП та видаляють, а гілки та непридатну деревину утилізують, про що складається акт [Докладніше див. 41, п.п. 9.1.11-9.1.13, 9.1.16]. Таким чином, для видалення дерева чи куща потрібно мати обґрунтовану підставу, що цілком відповідає змісту правового режиму охорони зелених насаджень НП. Так, у чинному законодавстві України встановлюється мораторій строком на 5 років на видалення зелених насаджень на певних об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва. При цьому у ст.3 Закону України «Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва» №2739-VI від 2 грудня 2010 року визначаються випадки вибіркового видалення окремих зелених насаджень на певних об'єктах благоустрою зеленого господарства. Деякі з них можна назвати сумнівними, як, наприклад, «будівництво об'єктів чемпіонату Європи 2012 р. з футболу» [83].

Наявність санітарно-профілактичних заходів щодо захисту зелених насаджень НП становить специфіку законодавства в цій сфері, на відміну від правового режиму охорони інших природних об'єктів, як, наприклад, об'єктів тваринного світу. Окрім цього, слід зазначити, що серед об'єктів рослинного світу, для зелених насаджень НП система санітарно-профілактичних заходів є більш широкою та специфічною, ніж, наприклад, для лісових насаджень. Перш за все, це обумовлене близькістю даного виду насаджень до людини та його характеристикою, як складової середовища до місця проживання людини. Це вимагає забезпечення високого рівня екологічної безпеки в НП.

Особливість даної сфери господарської діяльності полягає також в тому, що, окрім безпосередньо ботанічних робіт, виконуються супроводжуючі, так звані допоміжні роботи, які спрямовані на обслуговування ботанічних робіт (наприклад, поливання рослин) та створення сприятливих умов для їх виконання (підв'язування рослин та інше). Наприклад, п. 9.4.5. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i) Мінбуду України № 105 передбачає, що: «Високі рослини підв'язують до кілків, а якщо вони висаджені рядами, то для підтримки стебел натягують дріт». З огляду на сезонність більшості об'єктів рослинного світу та їх біологічні характеристики, що вимагають виконання відповідних робіт по озелененню територій у певний час, ці роботи вважаються сезонними.

Чинне законодавство в цій галузі передбачає також *проведення робіт з ремонту об'єктів благоустрою зеленого господарства*, які поділяються на нищезазначені види:

1. *Капітальний ремонт*, який складається з робіт, спрямованих на відновлення експлуатаційних характеристик об'єктів благоустрою зеленого господарства, підвищення якості озеленення та благоустрою шляхом заміни окремих елементів на більш сучасні конструкції та матеріали, а також садіння нових, більш декоративних дерев та чагарників [Докладніше див. 41, розділ 10]. Детальний перелік робіт з капітального ремонту об'єктів благоустрою зеленого господарства передбачений у п. 13.1.1. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України №105.

2. *Поточний ремонт*, до змісту якого входять роботи, спрямовані на запобігання дрібним деформаціям і пошкодженням об'єктів благоустрою та їх ліквідацію. Перелік робіт, що належать до поточного ремонту, наведений у пункті 13.2.1. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105.

На відміну від поточного ремонту, капітальний ремонт, як правило, повинен проводитись комплексно, включаючи зелені насадження, паркові доріжки і алеї, малі архітектурні форми, фонтани, освітлення, гідротехнічні споруди та будівлі, огорожі тощо. Про комплексний характер капітального ремонту свідчить також те, що під час його проведення матеріали, дерева, деревина, придатний посадковий матеріал, металевий брухт, одержані в процесі виконання робіт, використовуються всебічно [Докладніше див., наприклад, 41, п. 13.1.2.3].

Капітальний ремонт об'єкта благоустрою зеленого господарства проводиться за умови наявності проектно-кошторисної документації, а поточний ремонт у зеленому господарстві виконується згідно з технологічними картами [Докладніше див. 41, п. 13.1.2, 13.2.3, розділ 10]. Такі умови здійснення капітального та поточного ремонтів об'єктів благоустрою зеленого господарства обумовлені специфікою робіт, що входять до їх змісту.

Здавання та приймання виконаних робіт з капітального ремонту об'єктів благоустрою зеленого господарства проводиться відповідно до діючих державних будівельних норм. При цьому додатковою вимогою є визначення кількості дерев, чагарників та квітів, що не прижилися. Якщо відсоток наявних зелених насаджень є нижчим за нормативний, виконавець робіт виконує додаткові насадження за свій рахунок. Догляд за зеленими насадженнями до передачі їх в експлуатацію повинні здійснювати виконавці робіт, а після прийняття об'єкта благоустрою в експлуатацію необхідні зміни в паспорт об'єкта благоустрою вносить балансоутримувач [Докладніше див. 41, п.п. 13.1.2.6-13.1.2.8].

Приймання робіт з поточного ремонту проводиться балансоутримувачем у присутності представника органу місцевого самоврядування, при цьому підписується акт здавання-приймання робіт з поточного ремонту, який є підставою для фінансування вказаних робіт [Докладніше див. 41, п.п. 13.2.3, 13.2.4].

Таким чином, проведення робіт з ремонту об'єктів благоустрою зеленого господарства сприяє як найбільш повній реалізації функціонального призначення зелених насаджень НП з врахуванням їх зв'язку з іншими об'єктами благоустрою.

З огляду на вищевикладене, можна констатувати, що більшість норм чинного законодавства України щодо зелених насаджень НП спрямована на забезпечення їх захисту та охорони. В даному випадку мова може йти про охорону зелених насаджень НП, як основу їх правового режиму. Окрім цього, можна зробити висновок, що правовий режим зелених насаджень в НП містить окремі аспекти правового режиму об'єктів рослинного світу, правового режиму відповідної території, в тому числі земельної ділянки тощо. Таким чином, правовий режим зелених насаджень в НП – це комплексне правове поняття, яке конкретизує правовий режим цих ресурсів в залежності від особливостей, притаманних їм, НП та специфіки видів діяльності, які здійснюються щодо цих ресурсів [84, с.443-447]. Цей режим має базуватися на необхідності розумного поєднання прав та обов'язків населення та інших суб'єктів, що в той же час є природокористувачами, з дотриманням принципу раціонального використання цих ресурсів.

Висновки до розділу 1

Проведене у даному розділі дослідження доводить, що з огляду на те, що екологічний зміст адміністративно-правового поняття «населений пункт» полягає в наявності зв'язків між природним, штучним та соціальним середовищем в межах певного населеного пункту та необхідності врахування особливостей зв'язку людини з природою, зелені насадження НП є важливою складовою навколишнього середовища НП, є рослинними ресурсами, що не належать до лісового фонду України, мають загальнодержавне та місцеве значення. Зелені насадження НП можуть мати різні правові режими, що обумовлене, насамперед, відмінностями їх біологічних характеристик та функціонального призначення.

На основі проведеного в розділі аналізу зроблено такі висновки:

1. Об'єкти рослинного світу визнаються зеленими насадженнями НП незалежно від їх функціонального призначення, складу порід, місця розташування та форм власності на земельні ділянки, де вони знаходяться. Виключення складають гриби, віднесення яких до зелених насаджень НП є дискусійним з огляду на їх біологічні властивості. Основними рисами зелених насаджень НП є їх природне походження, адміністративно-територіальна обмеженість і місцерозташування.

Проаналізовано питання про співвідношення лісової та нелісової рослинності та наголошується, що зелені насадження населених пунктів є об'єктами рослинного світу, що не належать до лісового фонду України. Стверджується, що зелені насадження є майном особливого роду та мають ознаки: нерухомого майна, подільної речі, складної речі, приналежності до землі, речі, яка приносить доходи та, як особливий вид нерухомості, зелені

насадження знаходяться у вільному обігу з певними обмеженнями.

Враховуючи, що зелені насадження НП є об'єктами рослинного світу, уточнено визначення поняття «зелені насадження в НП» та запропоновано викласти абз.7 ч.1 ст.1 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» та п. 2.1. наказу Міністерства архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень в населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року в наступній редакції: «зелені насадження населених пунктів – деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження, які представляють собою природне рослинне угруповання, знаходяться на території населеного пункту і є важливою складовою навколишнього середовища».

Удосконалено положення щодо визначення поняття «відновна вартість зелених насаджень», як сукупності витрат на створення, утримання чи відтворення цих природних об'єктів, включаючи витрати за попередні роки з урахуванням коефіцієнту для умовного розрахунку екологічної оцінки виконання зеленими насадженнями їх функцій.

Озеленення є важливою складовою утримання території в належному стані, при якому зелені насадження розглядаються як елемент благоустрою НП, що поряд з іншим складає публічний та приватний інтерес в даній сфері. З огляду на це конкретизовано зміст поняття «озеленення населеного пункту», як комплекс робіт по насадженню, використанню, охороні та відтворенню об'єктів рослинного світу на території НП, а також створення штучних об'єктів благоустрою зеленого господарства з максимальним збереженням існуючих зелених насаджень та їх подальшою охороною з метою забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля. Озеленення є однією з тих природно-соціальних умов та процесів, що сприяють наближенню міського середовища до природних умов існування біологічного різноманіття та людини. Ефективність застосування засобів та методів озеленення на певній території визначається за допомогою обліку зелених насаджень НП та їх реєстру за видовим складом та віком, що здійснюється органами місцевого самоврядування. А рівень забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини у певному НП визначається за допомогою ступеня озеленення. Наявність стандартів озеленення НП на практиці допомагає виявити порушення технології озеленення НП внаслідок недотримання норм озеленення певної території. Звичайно, таке порушення спричиняє низьку декоративність зелених насаджень, їх недовговічність, захворювання та загибель, а, отже, - низький ступень озеленення відповідного НП. З метою досягнення певного, чітко визначеного результату в сфері озеленення комплексно застосовуються засоби та методи різноманітних галузей суспільної діяльності (хімії, біології, економіки тощо).

Отже, озеленення, як елемент господарської діяльності, спрямоване на підтримання біологічних характеристик вже існуючих об'єктів рослинного світу або вживлення цих об'єктів в штучно створені умови, має природоохоронний характер і підлягає правовому регулюванню.

2. Об'єкт благоустрою зеленого господарства та об'єкт озеленення є взаємопов'язаними з огляду на такий їх елемент, як зелені насадження. В той же час, за змістом вони не завжди можуть співпадати, тобто на практиці один й той же об'єкт не завжди може визнаватися одночасно й об'єктом благоустрою зеленого господарства, й об'єктом озеленення. Так, наявність у новостворених житлових кварталах об'єкту озеленення передуює об'єкту благоустрою зеленого господарства, що не можна сказати, наприклад, про давно сформовані історичні частини певного НП. В той же час поняття об'єкту благоустрою зеленого господарства співпадає зі змістом об'єкту озеленення. Це обумовлене, насамперед, необхідністю оновлення або відтворення об'єктів зеленого фонду на відповідній території. Відмінність об'єктів озеленення від об'єктів благоустрою зеленого господарства полягає, насамперед, у статичному та динамічному характері робіт щодо озеленення. Так, для об'єкту озеленення характерний динамічний характер робіт, зміст якого полягає у передбачуваній нормами чинного законодавства реконструкції і проведенні капітального або поточного ремонтів об'єктів зеленого фонду. А об'єкт благоустрою зеленого господарства характеризується статичним характером діяльності щодо зелених насаджень, тобто достатньо факту їх наявності на території такого об'єкту.

Отже, об'єкт благоустрою зеленого господарства і об'єкт озеленення можна охарактеризувати як співвідношення статичного і динамічного, загального і часткового, та визначити, що об'єкт благоустрою зеленого господарства - це об'єкт, на території якого розташовані зелені насадження та створюються нові, а в разі необхідності, проводяться капітальний і поточний ремонт цих об'єктів.

3. Запропоновано класифікацію зелених насаджень НП з урахуванням основних рис зелених насаджень та в залежності від наступних критеріїв:

1) функціональне призначення: захисна рослинність (як підвид цього виду рослинності, можна виділити снігозахисні та протиерозійні зелені насадження), озеленюючи насадження, декоративна рослинність та плодова рослинність;

2) місцезнаходження: зелені насадження, що знаходяться уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, бульварах, на алеях, в садах, в інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях;

3) режим використання: зелені насадження загального користування (зелені насадження, які розташовані на території загальноміських і районних парків, скверів, бульварів насадження на схилах, набережних, лісопарків, лугопарків, гідропарків і т.ін., які мають вільний доступ для відпочинку) та спеціального користування (насадження розсадників, квітникарських господарств та т.ін., діяльність з приводу яких здійснюється за спеціальними дозволами), зелені насадження обмеженого користування (особливо охоронювані) та необмеженого користування (зелені насадження вільного доступу).

Дана класифікація не є остаточною і може бути продовжена в залежності від критерію, який береться за її основу. Не останню роль у «відкритих» межах даної класифікації відіграє різноманітність функціонального призначення зелених насаджень НП та їх біологічних характеристик.

Зеленим насадженням НП притаманні наступні функції:

1) природоохоронна функція зелених насаджень НП зумовлена тим, що зелені насадження НП є важливою складовою екосистеми НП та навколишнього природного середовища в цілому. Сприятливий стан та достатність зелених насаджень НП буде сприяти підтриманню сприятливого стану навколишнього середовища НП в цілому;

2) рекреаційна функція зелених насаджень НП полягає у природній здатності зелених насаджень сприяти відновленню психічних та фізичних сил людини;

3) оздоровча та захисна функція зелених насаджень НП. Реалізація даної функції сприяє попередженню такому використанню зеленого насадження, що буде створювати небезпеку для здоров'я та життя людини, а також спрямована на забезпечення життєдіяльності людини на найвищому рівні. Дана функція зумовлена, перш за все, конституційним правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції України). Охорона здоров'я людини може бути пов'язана як безпосередньо з її захистом від фізичного ушкодження та смерті, при якому зелене насадження розглядається як травматичний об'єкт та джерело небезпеки, так й від поширення різних хвороб та розмноження шкідників тощо;

4) культурно-освітня, естетична, виховна та науково-дослідна функція зелених насаджень НП зумовлена, перш за все, різноманітністю та широкою сферою людської діяльності у НП, об'єктом якої може бути зелене насадження;

5) господарська функція зелених насаджень НП пов'язана з позиціонуванням зелених насаджень, перш за все, як об'єкту природокористування та з можливістю вилучення їх корисних властивостей з метою задоволення споживчих та інших потреб людини та суспільства.

Зелені насадження в НП використовуються відповідно до їх функціонального призначення з дотриманням законодавчих вимог щодо їх раціонального використання, охорони, відтворення та утримання. Функціональне призначення зелених насаджень НП залежить також від цільового призначення земельних ділянок, на яких вони розташовані, та їхнього правового режиму.

4. Запропоновано визначення поняття правової охорони зелених насаджень в НП як закріпленої в законодавстві системи організаційних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на запобігання шкідливому (хімічному, фізичному та ін.) впливу, забрудненню, засміченню і виснаженню цих природних ресурсів, на ліквідацію негативних явищ та організацію їх раціонального використання, збереження, відтворення і

поліпшення стану зелених насаджень в населених пунктах з метою задоволення екологічних, естетичних та інших інтересів населення. Обґрунтовано, що охорона зелених насаджень НП забезпечується за допомогою здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних заходів та засобів (фінансових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-освітніх, санітарно-гігієнічних, природничо-наукових, організаційно-управлінських, культурно-виховних та ін.).

Законодавство у сфері охорони зелених насаджень НП можна систематизувати наступним чином: 1. за предметом правового регулювання: а) загальні нормативні акти, б) спеціальні нормативні акти, в) нормативні акти інших галузей права; 2. за юридичною силою та формою нормативно-правового акту (джерелами права): а) законодавчі акти та міжнародні договори, б) нормативно-правові акти органів управління (виконавчої влади), в) правові звичаї та судова практика, г) правова доктрина (юридична наука), д) нормативні акти суб'єктів приватного права та договори, є) акти суб'єктів публічного права, в тому числі суспільних організацій тощо; 3. за суб'єктом прийняття вирізняють акти, що були видані Президентом, парламентом, урядом, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, вищим судовим органом та інше; 4. за територіальним (просторовим) поширенням дії нормативних актів розрізняють нормативні акти, дія яких поширюється на всю територію України, регіональні та локальні нормативні акти.

5. З огляду на те, що правовий режим зелених насаджень НП – це комплексне правове поняття, яке конкретизує правовий режим цих ресурсів в залежності від особливостей, притаманних їм, НП та специфіки видів діяльності, які здійснюються щодо цих ресурсів, поєднання прав та обов'язків населення та інших суб'єктів, сформульовано поняття правового режиму зелених насаджень НП, як сукупність закріплених у законодавстві правил та норм щодо створення, використання, охорони (збереження, відтворення, відновлення та захисту) і видалення зелених насаджень в НП, які є обов'язковими як для населення даного пункту, так й для всіх інших користувачів.

Правовий режим зелених насаджень в НП залежить від правового режиму НП, що відноситься до адміністративно-правового режиму територій. Також правовий режим використання та охорони зелених насаджень НП пов'язаний з правовим режимом використання і обмеження використання земельної ділянки (містобудівні, інженерні, санітарно-епідеміологічні, природоохоронні та історико-культурні тощо). Зелені насадження НП мають обмежений нормами права режим їх використання з господарською метою (зокрема, дикорослі отруйні, наркотиковмісні та карантинні рослини тощо). Обмеження у використанні об'єктів рослинного світу можуть встановлюватися як з метою запобігання заподіяння збитків рослинному світу, господарюючим суб'єктам, так й з метою забезпечення охорони здоров'я населення. На правовий режим зелених насаджень НП також впливає правовий режим певних природних комплексів, що є також

об'єктами благоустрою (парки, гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва та інші), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; пам'ятки культурної та історичної спадщини; пляжі та інше), складовою яких ці насадження можуть бути.

Специфіка правового режиму зелених насаджень в НП полягає в тому, що в межах НП об'єкти рослинного світу можуть створювати як природні екологічні системи, так й існувати в межах штучно створених людиною екосистем. При цьому слід зазначити, що науковий підхід в однаковій мірі застосовується у природоохоронній діяльності щодо кожного з цих видів екосистем.

6. Розглянуто зміст охорони зелених насаджень в НП та її правові аспекти, зокрема, досліджено заходи з благоустрою населених пунктів. Проаналізовано такі види робіт, як декоративне садівництво, утримання зелених насаджень та інші. Виділено наступні основні методи захисту зелених насаджень НП від шкідників та хвороб: агротехнічні заходи, хімічні засоби, біологічні засоби, біофізичні і механічні методи, інтегральний метод боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП. В цілому, для застосування всіх цих методів боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП притаманні комплексність та системність. Наявність санітарно-профілактичних заходів щодо захисту зелених насаджень НП становить специфіку законодавства в цій сфері, на відміну від правового режиму охорони інших природних об'єктів. Окрім цього, слід зазначити, що серед об'єктів рослинного світу, для зелених насаджень НП система санітарно-профілактичних заходів є більш широкою та специфічною, ніж, наприклад, для лісових насаджень. Перш за все, це обумовлене близькістю даного виду насаджень до людини та його характеристикою, як складової середовища місця проживання людини. Це вимагає забезпечення високого рівня екологічної безпеки в НП.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Толкаченко О.В. Деякі аспекти правового статусу зелених насаджень у містах // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2009. - Т.14, вип.1: Правознавство. – С. 96-103.
2. Толкаченко О.В. Правовое регулирование охраны зеленых насаждений населенных пунктов в Украине // Международно-правовое и национальное регулирование экологической сферы общества: сборник статей \ сост. Ю.С. Шемшученко, С.А. Боголюбов. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2011. - С. 259-265.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ

2.1. Поняття, структура та особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України

Комплексність правового режиму зелених насаджень НП України впливає на різноманітність та складність відповідних правовідносин в цій сфері. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України є різновидом екологічних правовідносин, а також вони є напрямком розвитку суспільних відносин у сфері благоустрою НП в частині охорони довкілля НП. Розглядаючи зв'язок даних відносин з відносинами у сфері містобудування, можна згадати слова О.І. Крассова, що: «Відносини у сфері містобудування мають лише їм властиві особливості. Зміст містобудівних відносин обумовлений нерозривним взаємозв'язком землі та об'єктів нерухомості, що зведені на ній. Крім того, особливості містобудівних відносин визначаються як специфікою самого процесу містобудування, так й специфікою використання інших природних ресурсів в цьому процесі, а також впливом містобудування на навколишнє середовище» [85, с.97].

Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України розвиваються з врахуванням норм екологічного, земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про рослинний світ та містобудування, а також цивільного, адміністративного та кримінального законодавства. Вони мають природоресурсний характер, що обумовлений особливостями користування зеленими насадженнями НП. На додаток до цього слід зазначити, що якісні характеристики зелених насаджень та інших природних об'єктів НП, що обслуговують дані насадження чи створюють єдиний комплекс з ними, впливають на характер правовідносин в даній сфері.

Цим правовідносинам також властивий природоохоронний характер. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України спрямовані, в першу чергу, на задоволення екологічних та інших інтересів територіальної громади відповідного НП. Так, звертаючи увагу на важливість охорони довкілля в НП ще в 1990-х роках А.Г. Бобкова писала: «Особливо гострим питання щодо охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування є у містах та інших населених пунктах. Це обумовлене рядом чинників: високою концентрацією промислових підприємств, автомобільного транспорту; триваючим процесом урбанізації; значною кількістю побутових та промислових відходів; незворотними змінами, що здійснилися у якісному стані природних об'єктів під впливом негативного впливу з боку промисловості. Крім того, наявні переважання у більшості населення матеріальних (економічних) інтересів над екологічними, незацікавленість підприємств у проведенні екологічних заходів, відсутність

належної координації діяльності всіх органів, підприємств, установ, організацій, що мали відношення до охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування» [86, с.1]. Більшість з цих проблем до сих пір є актуальними в нашій державі. Лише переважання економічних інтересів над екологічними інтересами стало не настільки наявним останнім часом. Отримавши гіркий досвід поширення захворювань, спричинених зменшенням кількості та якості зелених насаджень в НП, населення почало приділяти більше уваги даному питанню. Зокрема, в Україні функціонує кілька десятків громадських організацій, що занепокоєні станом охорони довкілля та в тому числі зелених насаджень в Україні.

Екологічний інтерес населення полягає, перш за все, у необхідності забезпечення сприятливого та небезпечного для проживання навколишнього середовища. Зокрема, за словами А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, екологічні охоронні відносини: «складаються в процесі здійснення комплексу охоронних екологічних заходів відповідними суб'єктами. Охоронні відносини за своїм змістом є складними, бо підрозділяються на відносини екологічного, економічного, організаційного, технологічного, правового порядку» [87, с.8].

В цілому, правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України спрямовані на створення та забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля та охорону навколишнього середовища у НП. Хоча за своїм змістом вони є різноманітними, але, як вид екологічних відносин, за словами А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, вони є взаємопов'язаними та єдиними: «Їх єдність обумовлена зв'язком усіх природних об'єктів між собою, внаслідок чого існує єдина екологічна система... Диференціація екологічних відносин за основними природними об'єктами не відміняє єдності екологічних відносин, їх предметної цілісності» [87, с.6]. Як писала щодо даної ситуації М.І. Васильєва: «Системостворюючий фактор добре відомий – це належність об'єктів правового регулювання до навколишнього середовища, й оскільки подібна приналежність вічна та незмінна, то, якби не вирізнялися підходи до визначення правового режиму природних об'єктів в різних економічних та політичних умовах, відповідні суспільні відносини будуть прямувати до єдиної правової спільності – до права навколишнього середовища» [88, с.88].

Як вид екологічних відносин та як частина суспільних відносин, правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України мають схожість із майновими, адміністративними та іншими відносинами, які регулюються відповідними галузями права, і водночас вони є відмінними. Як зазначали А.П. Гетьман та М.В. Шульга, їх схожість виявляється у питаннях змісту власності; суб'єктному складі тих чи інших відносин; при здійсненні угод, об'єктами яких є майно і природні ресурси; розширенні договірної форми в природокористуванні та ін. Однак елементи схожості не дають підстав для їх ототожнювання і тим більше поглинання екологічних відносин майновими або адміністративними. Ці відносини існують самостійно. Між екологічними та іншими відносинами існують значні відмінності, які

дозволяють вважати їх різнорідними відносинами зі своїми формами і методами правового регулювання. Найголовнішою відмінною ознакою виступає екологічний фактор, який виявляється у різних аспектах [87, с.8]. Правовідносинам у сфері охорони зелених насаджень в НП України властивим є також включення до свого складу відносин, що мають підпорядкований характер щодо основних екологічних відносин, як, наприклад, еколого-процесуальних відносин тощо.

Оскільки суспільні відносини у сфері охорони зелених насаджень в НП України регулюються правом, їх *юридичною формою є правові приписи*, які відображають особливості правового режиму зелених насаджень в НП України. Доречним буде згадати слова О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко, що: «Держава не може за допомогою правових засобів довільно змінювати первинний характер тих чи інших відносин, а тим більше створювати нові. Вона за допомогою законів може лише прискорювати розвиток відповідних відносин, враховувати тенденції, давати простір для прояву позитивних начал і, навпаки, стримувати негативні й застарілі зв'язки і процеси. Право — регулятор і стабілізатор суспільних відносин» [89, с.432-433]. Правове регулювання суспільних відносин щодо охорони зелених насаджень в НП в свою чергу допомагає систематизувати та впорядкувати здійснення екологічних заходів.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що **правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП** можна визначити, як врегульовані нормами права відносини щодо використання, видалення, збереження та відтворення цих насаджень, забезпечення екологічної безпеки населення та охорони довкілля відповідного НП. Метою правовідносин в цій сфері є впорядкування простору НП так, щоб максимально забезпечити біорізноманіття на даній території, яке буде виконувати природоохоронну і естетичну функцію, а також сприяти рекреації та охороні здоров'я населення тощо.

До складу правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України входять об'єкти, суб'єкти та зміст.

В загальнотеоретичній науці об'єкти правовідносин визначені як реальні соціальні блага, що задовольняють інтереси й потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки [90, с.105]. Об'єкти правовідносин, за словами О.В. Зайчука та Н.М. Оніщенко, настільки різноманітні, наскільки різноманітні правовідносини, що регулюються правом [89, с.445].

З огляду на важливість забезпечення безпечного та сприятливого середовища у НП, **об'єктами правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України** можна визначити сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів і природних комплексів, екосистем населених пунктів, а також життя та здоров'я представників населення даних пунктів.

Окремі об'єкти правовідносин у сфері охорони зелених насаджень НП є індивідуально визначеними і юридично відособленими природними

ресурсами та закріплені на праві користування за фізичними або юридичними особами. В залежності від правового режиму цих об'єктів, визначеного екологічним законодавством (зокрема, дивись ст. 39 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення [59]), та згідно загальноприйнятої в екологічному праві класифікації, дані об'єкти поділяються на об'єкти загального та спеціального користування. Більш детально дане питання буде додатково досліджене у наступних розділах даної роботи у прив'язці до прав та обов'язків суб'єктів.

Різноманітність правовідносин в цій сфері впливає на різноманітність суб'єктів даних правовідносин, зміст їх прав та обов'язків. **Суб'єктами даних правовідносин** є Україна, як держава, Український народ, фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) та юридичні особи. Юридичні особи представлені посадовими особами підприємств, установ та організацій, що обслуговують НП в частині нагляду за станом зелених насаджень.

Суб'єкти правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України, як й суб'єкти природоресурсного права, поділяються на суб'єктів права власності, що уповноважені володіти, користуватися та розпоряджатися зеленими насадженнями НП, і суб'єкти права користування даними зеленими насадженнями. Загальною вимогою щодо цих суб'єктів є те, що вони повинні володіти правосуб'єктністю, тобто здатністю бути носіями прав та обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії [90, с.105]. В залежності від характеру правовідносин в цій сфері – цивільно-правові відносини (наприклад, при укладенні договору щодо озеленення об'єкту благоустрою) або адміністративні правовідносини (наприклад, при здійсненні уповноваженим державним органом функції контролю), дані суб'єкти можуть мати рівні права та обов'язки або можуть мати владні повноваження стосовно інших суб'єктів. Беззаперечно, учасники правовідносин у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, які забезпечуються державою. Комплекс цих прав та обов'язків складає зміст правовідносин щодо охорони зелених насаджень в НП. Дослідження їх змісту та різноманітності потребує окремої уваги в даній роботі.

Зміст правовідносин характеризується синтезом фактичного і юридичного. Юридичний зміст - суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, тобто можливість певних дій уповноважених суб'єктів і необхідність відповідних дій зобов'язаних суб'єктів. Фактичний зміст - сама поведінка суб'єктів, їхня діяльність, у якій реалізуються суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. Зміст суб'єктивного права криє в собі можливості: діяти відповідно до свого бажання; вимагати певних дій від обов'язкової сторони; користуватися соціальним благом, що закріплене суб'єктивним правом; звернутися до компетентного органу чи посадової особи за захистом свого права [90, с.105-106].

Для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна не тільки зацікавленість у цьому суб'єктів права, а й певні життєві обставини, факти. Останні можуть бути різноманітними. Не всі з них справляють вплив на правовідносини, а лише ті, що зазначені у нормативно-правових актах, з якими законодавець пов'язує можливість здійснення учасниками правовідносин їх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [89, с.446]. Юридичні факти в загальнотеоретичній науці прийнято поділяти на дії (правомірні та неправомірні), що пов'язані з волею суб'єкта, та події. В окремих випадках для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна сукупність юридичних фактів.

Враховуючи дані загальнотеоретичні положення та результати дослідження правового режиму зелених насаджень НП, здійсненого в попередньому розділі даної роботи, можна зробити висновок, що **виникнення, зміна та припинення правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України** відбувається внаслідок наявності об'єктивних та суб'єктивних причин (юридичних фактів) та на підставі норми права. Так О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко з цього приводу писали, що: «правовідносини — один із основних каналів переведення права у площину соціальної дійсності, інтересів людей та їх об'єднань. Норми права і правовідносини органічно взаємопов'язані і являють собою до деякої міри єдине ціле. Це невелика, але чітка динамічна система, у якій два компонента кореспондують один одного. Норма поза правовідносинами мертва, правовідносини без норми неможливі. Вони співвідносяться як причина і наслідок — перша передуює другому» [89, с.436]. Серед вищезазначених причин можна назвати передбачені чинним законодавством роботи щодо озеленення об'єкту благоустрою, випадки псування і знищення зелених насаджень тощо. При цьому слід згадати слова А. П. Гетьмана та М.В. Шульги, що: «Відтворення і відновлення природних об'єктів — об'єктивний процес у природному середовищі, його не можна призупиняти, навпаки, йому треба всіляко сприяти. Тому виникаючі екологічні відносини в даній сфері мають об'єктивну передумову» [87, с.8].

З огляду на вищевикладене та з врахуванням змісту правового режиму зелених насаджень НП в Україні, можна зробити висновок, що **особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України** полягають в тому, що:

Дані відносини існують лише при наявності зелених насаджень, які взаємодіють з навколишнім середовищем. У випадку вирубки зеленого насадження, це насадження перестає бути об'єктом екологічних відносин та стає майновим об'єктом. Отже, виникають цивільно-правові відносини щодо даного об'єкту.

Ці правовідносини упорядковані та організовані, насамперед, за допомогою правових і соціальних норм, але з урахуванням біологічних законів. З огляду на цей аспект, здійснюється правове регулювання в даній сфері.

Дані правовідносини характеризуються великим впливом соціуму, природно-соціальних умов та процесів на їх розвиток. Ступень динамічності їх розвитку може задаватися як людиною, так й природою. Так, людина відповідальна за своєчасне застосування заходів щодо створення, збереження та відновлення зелених насаджень НП, створення сприятливих умов для функціонування зелених насаджень в НП. Навколишнє середовище, в свою чергу, може негативно та різко відреагувати на шкідливі дії людини, що порушують чи суперечать законам природи. Так, у понятті біологічне різноманіття НП підкреслюється важливість врахування біологічних характеристик зелених насаджень, різноманітність їх функціонального призначення, а також особливості певної території НП. В той же час статичність цих правовідносин обумовлена сталим характером природного середовища, елементи якого розвиваються за біологічними законами. За сучасних умов розвитку науки та за звичайних умов, розвиток природних процесів та ресурсів є передбачуваним та сталим.

У правовому регулюванні відносин щодо озеленення НП в Україні превалюють норми рекомендаційного характеру. Поряд з цим діє пріоритет екологічних вимог, забезпечений імперативними приписами щодо, наприклад, уникнення епідемій та надзвичайних екологічних ситуацій.

Комплексність змісту правового режиму зелених насаджень НП впливає на різноманітність правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП. Так, в цій групі правовідносин представлені всі види класичних правовідносин, наведених В.В. Копейчиковим, які можна групувати за такими підставами: залежно від кількості суб'єктів (прості та складні); за предметом правового регулювання (адміністративні, цивільні, земельні, кримінальні, фінансові, трудові та ін.); за дією в часі (довго- й короткотривалі); за методом правового регулювання (договірні та керівні); за змістом поведінки зобов'язаної сторони (пасивні та активні); залежно від функціонального призначення (регулятивні та охоронні) [90, с.105].

Дані правовідносини реалізуються у повній формі на регіональному та локальному рівнях, що обумовлене адміністративно-територіальною обмеженістю зелених насаджень НП. Вони є одними з найбільш принципових відносин у сфері благоустрою НП. Їх успішне функціонування має суттєве значення для забезпечення інтересів держави та територіальної громади і життєдіяльності людей.

Правовідносини в сфері охорони зелених насаджень спрямовані на максимальне забезпечення реалізації відповідних функцій зеленими насадженнями в НП України з метою забезпечення еколого-правового статусу людини: 1) виконання природоохоронної функції зелених насаджень НП; 2) рекреаційної функції зелених насаджень НП; 3) оздоровчої та захисної функцій зелених насаджень НП; 4) культурно-освітньої, естетичної, виховної та науково-дослідної функцій зелених насаджень НП; 5) господарської функції зелених насаджень НП.

З огляду на те, що в межах НП об'єкти рослинного світу можуть створювати природні екологічні системи та існувати в межах штучно

створених людиною екосистем, правовідносини в цій сфері бувають такими, що спрямовані на: 1) охорону та використання природних екосистем; 2) створення, використання та охорону штучних екосистем.

2.2. Суб'єкти у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України

Перш ніж розглядати питання про права та обов'язків користувачів зелених насаджень НП, слід визначити їх суб'єктний склад та чи мають вони особливості, що відрізняють їх від інших суб'єктів екологічного права.

У статті 13 Конституції України було продекларовано, що природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Отже, Український народ можна розглядати як суб'єкт екологічного права, що є спірним питанням в юридичній науці. При цьому не можна не відмітити ґрунтовне дослідження В.В. Носіка поняття «Український народ» в галузі земельного права. Зокрема, він писав, що: «Визнання Українського народу суб'єктом права власності на землю чи заперечення цього факту залежить від того, в якому аспекті розглядається поняття «Український народ». Адже поняття «народ» вивчається і аналізується як філософська, соціологічна, соціально-економічна, політологічна, демографічна, етнографічна та інша наукова категорія. У Великому тлумачному словнику сучасної Української мови слово «народ» роз'яснюється як населення держави, жителі країни; форма національності та етнічної єдності (нація, народність); певна кількість людей, які мають щонебудь спільне. Однак таке визначення у найбільш загальних рисах характеризує сутність поняття «народ» і тому не може бути покладено в основу юридичного аналізу конституційної концепції права власності на землю [69, с.195]. У теорії права категорія «народ» розглядається з точки зору суб'єкта права, учасника правовідносин, сувереного на відповідній території. При цьому представники як загальної теорії права, так і галузевих наук висловлюють полярні думки щодо можливості визнання народу суб'єктом права і суб'єктом права власності» [69, с.196]. В науці екологічного права є також точка зору, згідно якої народ не відноситься до суб'єктів екологічного права та тим більше до суб'єктів екологічних правовідносин. Так, М.М. Бринчук писав: «за характером забезпечуваних та охоронюваних правом екологічно значимих інтересів суб'єкти екологічних правовідносин поділяються на дві групи – фізичні особи та організації. До організацій відносяться держава в цілому, державні органи, муніципальні органи, юридичні особи, громадські організації. Коло суб'єктів визначається законодавством. Але міра їх участі в екологічних правовідносинах різна. Вона визначається їх правоздатністю та дієздатністю» [62, с.111]. Хоча такий погляд на суб'єктів екологічних правовідносин є спрощеним, але він є обґрунтованим, адже категорії «народ» та «держава» мають більше політико-правове значення та особлива увага приділяється дослідженню їх змісту в межах загальнотеоретичних наук та, зокрема, конституційного права тощо.

О.С. Колбасов, досліджуючи дане питання, писав, що виключність повноважень власника, яка властива народу, встановлює особливий правовий режим для природних об'єктів: вони є невідчужуваними, тобто такими, що вилучені з вільного господарського обігу. За загальним правилом, природні багатства, як об'єкт виключної власності народу, не можуть бути предметом правочинів – тобто купівлі-продажу, міни та інше [Докладніше див., наприклад, 25, с.42-57]. Таким чином, визначення Українського народу власником природних ресурсів на конституційному рівні юридично підтверджує екологічну цінність цих ресурсів порівняно з товарно-матеріальними об'єктами, що не належать на праві власності нашому народу.

На нашу думку, в галузі екологічного права суб'єктний склад не слід ускладнювати такою політико-правовою категорією, як народ, і її слід розглядати через призму конституційного права. Зокрема, І.І. Каракаш писав, що конституційне закріплення «народної правосуб'єктності» щодо природних об'єктів «має не стільки правовий, скільки політичний характер» [91, с.82]. А В.К. Попов та О.Л. Дубовік народ та державу не виділяють в окрему категорію серед суб'єктів екологічного права: «суб'єктами екологічного права є різноманітні фізичні та юридичні особи. Суб'єкт має характерні ознаки: він наділений юридичними правами та обов'язками; суб'єкт реально здатний брати участь у правовідносинах в екологічній сфері» [15, с.18]. В той же час в юридичній науці існує точка зору про необхідність розрізняти «суб'єктів права» та «суб'єктів здійснення прав» [Докладніше див., наприклад, 69, с.264-265]. Якщо перша категорія осіб має повний комплекс юридичних повноважень, то другій категорії осіб не обов'язково бути наділеними цими повноваженнями в повному обсязі. Вони можуть бути уповноваженими першою категорією осіб – суб'єктами права, на здійснення певних дій чи утримання від них. Таким чином, коло суб'єктів права є обмеженим за кількістю та за своїм змістом є статичним, наперед визначеним законодавством, на відміну від суб'єктів здійснення права. Окрім цього, можна було б припустити, що *суб'єктами екологічного права* є ті суб'єкти, що визначенні чинним законодавством, а *суб'єктами екологічних правовідносин* – ті суб'єкти, які реальною, дійсною поведінкою беруть участь у формуванні суспільних відносин в цій сфері, тобто реалізують юридично закріплені за ними повноваження.

Враховуючи таку точку зору, можна навести класифікацію суб'єктів екологічного права, здійснену О.Л. Дубовік, де враховується різниця в їх правовому статусі, змісті їх повноважень, в тому числі виконуваних ними функцій та виду професійної діяльності [28, с.346-347]. Дану класифікацію суб'єктів екологічного права О.Л. Дубовік можна вважати класичною для даної галузі юридичної науки та вона в загальному вигляді характеризує суб'єктів-користувачів зелених насаджень НП. Розглянемо більш детально дану групу суб'єктів. Так, у част.2 ст.25 Закону України «Про рослинний світ» виділяються наступні **суб'єкти у сфері охорони рослинного світу:**

1) центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;

2) власники та користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, а також користувачі природних рослинних ресурсів.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади у сфері екологічних правовідносин мають відповідні повноваження та представляють інтереси держави, а органи місцевого самоврядування представляють інтереси територіальних громад [Докладніше див. 44, ст.ст. 5, 6, 13, 140; 80 та інше]. При цьому І.І. Каракаш зазначає, що: «однак визнання органів державної виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції суб'єктами права не позбавляє державу її природноресурсової правосуб'єктності. Не породжує воно й «подвійної» правосуб'єктності у природноресурсових відносинах тому, що зазначені органи виступають від імені держави і представляють її інтереси на підставі та в межах, визначених законом, тобто їх дії вважають діями держави» [93, с.28]. З огляду на вищевикладене, в загальнотеоретичному плані більш логічно було б назвати дану категорію суб'єктів, як «державна в особі органів виконавчої влади та територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування».

Друга група суб'єктів охорони рослинного світу - власники та користувачі земельних ділянок, а також користувачі природних рослинних ресурсів, є більш широкою та, аналізуючи чинне законодавство України, можна дійти висновку, що ця категорія суб'єктів за правовим статусом включає до свого змісту:

- 1) громадські об'єднання та їх організації;
- 2) юридичні особи – підприємства, установи, організації та їх об'єднання;
- 3) фізичні особи – громадяни, іноземці, особи без громадянства;
- 4) іноземні держави та міжнародні організації тощо.

Враховуючи, що ці суб'єкти детально досліджуються в інших галузях права – в конституційному праві та цивільному праві тощо, а об'єктом даного дослідження є правова охорона зелених насаджень НП та, як його складова, права та обов'язки природокористувачів в цій сфері, розглянемо дану групу суб'єктів по відношенню до об'єкту нашого дослідження. Спеціальне законодавство в цій сфері виділяє власників та користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, в якості суб'єктів відповідних суспільних відносин. Зокрема, п. 2.1. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України №105 дає наступні визначення: *власники земельних ділянок* - це юридичні та фізичні особи, які мають документ на право власності на земельну ділянку; *користувачі земельних ділянок* - фізичні чи юридичні особи, які взяли земельну ділянку в довгострокову оренду або користування ними [41, п. 2.1]. При цьому слід зазначити, що, звичайно, правовий статус суб'єкта щодо земельної ділянки впливає на обсяг його природоресурсних повноважень. Так, загальновідомо, що власник має більше повноважень щодо даного природного об'єкту, а, отже, його статус впливає на обсяг не лише наявних прав, але й обов'язків. Так, ст. 26 Закону України «Про благоустрій

населених пунктів» встановлює обов'язок власників або користувачів присадибної ділянки здійснювати її благоустрій, а також забезпечувати належне утримання території загального користування, прилеглої до його присадибної ділянки власними силами або на умовах договору, укладеного з органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування. Благоустрій присадибної ділянки, на якій розміщені житлові будинки, господарські будівлі та споруди, що в порядку, визначеному законодавством, взяті на облік або передані в комунальну власність як безхазяйні, відповідно до п. 2 ст. 26 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», проводиться відповідним органом місцевого самоврядування. В даному випадку можна зробити висновок, що правовий режим земельної ділянки та об'єктів, що знаходяться на ній, впливає на визначення суб'єкта, зобов'язаного здійснювати належне утримання цього об'єкту благоустрою разом з зеленими насадженнями.

В загальному вигляді суб'єкти, відповідальні за збереження зелених насаджень і належний догляд за ними, в залежності від правового режиму території та об'єктів, що знаходяться на ній, були чітко визначені у п.п. 5.5. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України №105: «відповідальними за збереження зелених насаджень і належний догляд за ними є:

- на об'єктах благоустрою державної чи комунальної власності - балансоутримувачі цих об'єктів;
- на територіях установ, підприємств, організацій та прилеглих територіях - установи, організації, підприємства;
- на територіях земельних ділянках, які відведені під будівництво, - забудовники чи власники цих територій;
- на безхазяйних територіях, пустирях - місцеві органи самоврядування;
- на приватних садибах і прилеглих ділянках - їх власники або користувачі».

Для певних суб'єктів в даній сфері чинне законодавство України передбачає **право пайової участі в утриманні об'єктів благоустрою**. Так, відповідно до п. 2 ст. 24 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» такими суб'єктами є *підприємства, установи, організації, які розміщуються на території об'єкта благоустрою*. А п. 4 ст. 15 цього Закону, конкретизуючи суб'єктів – власники тимчасової споруди торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення, встановлює обов'язок належного утримання прилеглої до тимчасової споруди території або пайової участі в утриманні цього об'єкта благоустрою тощо.

Враховуючи юридичний зв'язок між суб'єктом та земельною ділянкою, в чинному законодавстві України встановлюються певні привілеї. Так, част. 8 ст. 10, част. 4 ст. 12 Закону України «Про рослинний світ» передбачають випадки, при яких власники та користувачі земельних ділянок не потребують дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів, що знаходяться на цих ділянках, та звільняються від збору за спеціальне використання цих ресурсів. В той же час част.1 ст.23 даного Закону

встановлює обов'язок цих суб'єктів здійснювати відтворення даних природних рослинних ресурсів. Привілеї можуть встановлюватися для суб'єктів також з огляду на вид їх професійної діяльності. Так, згідно част.4 ст.12 Закону України «Про рослинний світ», від збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів звільняються *науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу з метою їх охорони, невиснажливого використання та відтворення.*

Користувачами земельних ділянок та відповідно об'єктів рослинного світу є також *підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію.* Враховуючи вплив їх господарської діяльності на стан природного об'єкту, частини 1, 4 ст. 27 Закону України «Про рослинний світ» встановлюють їх обов'язок передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу, а в окремих випадках – обов'язок пересаджувати рідкісні рослини і такі, що перебувають під загрозою зникнення, на ділянки з однотипними умовами місцезростання.

В окремих випадках чинне законодавство України при визначенні суб'єкта в даній сфері та наділенні його певними повноваженнями встановлює *кваліфікаційні вимоги.* Наприклад, у п.2.1. Положення про порядок конкурсного відбору підприємств з утримання об'єктів благоустрою населених пунктів, затвердженого Наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства № 160 від 11 листопада 2005 року, визначені наступні кваліфікаційні вимоги до учасників конкурсу – юридичних осіб, що повинні бути належним чином підтвердженими:

- наявна матеріально-технічна база;
- кваліфікація працівників;
- досвід роботи з утримання та/або ремонту об'єктів благоустрою;
- відповідний дозвіл або ліцензія на виконання певних робіт чи надання послуг згідно із законодавством, які потрібні для утримання та/або ремонту об'єктів благоустрою [94].

Відповідність учасника встановленим кваліфікаційним вимогам є важливою умовою його допуску до цього конкурсу та визнання переможцем. Зокрема, відповідно до п.5.2. цих Правил: «Переможцем конкурсу визначається його учасник, що відповідає кваліфікаційним вимогам, може забезпечити виконання робіт відповідної якості і конкурсна пропозиція якого визнана найкращою за результатами оцінки». А п.5.1. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України №105 зазначає щодо об'єктів благоустрою зеленого господарства державної та комунальної власності, що таким суб'єктом повинно бути спеціалізоване підприємство чи організація. У п. 5.8. цих Правил конкретизується: «Догляд за зеленими насадженнями на вулицях, площах, бульварах, майданах повинен проводитися спеціалізованими підприємствами, організаціями зеленого

господарства, які укомплектовані спеціальною технікою та механізмами, кваліфікованими спеціалістами, на умовах договору з балансоутримувачем».

З огляду на ст.15 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть утворювати підприємства для утримання об'єктів благоустрою державної та комунальної власності. У разі відсутності таких підприємств органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень визначають на конкурсних засадах відповідно до закону балансоутримувачів таких об'єктів [Докладніше див. 42, ст.15]. Ці суб'єкти у сферу утримання зелених насаджень є доволі специфічними. У п. 2.1. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України №105 балансоутримувач визначається як спеціально уповноважений на конкурсних засадах державними чи місцевими органами влади підприємство, організація, яка відповідає за утримання та збереження зелених насаджень на підпорядкованих територіях зеленого господарства. В залежності від правової форми власності об'єкту благоустрою, вони поділяються на два види:

1) балансоутримувачі об'єктів благоустрою *державної та комунальної форм власності*; ці суб'єкти визначаються на конкурсних засадах органами державної влади та органами місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства України [Докладніше див. 42, ст. 15; 94, п. 1.3; 95, п.п. 2.1, 2.2];

2) балансоутримувачі об'єктів благоустрою *приватної форми власності*; визначаються власниками цих об'єктів [Докладніше див. 42, ст. 15].

Особливість балансоутримувачів, як суб'єктів, полягає в тому, що ними можуть бути лише юридичні особи. Зокрема, п.2 ст.24 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» закріплює, що об'єкти благоустрою органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть передавати на баланс підприємствам, установам, організаціям. Балансоутримувачі об'єктів, а також межі територій, закріплених за підприємствами, установами та організаціями, визначаються на схемі меж об'єктів благоустрою населеного пункту. Таким чином, в даній сфері балансоутримувач юридично закріплюється, як реальний суб'єкт та наділяється повноваженнями, що необхідні йому для здійснення функцій по належному утриманню об'єктів благоустрою.

Окрім вищезазначених спеціальних суб'єктів в даній сфері можуть бути й інші «додаткові» суб'єкти, які виконують «допоміжну функцію» та беруть на себе обов'язок виконувати певну частину функцій основних суб'єктів. Наприклад, підприємства, установи та організації, що залучаються балансоутримувачем *на умовах договору* з метою забезпечення належного утримання та здійснення своєчасного ремонту об'єкту благоустрою [Докладніше див. 42, ст.ст. 15, 24, 25; 94, п. 1.3]. Таке залучення може здійснюватися як на конкурсній основі, так й у простій формі шляхом укладення договору з відповідним суб'єктом.

Досить цікавим в даній сфері є питання про доповнення повноважень одного суб'єкта повноваженнями іншого суб'єкта. Так, власник об'єкта благоустрою за поданням підприємства або балансоутримувача, згідно ст.15 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», щорічно затверджує заходи з утримання та ремонту цього об'єкта на наступний рік та передбачає кошти на виконання цих заходів. Підприємство або балансоутримувач об'єкта благоустрою несе повну відповідальність за виконання затверджених заходів у повному обсязі. Таким чином, належне та своєчасне виконання своїх функцій одним суб'єктом сприяє належному та своєчасному виконанню функцій іншими суб'єктами. Тобто можна сказати, що вони здійснюють свого роду контроль за діяльністю одне одного, що можна вважати гарантією дотримання законодавчо визначеного правового режиму зелених насаджень у містах.

Одним з суб'єктів, який на наш погляд, є суттєвішим ресурсом, що може бути використаний для розвитку и впровадження державної політики у сфері охорони зелених насаджень на різних рівнях є **громадські об'єднання**.

Екологічні інтереси громадян об'єднують їх навколо природоресурсних і природоохоронних цілей, незалежно від їх масштабу: глобальні, планетарні, регіональні або місцеві. Це обумовлено, насамперед, необхідністю забезпечення екологічної безпеки в місці проживання людини. Безумовно, реалізація екологічних прав стає більш ефективною і значущою при об'єднанні громадян в групи, в некомерційні та інші громадські організації. Громадські організації розробляють, пропагують свої цілі, завдання і програми в галузі охорони навколишнього середовища [96, с.206-207].

Повноваження громадських організацій у галузі охорони навколишнього природного середовища закріплені в ст.21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [59]. Діяльність цих організацій в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

Отже, цілі та основна діяльність громадських екологічних організацій, як правило, спрямована на реалізацію програм щодо навколишнього природного середовища, екологічного моніторингу і т.д. І тому особливу увагу хотілося б звернути на вплив діяльності громадських організацій при розробці регіональних, місцевих програм, спрямованих на прийняття, а також реалізацію конкретних природоохоронних завдань, питань, пов'язаних з територіальним плануванням і озелененням населених пунктів, а також із збереженням природного різноманіття на місцевому рівні. Найбільш важливі першочергові дії в цій сфері можуть бути: прийняття обласних програм щодо збереження та розвитку зелених насаджень на всій території України з чітким механізмом реалізації цих програм; підготовка нормативно - правової бази для вирішення питань, пов'язаних із збереженням зелених насаджень при здійсненні господарської та іншої діяльності у населених пунктах зі застосуванням певних заходів при їх несанкціонованому знищенні, а також розширення співпраці органів місцевої влади з громадськими українськими та міжнародними екологічними організаціями [80, с.272].

З огляду на вищевикладене, можна виділити наступних **суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень НП:**

- 1) держава в особі органів виконавчої влади;
- 2) територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування;
- 3) юридичні особи:
 - а) які розміщуються на території об'єкта благоустрою та мають право пайової участі в утриманні цього об'єкту;
 - б) які здійснюють діяльність, що пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію;
 - в) науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу;
 - г) підприємства чи організації, що утворюються або залучаються на конкурсних засадах органами державної влади чи органами самоврядування як спеціально уповноважені для утримання та збереження зелених насаджень на підпорядкованих територіях зеленого господарства;
 - д) інші суб'єкти, що залучаються балансоутримувачем на конкурсній основі або на основі відповідного договору з метою забезпечення належного утримання та здійснення своєчасного ремонту об'єкту благоустрою;
 - е) громадські об'єднання;
 - є) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження;
- 4) фізичні особи:
 - а) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження (до цієї групи суб'єктів може бути також включений орган місцевого самоврядування, що передбачено, зокрема, п.2 ст. 26 Закону України «Про благоустрій населених пунктів»);
 - б) користувачі зелених насаджень населених пунктів.

При цьому слід зазначити, що в чинному законодавстві України не міститься термін «власники зелених насаджень». Част.2 ст.25 Закону України «Про рослинний світ» застосовує загальний термін «користувачі природних рослинних ресурсів». Здійснюючи утримання такого виду об'єкту благоустрою, як зелене насадження, з метою задоволення особистих потреб, користувач цього ресурсу не може заборонити іншим суб'єктам користуватися природними властивостями цього зеленого насадження: дихати вироблюваним ним киснем, затемненням певної території, а в деяких випадках отримувати захист від несприятливих умов, як, наприклад, вітер, дощ, та, звичайно, насолоджуватися естетично привабливим виглядом цього насадження тощо. Тому можна сказати, що він діє в інтересах всього суспільства і в даному випадку приватний інтерес суб'єкта є рушійною силою для задоволення публічного інтересу. В цих відносинах особливість полягає в тому, що приватний інтерес в певній частині збігається з публічним інтересом та незмінним залишається екологічний інтерес, що полягає, насамперед в необхідності задоволення звичайних природних потреб людини і який є спільним для всіх користувачів зелених насаджень НП [97, с.116-124

].

В цілому, визначення суб'єктів є важливою складовою системи благоустрою населених пунктів, передбачених ст.3 Закону України «Про благоустрій населених пунктів». Це сприяє чіткому визначенню прав та обов'язків суб'єктів в даній сфері, юридичної відповідальності, допомагає належним чином організувати благоустрій населених пунктів, забезпечити ефективне державне управління та контроль в цій сфері та в результаті визначити зміст правовідносин в цій галузі в цілому.

2.3. Права суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України

Права людини є однією з вічних та актуальних проблем соціально-культурного розвитку людського суспільства, що досліджувалась як загальнотеоретичними юридичними науками, так й у межах філософських наук, етики, релігієзнавства та інших наук. Розглядаючи дану тему, не можна не згадати ґрунтовне дослідження Н.Р. Кобецької. Так, досліджуючи історію розвитку екологічних прав, вона зазначала: «Традиційний підхід до характеристики прав громадян СРСР або УРСР базувався на їх поділі на: 1) соціально-економічні, 2) політичні, 3) культурні, 4) особисті. Що стосується екологічних прав, то вони навіть не згадувались». Вперше питання про законодавче закріплення екологічних прав громадян поставив в 1972 році Н.І Матузов в роботі «Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права». Зокрема, він зазначав: «...в зв'язку з тим, що в наш час в небувалих масштабах відбувається забруднення і отруєння природи, виникає проблема юридичного обґрунтування і закріплення таких елементарних і разом з тим життєво важливих суб'єктивних прав (особливої їх групи), як право на забезпечення сприятливого навколишнього середовища, право дихати чистим повітрям, право пити чисту воду, споживати безпечні і нешкідливі продукти, користуватись не отруєними плодами і благами природи і т.д. Народи вправі вимагати від своїх держав і урядів прийняття невідкладних і ефективних заходів для захисту землі, води, атмосфери і людей від шкідливого впливу, збереження самого життя людини» [98, с.10]. Слідом за цим О.С. Колбасов в 1976 р. писав: «Потреба дихати чистим доброякісним повітрям, безпечним для здоров'я, яка раніше задовольнялась необмежено і не потребувала якого-небудь правового захисту, сьогодні вже потребує правового оформлення і правових гарантій» [99, с.11-12].

На сьогоднішній день екологічні права складають окрему групу прав людини і громадянина та мають комплексний характер. З огляду на це М.М. Бринчук визначив *екологічні права людини*, як визнані та закріплені у законодавстві права індивіда, що забезпечують задоволення його різноманітних потреб при взаємодії з природою [Докладніше див. 62, с.7]. Таким чином, в юридичній науці екологічні права пов'язують з екологічним інтересом. Зокрема, Г.В. Анісімова визначила *екологічний інтерес*, як об'єктивно існуюче, особливого роду ставлення соціальних суб'єктів до

екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі. Отже, за її логічним висновком, суб'єктивне екологічне право виступає юридичною формою реалізації екологічних інтересів громадян [Докладніше див. 100, с.14-15].

Основні екологічні права були закріплені у статті 50 Конституції України, а саме: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена». Як зазначає Н.Р. Кобецька: «Конституційне закріплення названих прав, вказує на їх важливість, непорушність і невідчужуваність, хоча і не робить менш значимими інші екологічні права» [99, с.51]. Більш детально на виконання даної конституційної норми, **екологічні права громадян** були визначені у ст .9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Права, визначені у спеціальному законодавстві, конкретизують основні екологічні права людини та громадянина, закріплені у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» з врахуванням особливостей правового статусу суб'єкта у сфері охорони зелених насаджень НП та об'єкту рослинного світу, що є об'єктом благоустрою населеного пункту та інших чинників.

Однією з відмінностей спеціального законодавства є те, що це законодавство в залежності від суб'єкта розрізняє права громадян та права юридичних осіб. Так, відповідно до п.1 ст.17 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», **громадяни у сфері благоустрою населених пунктів** мають право:

- 1) користуватись об'єктами благоустрою населених пунктів;
- 2) брати участь в обговоренні правил та проектів благоустрою території населених пунктів;
- 3) вносити на розгляд місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій пропозиції з питань благоустрою населених пунктів;
- 4) отримувати в установленому законом порядку повну та достовірну інформацію про затвердження правил благоустрою території населеного пункту та внесення до них змін, а також роз'яснення їх змісту;
- 5) брати участь у здійсненні заходів з благоустрою населених пунктів, озелененні та утриманні в належному стані садиб, дворів, парків, площ, вулиць, кладовищ, братських могил, обладнанні дитячих і спортивних майданчиків, ремонті шляхів і тротуарів, інших об'єктів благоустрою;
- 6) вимагати негайного виконання робіт з благоустрою населених пунктів у разі, якщо невиконання таких робіт може завдати шкоду життю, здоров'ю або майну громадян;
- 7) звертатись до суду з позовом про відшкодування шкоди, заподіяної майну чи здоров'ю громадян унаслідок дій чи бездіяльності

балансоутримувачів об'єктів благоустрою.

Підприємства, установи та організації у сфері благоустрою населених пунктів мають право:

1) брати участь у розробленні планів соціально-економічного розвитку населених пунктів та заходів з благоустрою їх територій;

2) брати участь в обговоренні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з благоустрою населених пунктів;

3) вимагати зупинення робіт, що виконуються з порушенням правил благоустрою території населених пунктів або призводять до її нецільового використання;

4) вимагати негайного виконання робіт з благоустрою в разі, якщо невиконання таких робіт може завдати шкоду життю або здоров'ю громадян, їх майну та майну юридичної особи;

5) вносити на розгляд місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування пропозиції щодо поліпшення благоустрою населених пунктів [42, ст. 18].

У п.2 ст.24 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» у вигляді права юридичних осіб визначене утримання закріпленої за юридичною особою території або пайова участь в утриманні цього об'єкта. А п.4 ст.15 даного Закону конкретизує, що: «Власники цих будівель та споруд зобов'язані забезпечити належне утримання прилеглої до тимчасової споруди території або брати пайову участь в утриманні цього об'єкта благоустрою на умовах договору, укладеного із підприємством або балансоутримувачем. Межі закріпленої території та обсяги пайової участі визначає власник об'єкта благоустрою» [42, ст. 15].

З огляду на специфічний правовий зв'язок між балансоутримувачем та об'єктом благоустрою, а також специфіку цього об'єкту, у п. 6.1. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України були визначені наступні права цього суб'єкту:

Балансоутримувач об'єкта благоустрою зеленого господарства має право:

- брати участь у розробленні планів соціально-економічного розвитку населених пунктів;

- брати участь в обговоренні проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань озеленення населених пунктів;

- залучати на договірних засадах підприємства і організації незалежно від форм власності до виконання окремих робіт на об'єктах зеленого господарства, у тому числі проведення інвентаризації;

- звертатись з позовом до суду на відшкодування збитків, заподіяних унаслідок пошкодження об'єктів зеленого господарства.

З урахуванням особливостей спеціального законодавства та з огляду на екологічні права, які були визначені у ст.9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», **права суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень** можна класифікувати, на наш погляд, наступним чином.

1. Конституційне, фундаментальне та невідчужуване право, а саме право громадянина на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище.

Суб'єктами цього права є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які перебувають на території України, а об'єктом – навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів (частина перша ст.5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Щоб таке середовище було безпечним для людини, воно має відповідати юридично встановленим критеріям. Йдеться, зокрема, про систему екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо [101, с.43]. Як зазначав Ю.С. Шемшученко, право людини на безпечне (здорове) навколишнє середовище – це фактично його право вимагати дотримання еколого-правових нормативів. Воно встановлене у всіх державах та на міжнародному рівні [Докладніше див. 102, с.286]. Всі інші екологічні права, за доречним зауваженням М.М. Бринчука, за своїм змістом є засобом реалізації права на сприятливе навколишнє середовище [Докладніше див. 62, с.123-124], та, за вірним твердженням С.М. Кравченко, спрямовані на його забезпечення або захист [15, с.69].

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що право громадянина на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище є основним правом для користувачів зелених насаджень НП та фундаментальним для закріплення інших специфічних суб'єктивних прав в цій сфері, таких як вимагати дотримання еколого-правових нормативів щодо норм озеленення населеного пункту, виконання санітарних правил та вимог заходів безпеки, користуватися зеленими насадженнями в культурних, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях.

2. Громадські права, зміст яких спрямований на виявлення суб'єктами суспільних відносин громадської ініціативи та активності.

1) *Право на об'єднання в громадські природоохоронні формування.*

Громадськість є одним з найбільш суттєвих ресурсів, які нація може використовувати для розвитку і впровадження права і політики охорони навколишнього середовища. Громадяни знають земельні і природні ресурси своєї країни набагато краще за будь-якого урядового чиновника. Їх кількість робить їх сильнішими за найбільшу і найголовнішу урядову інституцію. І тому, що власне люди працюють, відпочивають і подорожують, використовуючи цінності довкілля, кожна людина особисто зацікавлена, щоб воно було чистим, здоровим і неушкодженим. Залучення громадськості є вирішальним чинником у створенні та впровадженні доцільного і ефективного режиму охорони навколишнього середовища. Можливості для участі громадськості та одержання користі від цього існують в багатьох галузях [103, с.7].

Механізм реалізації права громадян на об'єднання в громадські природоохоронні формування (зокрема, з метою захисту екологічних прав та інтересів) закріплений, насамперед, у Законі України «Про об'єднання

громадян» №2460-ХІІ від 16 червня 1992 року [104]. Можливість реалізації даного права є важливим для населення певної території. Воно швидше та найбільш чутливо реагує на будь-які зміни у стані навколишнього середовища та, зокрема, на зміни кількісного та якісного стану зелених насаджень цієї території. На додаток до цього, слід зазначити про позбавлення населення бюрократичного елементу та корумпованості. Отже, у сфері охорони зелених насаджень НП громадські природоохоронні формування є важливим засобом протидії незаконній діяльності як фізичних осіб, юридичних осіб, так й органів державного управління та контролю у галузі озеленення населеного пункту.

2) Право на участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань.

Ст. 7 Закону України «Про рослинний світ» закріпила право громадян та їх об'єднань брати участь у розгляді органами державної влади та місцевого самоврядування питань, пов'язаних з охороною, використанням та відтворенням рослинного світу, сприяти цим органам у здійсненні заходів щодо охорони, невиснажливого використання та відтворення об'єктів рослинного світу, а також ініціювати відповідні заходи. Спеціальне законодавство у містобудівельній галузі передбачає процедуру проведення громадських слухань у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності». Зокрема, п.2 ст.21 даного Закону визначає, що затвердження на місцевому рівні містобудівної документації, зазначеної в цьому Законі, без проведення громадських слухань щодо проектів такої документації забороняється.

Прозорість прийняття підзаконних нормативних актів та право громадян контролювати цей процес сприяють, з одного боку, підвищенню якості підзаконних актів, їх законності, верховенству права та з другого боку – зростанню громадської активності у прийнятті рішень [15, с.75]. Так, зазначаючи, що поняття «участь громадськості» призводить до великої кількості проблем, особливо, що стосується його правової і конституційної природи, Карел ван дер Звеп приходить до справедливого висновку, що: «В багатьох випадках участь громадськості розглядається як важливий елемент у демократичному розвитку, заснований на взаємній повазі і довірі» [105, с. 12].

Хоча механізм реалізації цього права визначений, окрім іншого, у Законах України «Про звернення громадян» №393/96-ВР від 2 жовтня 1996 року [106], «Про всеукраїнський референдум» №5475-VI від 6 листопада 2012 року [107], рівень реалізації даного права на практиці залишається низьким, що додає йому актуальності як на рівні науки, так й на рівні правозастосовчої діяльності. У зв'язку з цим можна навести наступне зауваження М.В. Краснової: «Орхуська конвенція вимагає вдосконалити

процедури участі громадян у прийнятті екологічних рішень. Зокрема, передбачається залучення громадськості до дозвільної діяльності компетентних органів у галузі охорони довкілля, до формування екологічних планів і програм, а також захист такого права у суді» [101, с.56]. З огляду на це, можна виокремити право суб'єктів приймати участь в процесі підготовки і прийняття містобудівних рішень, що впливають на стан зелених насаджень та приймати участь в обговорюванні питань щодо охорони та захисту зелених насаджень в населених пунктах.

3) Право на участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів.

В порядку реалізації цього права громадяни можуть брати участь в озелененні населених пунктів, очищенні територій від сміття, проводити роботи по відновленню, відтворенню природних ресурсів у випадках аварій, катастроф, здійснювати інші природоохоронні заходи [101, с.57]. Так, згідно зі ст.6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо запропонованих проектів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм [59, част. 3 ст. 6]. Одним з таких заходів є День довкілля, який проводиться щороку в третю суботу квітня, відповідно до Указу Президента України «Про день довкілля» № 855/98 від 6 серпня 1998 року [108]. Як приклад, щодо об'єктів рослинного світу можна навести також правову норму, яка закріплює право господарюючого суб'єкта в цій сфері проявляти ініціативу: «з метою охорони здоров'я населення, запобігання захворюванню тварин та заподіяння збитків рослинному світу, господарюючим суб'єктам *можуть здійснюватися заходи, спрямовані на регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо)*» [32, част. 1 ст. 22].

4) Право на участь у публічних слуханнях або відкритих засіданнях з питань впливу запланованої діяльності на навколишнє природне середовище на стадіях розміщення, проектування, будівництва і реконструкції об'єктів та у проведенні громадської екологічної експертизи.

Охорона навколишнього середовища – це процес, що вимагає узгодження дій уряду, окремих громадян і промисловості. Залучення до цього процесу громадськості може принести користь кожній з цих категорій,

і що найбільш важливо, всьому суспільству, як такому [103, с.7]. Правові засади залучення громадян до обговорення матеріалів планування, будівництва та/або реконструкції різних об'єктів, в тому числі об'єктів підвищеної небезпеки, визначені Законами України «Про регулювання містобудівної діяльності» [20], «Про об'єкти підвищеної небезпеки» №2245-III від 18 січня 2001 року [109] та іншими нормативно-правовими актами [110, с.136-149].

Механізм реалізації права на проведення громадської екологічної експертизи передбачений, насамперед, Законом України «Про екологічну експертизу» № 45/95-ВР від 9 лютого 1995 року [111], Постановою Кабінету Міністрів України «Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу» № 870 від 31 жовтня 1995 року [112], Наказом Міністерства України у справах науки і технологій «Про затвердження Положення про організацію та проведення наукової та науково-технічної експертизи» №131 від 24 квітня 1998 року [113] та інше.

Проведення екологічної експертизи є одним з важливих заходів, спрямованих на охорону зелених насаджень НП. При цьому слід зазначити, що, відповідно до ст.12 Закону України «Про екологічну експертизу», в Україні здійснюються державна, громадська та інші види екологічної експертизи. Висновок державної екологічної експертизи, згідно ст. 29 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», є обов'язковим для виконання. При цьому дана норма містить застереження, що реалізація програм, проектів і рішень без позитивного висновку державної екологічної експертизи забороняється. Одним з важливих інструментів, за допомогою якого забезпечується реалізація екологічних прав громадян та людини є право на здійснення громадської екологічної експертизи. А з огляду на права суб'єктів в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах можна виокремити право приймати участь в обстеженні зелених насаджень і здійсненні громадської екологічної експертизи.

3. Природоресурсні права, а саме право громадянина на здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів, що впливає на обсяг та зміст прав і обов'язків природокористувачів [Докладніше див., зокрема, 32, розд.II].

Згідно част.2 ст.38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», част.1 ст.12 Закону України «Про рослинний світ», *право загального використання природних ресурсів* гарантується громадянам для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених чинним законодавством України.

На відміну від права загального використання природних ресурсів, *право спеціального використання природних ресурсів*, за вірним зауваженням М.В. Краснової, характеризується:

- наявністю спеціальної правосуб'єктності, тобто: досягнення віку, згідно з яким за законодавством досягається повноліття (18 років, хоч у

окремих випадках може бути й 16 років – для членів фермерських господарств); реєстрація особи як суб'єкта підприємницької чи іншої діяльності тощо;

- платністю використання природних ресурсів (у випадках, визначених законодавством, - безоплатність);
- відособленістю використання природного ресурсу (виділення його в натурі (на місцевості), закріплення за конкретною особою);
- обов'язковістю одержання спеціальних дозволів (ліцензій, лісорубних квитків, лісових квитків, відстрілочних карток, державних актів на право власності чи право користування тощо);
- державною реєстрацією таких дозволів;
- метою права спеціального використання природних ресурсів є здійснення господарської та іншої діяльності.

Право спеціального використання природних ресурсів здійснюється у двох формах: на праві власності та на праві користування природними ресурсами. Відповідно до цього залежить режим використання тих чи інших природних ресурсів [101, с.54]. Так, ст. 10 Закону України «Про рослинний світ» передбачає такий вид спеціального використання природних рослинних ресурсів, як *«випасання худоби»*. Слід зазначити, що такий вид діяльності є малоймовірним в межах міста, якщо це не невелике місто селищного типу. Вірогіднішим для населеного пункту є вигул домашніх тварин – собак, котів та ін. З огляду на те, що утримання цих тварин, в тому числі їх вигул не є виробничою чи будь-якою іншою господарською діяльністю, метою якої є отримання прибутку, вона здійснюється для задоволення особистих потреб суб'єктів, можна зробити висновок, що в даному випадку здійснюється загальне використання рослинних ресурсів населеного пункту [Наприклад, див. 114].

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів *загальнодержавного значення* здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України [32, част. 4 ст. 10], а природних рослинних ресурсів *місцевого значення* - за дозволом, що видається в порядку, який визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування [32, част. 5 ст. 10]. Вимогу про одержання дозволу містить також ст.33 Закону України «Про рослинний світ» щодо інтродукції та акліматизації рослин. Таке ж правило передбачено ст. 34 Закону України «Про рослинний світ» щодо селекції дикорослих рослин у природних умовах та інтродукції рослин, до яких було вжито селекційні методи. Окрім цього, слід згадати про випалювання сухої природної рослинності або її залишків, що, відповідно до ст.27 Закону України «Про рослинний світ», п. 24 Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» №526 від 21 травня 2009 року, здійснюється за дозволами органів державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища [115, п. 24]. Окрім цього, не можна не згадати про дозвіл на розміщення на території об'єктів благоустрою будівель і споруд

соціально-культурного, побутового, торговельного та іншого призначення, що видається відповідною міською радою [115, п. 63].

Зокрема, ст.22 Закону України «Про рослинний світ» передбачає право господарюючого суб'єкта здійснювати заходи, спрямовані на регулювання поширення і чисельності окремих видів дикорослих рослин (отруйних, наркотиковмісних, карантинних тощо). Хоча метою такої діяльності є охорона здоров'я населення, запобігання захворюванню тварин та заподіяння збитків рослинному світу, ці заходи не повинні завдавати шкоди іншим об'єктам рослинного та тваринного світу [Докладніше див. 32, част.1 ст. 22].

Окрім вищевикладеного, слід зазначити, що громадяни в даній сфері мають переваги перед юридичними особами. Зокрема, вони мають право здійснювати як загальне, так й спеціальне використання об'єктів рослинного світу, на відміну від юридичних осіб, які здійснюють лише спеціальне використання [32, ст.ст. 9. 10].

4. Інформаційно-освітні права, до складу яких можна віднести нижчезазначені права.

1) *Право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом.*

Доступ до інформації є інструментом номер один для громадськості, яка прагне брати участь в охороні навколишнього середовища. За відсутності достовірної інформації не варто чекати позитивного результату від будь-якої акції. Власне, саме вона є основним інструментом у дискусіях з екологічних проблем, вона береться до уваги в судовому чи адміністративному процесі. З одержання інформації в більшості випадків і починається сам процес участі громадськості [116, с.106].

Так, у ст. 1 Закону України «Про інформацію» визначено, що *інформацією* є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [117, ст.1]. *Екологічною інформацією*, за лаконічним визначенням М.В. Краснової, є: «будь-яка інформація про стан навколишнього природного середовища в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про події, явища, матеріали, факти, процеси і окремих осіб у сфері використання, відтворення та охорони природних ресурсів, природних компонентів та ландшафтів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки» [101, с.54].

Перелік відомостей, що відносяться до екологічної інформації, міститься у ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Основними джерелами такої інформації є дані моніторингу довкілля, кадастрів природних ресурсів, реєстри, автоматизовані бази даних, архіви, а також довідки, що видаються уповноваженими на те органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими посадовими особами». Зокрема, ст. 9 Закону

України «Про інформацію» визначила, що всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій [117, част.1 ст. 9]. Так, враховуючи специфіку правового режиму зелених насаджень НП, не можна не згадати про Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», який закріплює право фізичних та юридичних осіб одержувати від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування інформацію про забудову територій та інше використання земельних ділянок. Поряд з цим забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації були визначені метою і сферою дії Закону України «Про доступ до публічної інформації» №2939-VI від 13 січня 2011 року [118].

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадові особи зобов'язані надавати інформацію, що стосується їх діяльності, письмово, усно, по телефону чи використовуючи публічні виступи своїх посадових осіб. Офіційні документи, надані на запити органами законодавчої, виконавчої та судової влади України, можуть публікуватися. Отже, суб'єкти у сфері охорони зелених насаджень мають право на отримання інформації щодо робіт на території, яка зайнята зеленими насадженнями, а також на отримання інформації щодо обліку зелених насаджень населеного пункту.

2) *Право на одержання екологічної освіти.*

Механізм реалізації права на одержання екологічної освіти в Україні визначений у спеціальному законодавстві: Законах України «Про освіту» [119], «Про дошкільну освіту» [120], «Про позашкільну освіту» [121], «Про професійно-технічну освіту» [122], «Про загальну середню освіту» [123], «Про вищу освіту» [124] та інших. Як зазначає М.В. Краснова: «Право на екологічну освіту може бути реалізоване на формальному (в дошкільних виховних закладах, інститутах, університетах, академіях тощо), неформальному (шляхом самоосвіти, через засоби масової інформації, бібліотеки, клуби, гуртки тощо) та на контрактному рівнях» [101, с.56-57].

Враховуючи, що екологічна освіта і виховання є важливими засобами підвищення екологічної культури суспільства, що є необхідною умовою вирішення екологічних проблем, за вірним твердженням С.М. Кравченко, вони мають бути безперервними, продовжуватись протягом усього життя людини, поповнюючи знання про навколишнє природне середовище, яке постійно змінюється [15, с.80-81, Додаток А, В]. З врахуванням цього, не можна не погодитися зі словами М.М. Бринчука, що: «Розв'язання багатьох екологічних проблем не можливе без розуміння особливостей процесів, які відбуваються у сфері взаємовідносин суспільства і природи. Тому в сучасних умовах одним із напрямів державної екологічної політики є посилення екологічної, в тому числі правової, освіти, культури і науки, що передбачає розширення мережі спеціальних закладів освіти, спроможних організувати

одне з екологічних прав громадян» [125, с.502]. А част.2 ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає, що екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища.

5. Процесуальні права, що складаються з права громадянина на:

1) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище;

2) оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом.

Дані права передбачаються, насамперед, ст.55 Конституції України та механізм їх реалізації регламентується процесуальним законодавством – Цивільним процесуальним кодексом України [126], Кодексом адміністративного судочинства України [127] та інше.

Таким чином, з огляду на вищевикладене, можна погодитися з висновком Н.Р. Кобецької, що: «Змістом екологічних прав як суб'єктивних прав особи є:

по-перше, можливість користуватися довкіллям, як джерелом життєзабезпечення людини, сприяти і контролювати здійснення природоохоронних заходів;

по-друге, можливість вимагати від держави, фізичних і юридичних осіб виконання і дотримання екологічних вимог, проведення дій, спрямованих на забезпечення охорони довкілля;

по-третє, можливість звертатися до компетентних державних органів за захистом порушених прав» [99, с.59].

Вищевикладені права є основними екологічними правами громадянина і цілком можна погодитися з висновком О.Л. Дубовік, що вони: «...являють собою правові приписи, які: а) звернені до законодавця та визначають зміст екологічної політики та інших правових норм; б) формують правозастосовну практику, впливаючи на процес прийняття екологічних рішень; в) є інструментом прямого впливу індивіду на екологічну політику та практику» [79, с.53]. Тобто суб'єкти у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах мають право оскаржувати в судовому порядку дії з боку державних органів, посадових, юридичних осіб та громадян, пов'язані з порушенням вимог щодо охорони зелених насаджень населених пунктів, звертатися до суду про відшкодування шкоди, заподіяної в наслідок знищення або пошкодження зелених насаджень.

З врахуванням цих особливостей можна надати наступне визначення *прав суб'єктів зелених насаджень в НП* – це законодавчо визнані та закріплені права щодо використання зелених насаджень та озеленення населеного пункту, які спрямовані на забезпечення задоволення різноманітних потреб людини і безпечного для життя та здоров'я

навколишнього середовища. За своїм змістом ці права є комплексними та допомагають отримати найбільш повне уявлення як про правовий статус суб'єктів в цій сфері, так й про правовий режим зелених насаджень НП.

2.4. Обов'язки суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України

Екологічним правам кореспондують відповідні обов'язки. При цьому слід зазначити, що на відміну від суб'єктивних екологічних прав, екологічні обов'язки є традиційними вимогами будь-якої системи права. Так, М.М. Бринчук з цього приводу писав: «Обов'язок кожного зберігати природу і навколишнє середовище та ощадливо відноситися до природних багатств можна розглядати як правовий та як моральний. Кожна людина та громадянин, якщо його життєдіяльність пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє середовище та використанням природних багатств, зобов'язаний дотримуватися адресованих йому вимог законодавства, порушення яких тягне за собою правові наслідки. Юридична відповідальність виконує функцію гарантії виконання громадянами покладених на них обов'язків. В той же час у цивілізованому суспільстві турбота про природу, охорону навколишнього середовища є проявом культури цього суспільства та моральним боргом його членів. Турбота про природу – моральний борг кожного й по відношенню до екологічних інтересів наступних поколінь» [62, с. 140].

Формування соціальної держави, одним з основних завдань якої є забезпечення гідного рівня життя громадян, торкається і сфери взаємодії суспільства і природи. Сьогодні для реалізації екологічних прав недостатньо позиції невтручання, утримання від дій, які можуть порушити екологічні права. На державу покладений обов'язок активної діяльності, створення умов для здійснення цих прав, обмеження окремих сфер з метою захисту екологічних прав [99, с.38]. Ст. 16 Конституції України визначила, що обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу. В свою чергу обов'язком кожного, відповідно до ст.ст. 66, 68 Конституції України, є неухильне додержання Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, а також не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки.

З метою підкреслення загальнообов'язкового змісту норм чинного законодавства України у сфері містобудування у част.2 ст.5, част.2 ст.26 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» закріплено, що суб'єкти містобудування зобов'язані дотримуватися вимог містобудівної документації. А містобудівна діяльність у населених пунктах, в свою чергу, проводиться з дотриманням вимог охорони зелених насаджень [41, п. 7.4].

Загальні обов'язки громадян України, виконання яких покладається на всіх громадян, незалежно від їх правового статусу та інших відмінностей, передбачені у ст.12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Цей перелік екологічних обов'язків громадян є невичерпним та може доповнюватися іншими обов'язками, але саме ці обов'язки є основними та спрямовані на забезпечення виконання основних конституційних прав та вимог чинного законодавства України щодо охорони навколишнього природного середовища.

На відміну від загальних обов'язків екологічне законодавство України закріплює й так звані **спеціальні обов'язки громадян**, які випливають із умов права власності на природні ресурси, права природокористування та реалізації громадянами екологічно небезпечної діяльності, тобто підтверджують реалізацію особою її спеціального статусу. Такі обов'язки закріплюються у спеціальних законодавчих актах природноресурсового та природоохоронного характеру або випливають із норм права, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки [101, с.65].

В юридичній науці поширеною є також класифікація екологічних обов'язків на *майнові*, тобто ті, що тягнуть за собою обов'язок суб'єкта здійснювати певні трати, передбачені чинним законодавством (наприклад, щодо своєчасного внесення зборів за забруднення навколишнього природного середовища, за користування природними ресурсами та інше), та *немайнові*, зміст яких зводиться до вчинення певних дій або утримання від них (наприклад, одержання дозволів на здійснення діяльності, що може негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, життя та здоров'я людей та інше) [Докладніше див., наприклад, 101, с.65-66].

Окрім вищевикладеного, не можна не зазначити про те, що в окремих, чітко визначених законодавством випадках реалізація права пов'язується з виконанням певних природоохоронних вимог, наприклад, використанням земельної ділянки за її цільовим призначенням. Екологічні вимоги, встановлені чинним законодавством, в цілому сприяють формуванню змісту екологічних обов'язків. Зокрема, у ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» були передбачені **нищезазначені екологічні вимоги**, дотримання яких є обов'язковим як для громадян, так й для юридичних осіб.

1. Раціональне і економне використання природних ресурсів на основі широкого застосування новітніх технологій.

Раціональне та економне використання природних ресурсів пов'язане з необхідністю дотримуватись мети використання природних рослинних ресурсів, що була визначена у ст.14 Закону України «Про рослинний світ»: природоохоронна; рекреаційна; оздоровча; культурно-освітня; виховна; науково-дослідна; господарська мета використання цих ресурсів для:

- а) забезпечення потреб населення та виробництва у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин;
- б) випасання худоби, для забезпечення інших потреб тваринництва;
- в) потреб бджільництва;

г) потреб мисливського та рибного господарства тощо.

А п. 4.1. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України конкретизував, що: «Об'єкти благоустрою зеленого господарства використовуються відповідно до їх функціонального призначення для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини на засадах їх раціонального використання та охорони і утримання відповідно до цих Правил» [41, п. 4.1].

Раціональне та економне використання зелених насаджень, окрім іншого, пов'язане з їх біологічними характеристиками бути добривами самими для себе. Так, п. 9.1.19. част. 4 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i" \t "_blank"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) Мінбуду України № 105 визначив: «Листя, подрібнені гілки деревини рослин і трав'янисті рештки квітково-декоративних рослин та скошених газонних трав необхідно вивозити на спеціальні полігони або на відведені площадки на підприємствах зеленого господарства для приготування компостів, садових земель та інших органічних добрив».

2. Здійснення заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища, безпосередньо пов'язане з обов'язком природокористувачів здійснювати науково обґрунтоване, невиснажливе використання природних рослинних ресурсів та охорону об'єктів рослинного світу від пожеж, захист від шкідників і хвороб. Дана вимога пов'язана також з обов'язком збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань [Докладніше див. 32, част. 1 ст. 5]. Це безпосередньо стосується і зелених насаджень в населених пунктах. Зокрема, ст. 27 Закону України «Про рослинний світ» встановлює обов'язок громадян та юридичних осіб, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію, передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу. Паралельно з цим обов'язком в даній статті встановлюється заборона порушувати стан та умови місцезростання об'єктів рослинного світу, засмічення, а також забруднення хімічними та іншими токсичними речовинами територій, зайнятих ними, в результаті будівництва, введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів і застосування технологій [Додаток С]. Так, п. 7.6. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України констатує, що: «Під час проведення будь-яких робіт на земельній ділянці, на якій залишились зелені насадження, забудовник:

- огорожує дерева на території будівництва;
- у процесі виконання робіт щодо будівництва доріг, тротуарів, асфальтування дворів тощо залишає місця (лунки) для посадки дерев, а також утворює лунки довкола наявних дерев;
- копає канали глибше 1 м для прокладання підземних інженерних мереж і фундаментів на віддалі не менше 2 м від дерева та 1,5 м від чагарника;

- не допускає засипання ґрунтом чагарників та стовбури дерев;
- зберігає верхній родючий шар ґрунту на всій території забудови, організовує його зняття, складування та залишає для подальшого використання чи передачі спеціалізованому підприємству, визначеному місцевим органом влади для використання під час створення зелених насаджень;

- не допускає складування будівельних матеріалів, стоянки машин і механізмів на відстані не менше 2,5 м від дерева і 1,5 м від чагарника».

Таким чином, за своїм змістом ці вимоги спрямовані на попередження настання негативних наслідків для зелених насаджень населеного пункту внаслідок здійснення будівельної діяльності. На додаток до цього, слід зазначити, що забороні підлягає також, як вище зазначалося, випалювання сухої природної рослинності або її залишків без дозволу органів державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища, що обумовлене, окрім іншого, запобіганням негативному впливу на стан навколишнього природного середовища.

Окрім вищевикладеного, слід згадати положення част.1 ст. 52 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо обов'язку дотримуватися вимог транспортування, зберігання та застосування екологічно небезпечних речовин та препаратів, з тим щоб не допустити забруднення ними або їх складовими навколишнього природного середовища і продуктів харчування. Майже аналогічне правило встановлене част.1 ст. 53 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо охорони довкілля від неконтрольованого та шкідливого впливу біологічних факторів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини в результаті господарської діяльності юридичних осіб.

З метою забезпечення охорони навколишнього природного середовища, в тому числі зелених насаджень населених пунктів, як невід'ємної його складової, чинним законодавством України визначається перелік пестицидів та агрохімікатів, дозволених для використання в Україні, та порядок їх застосування.

3. Здійснення заходів щодо відтворення відновлюваних природних ресурсів, в тому числі об'єктів рослинного світу [Докладніше див. також 32, ст.5].

Стаття 28 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» передбачає, що: «Охороні та відновленню підлягають усі зелені насадження в межах населених пунктів під час проведення будь-якої діяльності, крім зелених насаджень, які висаджені або вирости самосівом в охоронних зонах повітряних і кабельних ліній, трансформаторних підстанцій, розподільних пунктів і пристроїв» [42, ст. 28]. Таким чином, обов'язок охорони та відновлення зелених насаджень НП встановлюється у чинному законодавстві з врахуванням правового режиму цих зелених насаджень – самосів чи заплановані зелені насадження, місця їх локалізації та ступень небезпеки здійснення відповідних природоохоронних заходів для життя людей, тобто передбачаються певні виключення щодо його виконання [129, с.76-79].

4. Застосування біологічних, хімічних та інших методів поліпшення якості природних ресурсів, які забезпечують охорону навколишнього природного середовища і безпеку здоров'я населення.

В спеціальному законодавстві дотримання режиму використання зелених насаджень з проведенням агротехнічних заходів, що сприяють нормальному ростові, визначається як утримання цих об'єктів рослинного світу [Докладніше див. 41, п. 2.1]. Обов'язки у сфері утримання зелених насаджень мають рекомендаційний характер, що більше стосуються процедур здійснення певних робіт, межують з трудовими відносинами та враховують біологічні характеристики природного об'єкту. Як приклад, можна навести врахування умов садіння зелених насаджень, що містяться у п .8.12. «Особливості садіння на вулицях» Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: «Процес росту і розвитку деревних рослин на вулицях і площах відбувається в складних умовах (підвищена температура повітря і ґрунту, ущільненість ґрунту, загазованість, задимленість повітря, наявність пилу тощо), і тому при садінні дерев і чагарників слід враховувати:

8.12.1. Висаджувати великорозмірний посадковий матеріал (у віці не менше 10 років);

8.12.2. Підбирати стійкі до загазованості, задимленості, пилу породи дерев (клен гостролистий і сріблястий, липа дрібнолиста і широколиста тощо). Хвойні найменш стійкі в складних екологічних умовах;

8.12.3. З метою створення довговічних і високо декоративних деревних насаджень на міських вулицях і площах, а також на щебенистих і ущільнених ґрунтових дорогах у парках, скверах, бульварах і садах слід садити дерева не в обмежену за об'ємом садивну яму, а в смугу відкритого ґрунту або газону шириною не менше 2,0 - 5 м - на вулицях і 1,5 - 2 м - на щебенистих і ґрунтових дорогах;

8.12.4. На асфальтованих вулицях та з іншим покриттям розмір оброблювальної пристовбурної лунки повинен бути не менше 2 x 2 м і у районах із старою забудовою - 1,5 x 1,5 м;

8.12.5. Не допускається садіння деревних порід з низько опущеною кроною та низько звисаючими гілками (плакучі форми верби, шовковиці, ясена, горобини тощо), таких, які засмічують пішохідні доріжки плодами (робінія, шовковиця тощо), дають кореневі відгалуження (тополя канадська, біла тощо), таких, що мають неприємний запах (бархат амурський);

8.12.6. Віддаль між деревами в рядових насадженнях на вулицях для ширококронних високорослих дерев - 8 - 10 м, середньорослих - 6 - 8 м, низькорослих (до 10 м) - 4 - 5 м і вузькокронних різної висоти - 3 - 4 м;

8.12.7. Віддаль від будівель, споруд до дерев та чагарників наведено в додатку 3».

В деяких випадках правова норма в цій галузі викладена так, що не зрозуміло, це є обов'язок, рекомендація чи вимога. Наприклад, п. 9.4.5. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Високі рослини підв'язують до кілків, а якщо

вони висаджені рядами, то для підтримки стебел натягують дріт». Ймовірно, таким чином регламентується робочий процес, а точніше необхідна складова виконання трудових обов'язків працівником відповідного підприємства щодо забезпечення належного утримання зелених насаджень НП.

З огляду на інші норми чинного законодавства в цій сфері, виникає питання про те, наскільки правильне встановлення саме рекомендації, а не встановлення обов'язкового для виконання правила, адже така діяльність призводить до загибелі об'єктів рослинного світу і, як наслідок, погіршення стану навколишнього природного середовища, майнових витрат держави чи певної особи, а в деяких випадках і до погіршення стану здоров'я населення. Мова йде про п. 8.8.10. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Деревні рослини, які викликають алергійні захворювання (тополя біла, канадська та інші породи), не рекомендується висаджувати на території населених пунктів, а також вирощувати в розсадниках»; п. 9.1.5. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Щоб частково видалити або нейтралізувати шкідливі солі, які застосовуються взимку для боротьби з ожеледдю, ґрунт рекомендується періодично (через два - три роки) промивати»; п.9.1.4. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Якщо довго немає дощу, листя дерев покривається досить товстим шаром пилу, що призводить до закупорювання їхніх продихів, погіршення фотосинтезу, сповільнення обміну речовин. З метою змивання осілого на листки пилу слід проводити освіжаюче поливання крон дерев. Вони особливо необхідні в спекотні літні дні (у липні, серпні). ... Рекомендується приблизні витрати води на освіжаючі поливи...»; п.9.4.4. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Добрива, що містять хлор, використовувати не рекомендується». З урахуванням вищевикладеного, доцільним вважається встановлення обов'язкових для виконання правил, а не рекомендацій шляхом внесення змін в Наказ Міністерства архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року наступним чином: в п.п. 8.8.10, 9.4.4 слово «рекомендується» замінити на «заборонено», а в п.п. 9.1.4, 9.1.5 слово «рекомендується» замінити словом «необхідно».

Специфіка законодавства у сфері утримання зелених насаджень полягає ще в тому, що чітко не визначений суб'єкт, на якого покладений відповідний обов'язок. Наприклад, п. 9.1.13. Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105 вказує: «На вулицях і площах населених пунктів у процесі обстеження зелених насаджень виявляють і потенційно аварійні гілки. Це скелетні гілки, які мають видимі ознаки враження шкідниками та хворобами. Їх необхідно видалити». Виявлення аварійних дерев здійснюється в порядку виконання обов'язку, встановленого п. 9.1.11.3. част. 5 Наказу [HYPERLINK "http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i"](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i) \t "_blank" Мінбуду України № 105.

rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i" \t "_blank" Мінбуду України № 105: «Під час проведення щорічних обстежень зелених насаджень потрібно виявляти аварійні дерева». Таким чином, законодавець розмежував обов'язок виявляти аварійні дерева від обов'язку видалення аварійних гілок. При цьому обов'язок виявляти ці гілки чинним законодавством не встановлюється. Це є логічним, оскільки результатом обстеження зелених насаджень не завжди є виявлення аварійних гілок.

Чинне законодавство України закріпило також обов'язок здійснювати регулювання поширення та чисельності дикорослих рослин і використання їх запасів з врахуванням інтересів охорони здоров'я населення [Докладніше див . 32, част. 1 ст. 5]. Поряд з цим ст.33 Закону України «Про рослинний світ» містить заборону здійснювати самовільне проведення інтродукції та акліматизації дикорослих рослин.

Поряд з цим не можна не згадати, що обов'язком суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень є **забезпечення захисту зелених насаджень від шкідників та хвороб та здійснення комплексу агротехнічних заходів догляду за зеленими насадженнями**. Як вже зазначалося, до системи заходів боротьби із шкідниками і хворобами належать: організація служби нагляду і прогнозу масової появи і поширення шкідників та хвороб; застосування заходів з підвищення стійкості насаджень. Для здійснення комплексу агротехнічних заходів догляду за зеленими насадженнями в першу чергу треба проводити діагностику стану зелених насаджень і на основі цих ознак планувати агротехніку догляду за зеленими насадженнями.

5. Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що підлягають особливій охороні.

У сфері охорони зелених насаджень НП слід звернути увагу на вплив правового режиму місцезнаходження об'єктів рослинного світу, а саме – населених пунктів, на зміст обов'язків природокористувачів. Зокрема, ст. 59 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить екологічні вимоги загального характеру щодо розміщення і розвитку населених пунктів: «Планування, розміщення, забудова і розвиток населених пунктів здійснюються за рішенням місцевих Рад з урахуванням екологічної ємкості територій, додержанням вимог охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки». Окрема увага у чинному законодавстві приділяється системі природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, що утворюють єдину територіальну систему і включають території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні та лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні та інші типи територій та об'єктів, що визначаються законодавством України [Докладніше див. 59, ст. 60]. Зокрема, част.3 ст.62 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначила: «в межах курортних і лікувально-оздоровчих зон забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на лікувальні якості і санітарний стан території, що підлягає особливій охороні». При цьому слід зазначити, що об'єкти благоустрою

населеного пункту не можуть розміщуватися на території об'єктів природно-заповідного фонду, що обумовлене правовим режимом останніх [Докладніше див. 130].

Аналогічні вимоги щодо діяльності на території рекреаційних зон з врахуванням особливої природоохоронної цінності їх ландшафтів містяться у ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно з даною статтею забороняються: а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню цих зон за цільовим призначенням; б) зміна природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням.

У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів, згідно ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», можуть встановлюватися більш суворі нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому слід зазначити, що згідно част.1 ст.2 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», при плануванні і забудові територій передбачається визначення і раціональне взаємне розташування зон житлової та громадської забудови, виробничих, рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих, історико-культурних та інших зон і об'єктів.

Розглядаючи дану тему, слід звернути увагу також на охорону зелених насаджень у населених пунктах, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Так, відповідно до ст.14 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», у зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення забезпечується суворий природоохоронний режим, охорона територій, природних, історичних та етнокультурних пам'яток [131].

Не можна не згадати в межах цієї теми й про охорону рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослинного світу, які постійно або тимчасово зростають у природних умовах у межах території України, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України [132]. Особливий правовий режим цих об'єктів вимагає від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб здійснювати їх охорону та відтворення в особливому порядку. Так, ст. 27 Закону України «Про рослинний світ» містить специфічний обов'язок фізичних та юридичних осіб у сфері містобудівної діяльності: «Фізичні та юридичні особи, які здійснюють забудову населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, будівництво доріг, трубопроводів, ліній електропередачі і зв'язку, зобов'язані пересаджувати з цих територій, а також з тих земель, що підлягають затопленню, рідкісні рослини і такі, що перебувають під загрозою зникнення, на ділянки з однотипними умовами місцезростання» [32, ст. 27]. А в ст.5 Закону України «Про Червону книгу» закріплюється, що: «У передбаченому законом порядку права власників

об'єктів Червоної книги України можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян» [132]. З огляду на це, можна говорити про такий обов'язок, як здійснення особливої охорони і відтворення зелених насаджень, які занесені до Червоної і Зеленої книги України.

6. Інші обов'язки.

Вищевикладені вимоги враховуються у законотворчій діяльності та доповнюють зміст правозастосовчої діяльності, надаючи йому природоохоронного характеру. Складаючи зміст загальних обов'язків громадян, вони конкретизуються у нормах спеціального законодавства щодо охорони зелених насаджень НП. Так, п. 6.2. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України закріплює наступні **обов'язки балансоутримувачів об'єкта благоустрою:**

- утримувати в належному санітарно-технічному стані об'єкт благоустрою (виконання заходів, затверджених місцевими органами самоврядування);
- не допускати внесення змін в архітектурно-планувальне рішення, зокрема фарбування монументів, пам'ятників, скульптур без погодження з відповідними органами;
- дотримуватись технологій догляду, експлуатації та ремонту, регулярно проводити заходи щодо запобігання передчасному зносові об'єктів;
- усувати пошкодження інженерних мереж, які обслуговують даний об'єкт, наслідки аварій, стихійного лиха;
- проводити інвентаризацію та паспортизацію об'єктів благоустрою відповідно до планів та в межах виділених державними адміністраціями в м. Києві та органами місцевого самоврядування коштів;
- брати участь у роботі комісій з прийняття в експлуатацію нових реконструйованих та капітально відремонтованих об'єктів;
- брати участь у роботі комісій з обстеження зелених насаджень з метою їх знесення;
- розробляти перспективні та пріоритетні напрями розвитку об'єктів благоустрою зеленого господарства;
- контролювати дотримання технології виконання робіт, правил охорони зелених насаджень підрядними організаціями на об'єктах благоустрою;
- готувати зведені звіти з питань розвитку та утримання об'єктів благоустрою та надавати їх місцевим органам самоврядування;
- визначати обсяги збитків, заподіяних внаслідок пошкодження об'єктів благоустрою зеленого господарства.

Балансоутримувач, відповідно до ст.15 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», п.п. 2.2., 2.3., 3.1. Порядку проведення ремонту та утримання об'єктів міського благоустрою №154, п. 5.2. Правил утримання зелених насаджень у містах, забезпечує належне утримання та своєчасний ремонт об'єкта благоустрою власними силами або може на конкурсних засадах залучати для цього інші підприємства, установи, організації. А власник об'єкта благоустрою за поданням його балансоутримувача щорічно

затверджує заходи з утримання та ремонту цього об'єкта на наступний рік та передбачає кошти на виконання цих заходів. Балансоутримувач об'єкта благоустрою несе повну відповідальність за виконання затверджених заходів у повному обсязі.

Досліджуючи питання про обов'язки щодо охорони зелених насаджень в НП можна зробити висновок, що обов'язок може встановлюватись як безпосередньо, так й за допомогою регламентації обов'язкової поведінки суб'єкта та встановлення *заборон*. Як приклад, можна навести також ст.18 Закону України «Про рослинний світ», згідно з якою використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва здійснюється на земельних ділянках, що визначаються в установленому земельним законодавством порядку та забороняється, якщо це може призвести до деградації земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, або перешкоджає їх своєчасному природному відтворенню.

Ст.16 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» містить заборону у вигляді обмежень щодо використання об'єктів благоустрою, які мають загальний характер та поширюються на всіх осіб в цій сфері. Так, згідно з цією статтею, *на об'єктах благоустрою забороняється:*

- 1) виконувати роботи без дозволу в разі, якщо обов'язковість його отримання передбачена законом;
- 2) самовільно влаштувати городи, створювати, пошкоджувати або знищувати газони, самовільно висаджувати та знищувати дерева, кущі тощо;
- 3) вивозити і звалювати в не відведених для цього місцях відходи, траву, гілки, деревину, листя, сніг;
- 4) складувати будівельні матеріали, конструкції, обладнання за межами будівельних майданчиків;
- 5) самовільно встановлювати об'єкти зовнішньої реклами, торговельні лотки, павільйони, кіоски тощо;
- б) випасати худобу, вигулювати та дресирувати тварин у не відведених для цього місцях;
- 7) здійснювати ремонт, обслуговування та миття транспортних засобів, машин, механізмів у не відведених для цього місцях (крім випадків проведення негайного ремонту при аварійній зупинці) та інше.

Ці обмеження *щодо об'єктів благоустрою зеленого господарства* конкретизовані у п. 4.2. Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України №105. Більшість з цих приписів, окрім природоохоронного, мають моральний характер.

З метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил та вимог проводяться *екологічна стандартизація і нормування*. Ст. 32 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначила, що: «Державні стандарти в галузі охорони навколишнього природного середовища є обов'язковими для виконання і визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'

язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів». Екологічні нормативи, відповідно до ст.33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів тощо.

Для правового режиму зелених насаджень НП характерним є поняття **нормативи приживлюваності дерев і кущів** при проведенні робіт із озеленення міст та інших населених пунктів, які, відповідно до п.1.1. Нормативів приживлюваності дерев і кущів при проведенні робіт з озеленення міст та інших населених пунктів України, затверджених Наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства №32 від 25 лютого 2005 року, є обов'язкові для підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності і відомчої належності та громадян, що ведуть роботи з озеленення територій населених пунктів України [133]. Окрім цього, проведення обліку та оцінки приживлюваності висаджених саджанців дерев та кущів є, відповідно до п.1.2. даних Нормативів приживлюваності дерев і кущів, обов'язкове при створенні нових чи реконструкції існуючих зелених насаджень усіх видів.

Оцінка приживлюваності проводиться у період, сприятливий для візуального обстеження озелених територій: дерев і кущів, висаджених весною, - у серпні поточного року, а висаджених восени або взимку, - у серпні наступного року [133, п. 1.3]. Встановлені нормативи приживлюваності дерев і кущів, відповідно до п. 2.2. Нормативів приживлюваності дерев і кущів, оптимальні при дотриманні всіх правил агротехніки посадки та після посадкового догляду за рослинами. Дотримання цих норм слугуватиме створенню високоякісних стійких зелених насаджень.

Таким чином, екологічна стандартизація та нормування сприяють конкретизації та наповненню специфічними особливостями прав та обов'язків суб'єктів в даній сфері, що полегшує правозастосовчу діяльність відповідних суб'єктів.

Загальним обов'язком для громадян та юридичних осіб у сфері благоустрою населених пунктів, згідно п.2 ст.17, п.2 ст.18 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», є *утримання в належному стані об'єктів благоустрою (їх частин), що перебувають у їх власності або користуванні, а також визначену правилами благоустрою територію населеного пункту прилеглу до цих об'єктів*, тобто: «використання її за призначенням відповідно до генерального плану населеного пункту, іншої містобудівної документації, правил благоустрою території населеного пункту, а також санітарне очищення території, її озеленення, збереження та відновлення об'єктів благоустрою» [Докладніше див. 42, ст. ст. 1, 24]. При цьому слід зазначити, що не має значення чи надана дана земельна ділянка у власність, чи у користування. Зокрема, чинне законодавство України встановлює, що власники тимчасових споруд, розташованих на території об'єкта благоустрою, зобов'язані забезпечити

належне утримання прилеглої до тимчасової споруди території або брати пайову участь в утриманні цього об'єкта благоустрою на умовах договору. Межі закріпленої території та обсяги пайової участі визначає власник об'єкта благоустрою [Докладніше див. 42, ст. 15; 95, п. 2.4; 41, п. 5.3].

Законодавство України про охорону зелених насаджень НП передбачає такий специфічний обов'язок, як здійснювати *комплексний благоустрій* [Докладніше див. 42, ст.ст. 22, 24-26, 28], складовою якого є, як раніше зазначалося, озеленення населених пунктів. Зокрема, п. 3 ст. 22 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» містить заборону здійснювати прийняття в експлуатацію об'єктів нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту будівель чи споруд без проведення комплексного благоустрою відповідної території [42, ст. 22].

Серед інших обов'язків громадян в цій сфері п.2 ст.17 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» визначає:

- обов'язок дотримуватися правил благоустрою території населених пунктів;
- обов'язок не порушувати права і законні інтереси інших суб'єктів благоустрою населених пунктів;
- обов'язок відшкодовувати в установленому порядку збитки, завдані порушенням законодавства з питань благоустрою населених пунктів;
- обов'язок допускати на об'єкти благоустрою, що перебувають у їх власності або користуванні, аварійно-рятувальні та інші служби для здійснення заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Підприємства, установи та організації у сфері благоустрою населених пунктів, згідно п.2 ст.18 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», зобов'язані:

- утримувати в належному стані об'єкти благоустрою (їх частини), що перебувають у їх власності або користуванні, а також визначену правилами благоустрою території населеного пункту прилеглу до цих об'єктів територію;
- утримувати в належному стані закріплені за ними на умовах договору з балансоутримувачем об'єкти благоустрою (їх частини);
- усувати на закріплених за ними об'єктах благоустрою (їх частинах) наслідки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в установленому порядку;
- проводити згідно з планами, затвердженими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, інвентаризацію та паспортизацію закріплених за ними об'єктів благоустрою (їх частин); зокрема, п.1.4. Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України №226 визначає, що ця інвентаризація проводиться бюро технічної інвентаризації, підприємствами, організаціями, які мають на це право, а також балансоутримувачами об'єктів благоустрою державної чи комунальної форми власності, які мають технічні можливості, відповідних фахівців, за погодженням з виконавчими органами міських, селищних, сільських рад раз

на п'ять років з квітня до жовтня. Виконавець робіт з інвентаризації передає балансоутримувачу, власнику чи користувачу земельних ділянок, підприємству, організації, установі матеріали інвентаризації і необхідну кількість копій для подальшого використання їх для бухгалтерського обліку та складання зведеного реєстру зелених насаджень [134, п. 1.9];

- у процесі утримання об'єктів благоустрою (їх частин) дотримуватися відповідних технологій щодо їх експлуатації та ремонту, регулярно здійснювати заходи щодо запобігання передчасному зносу об'єктів, забезпечення умов функціонування та утримання їх у чистоті й належному стані;

- відшкодовувати збитки та іншу шкоду, завдану ними внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою та охорони навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, установлених законодавством України;

- допускати на об'єкти благоустрою, що перебувають у їх власності або користуванні, аварійно-рятувальні та інші служби для здійснення заходів щодо запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Таким чином, юридичні особи у сфері благоустрою населених пунктів мають більше обов'язків, ніж фізичні особи, що зумовлене характером та обсягом здійснюваної ними діяльності, а також рівнем її впливу на стан навколишнього природного середовища.

Дослідження змісту прав та обов'язків в цій сфері допомагає зрозуміти зміст правового статусу суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в НП та визначити специфіку правового режиму цих об'єктів. При цьому слід зазначити, що для повного уявлення правового режиму зелених насаджень НП необхідно розглянути питання про екологічне управління та юридичну відповідальність в цій сфері, що буде зроблене в наступному розділі даного дисертаційного дослідження.

Висновки до розділу 2

Одним з різновидів екологічних правовідносин і напрямком розвитку суспільних відносин в частині охорони довкілля НП є правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України. Ці правовідносини розвиваються з врахуванням норм екологічного, земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про рослинний світ та містобудування, а також цивільного, адміністративного та кримінального законодавства. Вони мають природоресурсний характер, що обумовлений особливостями користування зеленими насадженнями НП. При аналізі та визначенні особливостей правовідносин, кола суб'єктів, їх прав та обов'язків у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України зроблено наступні висновки:

1. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП - врегульовані нормами права відносини щодо використання, видалення,

збереження та відтворення цих насаджень, забезпечення екологічної безпеки населення та охорони довкілля відповідного населеного пункту. Об'єктами правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України є сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів і природних комплексів, екосистем населених пунктів, а також життя та здоров'я представників населення даних пунктів.

Особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України полягають в тому, що:

- дані відносини існують лише при наявності зелених насаджень, які взаємодіють з навколишнім середовищем. У випадку вирубки зеленого насадження, це насадження перестає бути об'єктом екологічних відносин та стає майновим об'єктом. Отже, виникають цивільно-правові відносини щодо даного об'єкту.

- ці правовідносини упорядковані та організовані, насамперед, за допомогою правових і соціальних норм, але з урахуванням біологічних законів. З огляду на цей аспект, здійснюється правове регулювання в даній сфері.

- дані правовідносини характеризуються великим впливом соціуму, природно-соціальних умов та процесів на їх розвиток. Ступень динамічності їх розвитку може задаватися як людиною, так й природою. Так, людина відповідальна за своєчасне застосування заходів щодо створення, збереження та відновлення зелених насаджень НП, створення сприятливих умов для функціонування зелених насаджень в НП. Навколишнє середовище, в свою чергу, може негативно та різко відреагувати на шкідливі дії людини, що порушують чи суперечать законам природи. Так, у понятті біологічне різноманіття НП підкреслюється важливість врахування біологічних характеристик зелених насаджень, різноманітність їх функціонального призначення, а також особливості певної території НП. В той же час статичність цих правовідносин обумовлена сталим характером природного середовища, елементи якого розвиваються за біологічними законами. За сучасних умов розвитку науки та за звичайних умов, розвиток природних процесів та ресурсів є передбачуваним та сталим.

- у правовому регулюванні відносин щодо озеленення НП в Україні превалюють норми рекомендаційного характеру. Поряд з цим діє пріоритет екологічних вимог, забезпечений імперативними приписами щодо, наприклад, уникнення епідемій та надзвичайних екологічних ситуацій.

- комплексність змісту правового режиму зелених насаджень НП впливає на різноманітність правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП. Так, в цій групі правовідносин представлені всі види класичних правовідносин, наведених В.В. Копейчиковим, які можна групувати за такими підставами: залежно від кількості суб'єктів (прості та складні); за предметом правового регулювання (адміністративні, цивільні, земельні, кримінальні, фінансові, трудові та ін.); за дією в часі (довго- й короткотривалі); за методом правового регулювання (договірні та керівні); за змістом поведінки зобов'язаної сторони (пасивні та активні); залежно від

функціонального призначення (регулятивні та охоронні).

- дані правовідносини реалізуються у повній формі на регіональному та локальному рівнях, що обумовлене адміністративно-територіальною обмеженістю зелених насаджень НП. Вони є одними з найбільш принципівих відносин у сфері благоустрою НП. Їх успішне функціонування має суттєве значення для забезпечення інтересів держави та територіальної громади і життєдіяльності людей.

Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень спрямовані на максимальне забезпечення реалізації відповідних функцій зеленими насадженнями в НП України з метою забезпечення еколого-правового статусу людини: 1) виконання природоохоронної функції зелених насаджень НП; 2) рекреаційної функції зелених насаджень НП; 3) оздоровчої та захисної функції зелених насаджень НП; 4) культурно-освітньої, естетичної, виховної та науково-дослідної функцій зелених насаджень НП; 5) господарської функції зелених насаджень НП.

З огляду на те, що в межах НП об'єкти рослинного світу можуть створювати природні екологічні системи та існувати в межах штучно створених людиною екосистем, правовідносини в цій сфері бувають такими, що спрямовані на: 1) охорону та використання природних екосистем; 2) створення, використання та охорону штучних екосистем.

2. За змістом прав і обов'язків в сфері охорони зелених насаджень в НП виокремлено наступні суб'єкти: 1) держава в особі органів виконавчої влади; 2) територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування; 3) юридичні особи: а) які розміщуються на території об'єкта благоустрою або мають право пайової участі в утриманні цього об'єкту; б) які здійснюють діяльність, що пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою НП, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію; в) науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу; г) підприємства чи організації, що створюються або залучаються на конкурсних засадах органами державної влади чи органами самоврядування як спеціально уповноважені для утримання та збереження зелених насаджень на підпорядкованих територіях зеленого господарства; д) інші суб'єкти, що залучаються балансоутримувачем на конкурсній основі або на основі відповідного договору з метою забезпечення належного утримання та здійснення своєчасного ремонту об'єкту благоустрою; е) громадські об'єднання; є) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження; 4) фізичні особи: а) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження, б) користувачі зелених насаджень.

3. З врахуванням особливостей екологічних прав людини і громадянина виокремлено наступні права у сфері охорони зелених насаджень в НП: вимогати дотримання еколого-правових нормативів щодо норм озеленення НП, виконання санітарних правил та вимог заходів безпеки; користуватися зеленими насадженнями в культурних, оздоровчих, рекреаційних та інших

цілях; об'єднуватися в громадські формування для захисту прав щодо охорони зелених насаджень в НП; приймати участь в процесі підготовки та прийняття містобудівних рішень, що впливають на стан зелених насаджень; приймати участь в обговорюванні питань щодо охорони та захисту зелених насаджень в НП; приймати участь в обстеженні зелених насаджень, а також в здійсненні громадської екологічної експертизи; здійснювати загальне та спеціальне користування зеленими насадженнями в НП; отримувати інформацію щодо робіт на території, яка зайнята зеленими насадженнями; отримувати інформацію щодо обліку зелених насаджень НП; отримувати загальну та спеціальну екологічну освіту; оскаржувати в судовому порядку дії з боку державних органів, посадових, юридичних осіб та громадян, пов'язані з порушенням вимог щодо охорони зелених насаджень НП; звертатися до суду про відшкодування шкоди, заподіяної в наслідок знищення або пошкодження зелених насаджень.

Запропоновано під правами суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в НП розуміти законодавчо визнані та закріплені права суб'єктів щодо використання зелених насаджень та озеленення НП, які спрямовані на забезпечення задоволення різноманітних потреб людини і безпечного для життя та здоров'я навколишнього середовища.

4. Обов'язки у сфері утримання зелених насаджень НП мають рекомендаційний характер та стосуються в основному процедур здійснення певних робіт, межують з трудовими відносинами та враховують біологічні характеристики природного об'єкту.

Аналізуючи діюче законодавство виокремлено наступні обов'язки щодо охорони зелених насаджень НП: використовувати зелені насадження до їх функціонального призначення; здійснювати заходи щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню зелених насаджень в НП; здійснювати заходи щодо збереження зелених насаджень в процесі розміщення, реконструкції, забудови НП, а також в процесі введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів, застосування технологій, які можуть впливати на зелені насадження НП; здійснювати комплексний благоустрій, складовою якого є озеленення НП; здійснювати заходи щодо відновлення зелених насаджень під час проведення будь-якої діяльності; застосовувати біологічні, хімічні та інші методи поліпшення якості зелених насаджень, які забезпечують охорону зелених насаджень і безпеку здоров'я населення; забезпечувати захист зелених насаджень від шкідників і хвороб; здійснювати комплекс агротехнічних заходів догляду за зеленими насадженнями; здійснювати особливу охорону та відтворення зелених насаджень, які занесені до Червоної або Зеленої книги України; відшкодовувати шкоду, яка заподіяна пошкодженням чи знищенням зелених насаджень в НП.

Запропоновано встановлення правил, які змінюють рекомендаційний характер обов'язків суб'єктів у сфері утримання зелених насаджень на імперативний з обґрунтуванням відповідних пропозицій до законодавства, зокрема, в п.п. 8.8.10, 9.4.4 наказу Міністерства архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання

зелених насаджень у населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року слово «рекомендується» замінити на «заборонено», а в п.п. 9.1.4, 9.1.5 слово «рекомендується» замінити словом «необхідно».

Наголошується, що юридичні особи у сфері благоустрою НП мають більше обов'язків, ніж фізичні особи, що зумовлене характером та обсягом здійснюваної ними діяльності, а також рівнем її впливу на стан навколишнього природного середовища.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Толкаченко О.В. Права користувачів зелених насаджень міста // Вісник Одеського національного університету. - Т.15, Вип.1: Правознавство, 2010. – С. 136-149.
2. Толкаченко О.В. Суб'єкти права користування зеленими насадженнями у містах // Вісник Одеського національного університету. - Т.14, Вип.9: Правознавство, 2009. - С. 116-124.

РОЗДІЛ 3 **ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОХОРОНИ** **ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ В НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ УКРАЇНИ**

3.1. Управління у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України

Реалізація чинного законодавства щодо охорони зелених насаджень НП забезпечується поряд з іншим за допомогою здійснення уповноваженими органами державної влади управлінської функції. Шляхом виконання вимог законодавства щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища в свою чергу забезпечується дотримання екологічних прав та інтересів людини, а також збереження та

відновлення сприятливого стану природних об'єктів. Таким чином, державне управління в цій сфері виступає як засіб формування відповідних суспільних відносин, які є предметом екологічного права в цілому. Все вищевикладене вказує на важливість дослідження даного питання в межах цієї роботи.

У літературі та текстах законодавчих актів зустрічаються терміни «управління охороною навколишнього середовища», «управління взаємодією суспільства та природи», «управління природоохоронною діяльністю», «управління у сфері використання природних ресурсів та навколишнього середовища», «екологічний менеджмент». Всі вони означають сукупність здійснюваних органами публічної влади та іншими уповноваженими суб'єктами дій по організації та контролю, впорядкуванню та нагляду за екологічно значимою поведінкою людей, за дотриманням вимог екологічного законодавства [79, с.79]. М.М. Бринчук лаконічно визначає екологічне управління наступним чином: «Управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища являє собою сукупність здійснюваних уповноваженими суб'єктами дій, що спрямовані на виконання вимог екологічного законодавства» [62, с.174]. Таке визначення екологічного управління можна вважати більш застосованим у сфері охорони зелених насаджень НП. Це пов'язане, на нашу думку, з тим, що організації та контролю, впорядкуванню та нагляду в цій сфері суспільних відносин підлягає як поведінка людей, так й юридичних осіб, громадських об'єднань тощо.

В залежності від правового статусу суб'єктів, що здійснюють екологічне управління, виділяють наступні його види: *державне, відомче (галузеве), виробниче та громадське управління*. Кожному з них властиві специфічні функції, методи та завдання.

В юридичній науці прийнято вважати, що: «**Державне управління** являє собою певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер та полягає в організуючому впливі на суспільні відносини шляхом застосування державно-владних повноважень» [18, с.119-120].

В екологічному праві виділяють наступні *принципи державного управління*, що є основоположними засадами, на яких ґрунтується державне управління в цій сфері, а саме: 1) принцип забезпечення законності при здійсненні державного управління; 2) принцип поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні охороною навколишнього природного середовища; 3) принцип гармонійного сполучення екологічних, економічних та соціальних інтересів населення в процесі здійснення природокористування та охорони навколишнього середовища або, як зазначив М.М. Бринчук, найбільш ефективного виконання вимог законодавства про навколишнє середовище в межах реально існуючих економічних та інших можливостей [62, с.178-179]; 4) принцип сполучення об'єктного та адміністративно-територіального управління в організації природокористування та охорони навколишнього середовища; 5) принцип розподілу господарсько-експлуатаційних та контрольних-наглядових функцій

при організації діяльності спеціально уповноважених державних органів; 6) принцип поєднання державного управління із самоврядним управлінням в цій сфері; 7) принцип впровадження басейнового управління та адміністративно-територіальної організації управління природокористуванням та охороною навколишнього середовища; 8) принцип програмно-цільового забезпечення розробки і реалізації заходів у галузі охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів [Докладніше див. 22, с.122; 135, с.169; 62, с.178-179].

Систему державного управління, як зазначав В.Б. Авер'янов, складає сукупність наступних елементів: 1) суб'єкти управління, головним чином органи виконавчої влади; 2) об'єкти управління – сфери та галузі суспільного життя, на які спрямовано організуючий вплив держави; 3) власне процес управлінського впливу, тобто управлінська діяльність як вид суспільних відносин, де реалізуються різноманітні зв'язки і взаємодія між суб'єктами та об'єктами управління [18, с.119-120]. Протягом декількох десятиріч залишається актуальним питання про державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке має специфічний склад суб'єктів управління та зміст управлінської діяльності. Так, у сфері охорони зелених насаджень НП на визначення кола суб'єктів державного управління впливає специфіка правового режиму зелених насаджень НП, як об'єктів природи та об'єктів благоустрою, стан, кількість та якість яких штучно регулюються.

Державне управління у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюють: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів (Міністерство екології та природних ресурсів України) та його органи на місцях [136]), центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної житлової політики і політики у сфері будівництва, архітектури, містобудування та житлово-комунального господарства (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон України) [137], Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ України) [138], Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство України) [139], Державне агентство земельних ресурсів України [140] (Держземагентство України) та інші). Всі ці суб'єкти державного управління в еколого-правовій науці класифікують наступним чином:

1. За територіальним масштабом діяльності та з огляду на поділ рослинних ресурсів на ресурси загальнодержавного та місцевого значення вирізняють загальнодержавні та місцеві органи державного управління. Логічно, що до загальнодержавних органів державного управління відносяться: Кабінет Міністрів України, Мінприроди України, МОЗ України, Мінрегіон України та інші центральні органи виконавчої влади.

До місцевих органів державного управління належать: Рада міністрів АРК, районні та обласні державні адміністрації, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (зокрема, управління та відділи, підпорядковані Мінприроди України; Держземагентству України, МОЗ України, в тому числі – установи, заклади Державної санітарно-епідеміологічної служби України (Держсанепідемслужби України) [128] тощо).

Ці органи забезпечують реалізацію національної екологічної політики із урахуванням екологічних інтересів населення областей, районів, міст, селищ, сіл при прийнятті рішень щодо розвитку продуктивних сил, розміщення, реконструкції, будівництва виробничих та інших господарських об'єктів, надання дозволів на спеціальне природокористування і будь-яких інших питань економічного і соціального розвитку відповідних територій [135, с. 164-165].

2. За характером, напрямками роботи та повноваженнями в еколого-правовій науці прийнято розрізняти органи державного управління загальної та спеціальної (функціональної та галузевої) компетенції [Докладніше див. 135, с.163-165].

Органи державного управління загальної компетенції поряд з вирішенням інших завдань, що віднесені законодавством до їх компетенції (наприклад, розвиток економіки, управління розвитком соціальної сфери (охорона здоров'я, освіта та інше), культури, оборони та інше), здійснюють функції щодо забезпечення ефективного використання та охорони природних об'єктів. До цих органів відносяться: Кабінет Міністрів України [Докладніше див. 44, ст. 116; 59, ст. 17], Мінрегіон України, Рада Міністрів АРК [Докладніше див., зокрема, 59, ст. 18], місцеві державні адміністрації [Докладніше див., зокрема, 141, ст.ст. 2, 21, 44], виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах делегованих повноважень органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища [92, ст. 33] та інші.

Основними призначеннями органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища *спеціальної компетенції* є забезпечення реалізації екологічної політики. Зокрема, за доречним зауваженням І.І. Каракаша, в межах спеціального управління здійснюються функції прогнозування, планування, стандартизації, ліцензування, нормування, сертифікації, інформування, організації екологічних експертиз, ведення прориндоресурсових кадастрів, Червоної книги та Зеленої книги, ведення кадастрів екологічно небезпечних об'єктів і територій та реєстру постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій, екологічний контроль, екологічний моніторинг, екологічне виховання та освіта та інше [22, с.123-124]. До цих органів відносяться центральні органи виконавчої влади та урядові органи державного управління із підпорядкованими їм територіальними підрозділами, а саме: Мінприроди України, Держземагентствокомзем України, Держводагентство України та інші. При цьому слід мати на увазі, що реалізація такими органами державної

виконавчої влади функцій управління щодо охорони та використання водних та земельних ресурсів одночасно забезпечує охорону та раціональне використання об'єктів рослинного світу, що знаходяться на відповідному природному просторі [34, с.573].

Повноваження таких центральних органів виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища можуть мати галузевий характер, тобто поширюватися на певну сферу економіки (промисловість, енергетику, сільське господарство, транспорт тощо), або функціональний характер, тобто спрямовані на здійснення певної державної функції (статистичного обліку, розробки стандартів, управління фінансами, організації науки тощо) з правом у межах своєї спрямованості координувати діяльність інших органів державного управління [142, с.204].

Отже, державне управління у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюють органи виконавчої влади різних рівнів. Загальним для цих суб'єктів залишається те, що вони відносяться до системи публічної влади, на них покладені чітко визначені чинним законодавством управлінські завдання. Для найбільш повного їх виконання ці суб'єкти наділяються державою відповідними правами та обов'язками щодо забезпечення охорони навколишнього середовища НП та раціонального використання зелених насаджень відповідно до вимог законодавства. Виконання цих завдань здійснюється від імені держави та за допомогою адміністративних та економічних методів, а також правових засобів та організаційних заходів, визначених чинним законодавством (зокрема, повноваження встановлювати заборони, застосовувати санкції, видавати дозволи та інше).

Органи державного управління в своїй діяльності взаємодіють між собою з метою забезпечення ефективності виконання покладених на них завдань та функцій: як місцеві органи управління взаємодіють з центральними органами виконавчої влади, так й взаємодіють між собою державні органи, що здійснюють державне управління в одній галузі правовідносин [Додаток Д]. Так, з огляду на зв'язок правового режиму зелених насаджень НП з правовим режимом земель, як приклад, можна навести положення ст.ст. 16, 24 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо того, що містобудівна документація на місцевому рівні розробляється з урахуванням даних державного земельного кадастру, плану зонування та\або детального плану території. Поряд з цим слід мати на увазі, що, згідно част.3 ст.24 даного Закону: «у разі відсутності плану зонування або детального плану території, затвердженого відповідно до вимог цього Закону, передача (надання) земельних ділянок із земель державної або комунальної власності у власність чи користування фізичним та юридичним особам для містобудівних потреб забороняється». Відповідно до част.3 ст. 20 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»: «Спеціально уповноважений орган містобудування та архітектури, при якому функціонує архітектурно-містобудівна рада, за 20 робочих днів до розгляду на засіданні ради містобудівної документації письмово інформує про дату та місце такого розгляду державні органи, які відповідно до закону

мають повноваження щодо розгляду містобудівної документації, та забезпечує можливість ознайомлення з її розділами (за відповідним напрямом). За результатами розгляду зазначені органи подають спеціально уповноваженому органу містобудування та архітектури свої висновки». В свою чергу органи містобудування та архітектури, згідно п.2.2. Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки, затвердженого Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №103 від 5 липня 2011 року [143], визначають відповідність намірів забудови земельної ділянки чинній містобудівній документації (генеральному плану населеного пункту, плану зонування та детальному плану території, схемі планування території району) у частині функціонального, цільового, будівельного та ландшафтного використання земельної ділянки.

Рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо благоустрою території певного населеного пункту є обов'язковим для виконання розміщеними на цій території підприємствами, установами, організаціями та громадянами, які на ній проживають [Докладніше див. 42, ст. 20]. Одним з обов'язкових елементів благоустрою НП, як вище зазначалося, є врахування екологічних інтересів людини та населення в цілому. У сфері охорони зелених насаджень НП є досить розвинутим правовий механізм взаємодії органів державного управління і місцевого самоврядування при прийнятті на територіальному рівні рішень із певних питань щодо благоустрою НП з врахуванням екологічних інтересів територіальної громади відповідної місцевості. При цьому важливо дотримуватися збалансованого підходу до врахування місцевих та загальнодержавних інтересів, а також брати до уваги екологічні проблеми локального характеру, розв'язання яких потребує узгоджених дій. Так, відповідно до част.7 ст. 17 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», виконавчі органи сільських, селищних і міських рад, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації звертаються до обласної державної адміністрації, Ради міністрів АР Крим (для міст обласного та республіканського АР Крим значення), Кабінету Міністрів України (для міст Києва та Севастополя) щодо визначення державних інтересів для їх врахування під час розроблення генерального плану населеного пункту.

Відомче управління у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється органами надвідомчого та відомчого державного управління, що пов'язане з обсягом їх еколого-правової компетенції. Так, *органи надвідомчого управління* та контролю мають загальну компетенцію щодо забезпечення ефективного використання та охорони природних об'єктів, беруть участь у регулюванні широкого кола екологічних правовідносин. До цих органів відносяться відповідні міністерства (зокрема, Мінприроди України та МОЗ України). До *органів відомчого управління* відповідно відносяться Держземагентство України, Держводагентство України та інші державні органи.

Виробниче управління у сфері охорони зелених насаджень НП

регулюється, насамперед, локальними актами відповідної юридичної особи з врахуванням специфіки її господарської діяльності. Воно може здійснюватися певними службами (інженерами, технологами тощо) або керівниками виробничих підрозділів, а також спеціально створюваними відділами по охороні довкілля. Здійснення цього виду екологічного управління є властивим для підприємств житлово-комунального господарства, які зобов'язані забезпечувати благоустрій НП та екологічно безпечний стан навколишнього середовища на відповідній території.

Громадське управління у сфері охорони зелених насаджень НП

полягає у здійсненні об'єднаннями громадян окремих видів управлінської діяльності у сфері охорони навколишнього середовища. Участь громадян та їх об'єднань у здійсненні заходів щодо охорони зелених насаджень НП, як одна з форм реалізації їх конституційних екологічних прав, регулюється, зокрема, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ» та положеннями про відповідні громадські об'єднання. Так, відповідно до ст.7 Закону України «Про рослинний світ», громадяни та їх об'єднання мають право брати участь у розгляді центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів АРК, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питань, пов'язаних з охороною, використанням та відтворенням рослинного світу, сприяти цим органам у здійсненні заходів щодо охорони, невиснажливого використання та відтворення об'єктів рослинного світу, а також ініціювати відповідні заходи. Громадське управління може полягати у проведенні громадської екологічної експертизи, здійсненні екологічного прогнозування, інформування та екологічного контролю, а також інших форм взаємодії з державними органами [144, с.286-294]. Це можуть бути громадські формування загальнодержавного значення, як, наприклад, Українське товариство охорони природи та Українська екологічна асоціація «Зелений світ», та об'єднання жителів певної місцевості [Зокрема, див. 92]. Неєкологічні громадські формування та господарюючі суб'єкти, за доречним зауваженням І.І. Каракаша, здійснюють управління у сфері охорони навколишнього природного середовища на використовуваній ними території та об'єктах у межах чинного екологічного законодавства та своєї еколого-господарської компетенції [Докладніше див. 22, с.132].

Управління у сфері охорони зелених насаджень НП має *специфічні функції та стадії*, які становлять процес управління: «Якщо поняття функції характеризує змістовну сторону процесу управління, то поняття стадії виражає тимчасові періоди та послідовність виконання управлінських функцій в межах кожного даного циклу» [13, с.37]. Оскільки, відповідно до чинного законодавства, завдання по забезпеченню раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища виконуються згаданими суб'єктами різні, відповідно відрізняється й зміст управління, що здійснюється в межах того чи іншого виду управління. Як вище зазначалося, цей зміст управління визначається сукупністю функцій управління, які в

науці екологічного права визначаються наступним чином: «*Функції управління* – закріплене в законодавчих та інших нормативно-правових актах напрямок діяльності суб'єкта чи групи суб'єктів екологічного управління по організації охорони навколишнього середовища та використанню природних ресурсів» [28, с.402].

До функцій можна віднести: а) визначення стратегії (прийняття державних концепцій) та планування (у формі федеральних та регіональних цільових програм, інших планів); б) облік природних ресурсів та спостереження за станом навколишнього середовища (що здійснюються у формі моніторингу та ведення кадастрів); в) розподіл та перерозподіл природних ресурсів між користувачами; г) просторово-територіальне упорядкування природних ресурсів; д) дозвільна система (видача дозволів та ліцензій на користування природними ресурсами та чинення впливу на навколишнє середовище); е) нормотворчість; ж) контроль та нагляд; з) вирішення спорів (окрім підсудних) [28, с.403]. Оскільки більшість з цих функцій були розглянуті у першому розділі даної дисертаційної роботи, звернемо увагу на планування та контроль. Зокрема, планування території визнано одним з актуальних питань сьогодення щодо державного управління в екологічній сфері. Це обумовлене тим, що легше забезпечити дотримання норм екологічного законодавства на початковому етапі господарської діяльності і тим більше містобудівної діяльності, ніж потім виправляти шкідливі наслідки порушення екологічного законодавства.

В Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» *планування території* визначається як діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб, яка передбачає цілий комплекс дій, визначених ст.2 даного Закону. Планування територій здійснюється відповідними органами виконавчої влади, Верховною Радою АР Крим, Радою міністрів АР Крим та органами місцевого самоврядування. Планування та забудова земельних ділянок, згідно ст.8 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», здійснюється їх власниками чи користувачами в установленому законодавством порядку. А державні будівельні норми, стандарти і правила, що складають зміст нормативного регулювання планування та забудови територій, відповідно до ст.9 даного Закону, розробляються і затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури.

Екологічне планування поділяють на загальне, комплексне та спеціальне [докладніше див. 86, 145, 146, 147, 148], що обумовлене змістом їх завдання. *Загальне та комплексне екологічне планування* здійснюється шляхом прийняття екологічних програм, комплексних планів екологічного розвитку та інших документів, що враховують поряд з факторами впливу людини на навколишнє природне середовище й інші природні фактори зміни екологічних умов, кліматичні та сезонні зміни, течію природних процесів та інше. *Спеціальне екологічне планування* здійснюється шляхом включення до правових актів окремих екологічних елементів, нормативів та стандартів, що мають метою досягнення певних екологічних показників за тією чи іншою

групою екологічних факторів, що закріплені в акті планування [Докладніше див. 22, с.132].

Екологічне планування і прогнозування на певні періоди здійснюється в різних організаційно-правових формах. Основними з них є проектні територіально-планувальні документи, цільові комплексні та екологічні програми. Планові показники та прогнози в екологічній сфері містяться насамперед у територіальних комплексних схемах охорони навколишнього середовища, генеральних планах населених пунктів, проектах планування і забудови територій, схемах розміщення та розвитку виробничих сил і окремих галузей народного господарства [149, с.135]. На нашу думку, таке різноманіття організаційно-правових форм екологічного планування не виправдано ускладнює розуміння його змісту. Логічним є виділення всього двох основних правових форм планування, що допомагає зрозуміти зміст цього терміну та уникнути термінологічної плутанини, а саме: екологічні програми та комплексні плани екологічного розвитку, які враховують поряд з факторами впливу на довкілля інші природні фактори, зміни екологічної обстановки, кліматичні та сезонні зміни, хід природних процесів тощо [Докладніше див. 15, с.59; 150, с.243; 22, с.132].

Плани та програми в свою чергу, за вірною думкою А.П. Гетьмана, поділяють на види в залежності від таких критеріїв, як, наприклад, територіальність, поресурсова спрямованість, специфіка органів, що їх розроблюють, строки дії та інше [145, с.101]. Як приклад, можна навести част .1 ст.5 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Саме при здійсненні екологічного планування в процесі забезпечення благоустрою НП, на нашу думку, найбільш чітко проявляється *принцип поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні охороною навколишнього природного середовища*. За словами М.І. Єрофеева: «Запровадження цього принципу зумовлено, з одного боку, тим, що взаємозалежність природних ресурсів, нерозривність екозв'язків у природних процесах потребує проведення в даній сфері єдиної науково-технічної політики, координації зусиль усіх органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та громадян у розробці та здійсненні заходів щодо охорони довкілля, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки; комплексність передбачає й усебічне врахування всіх чинників (екологічних, економічних, технічних, соціальних та ін.), що можуть вплинути на ефективність природоохоронних заходів, а з іншого боку, - притаманна окремим природним ресурсам особливість (екологічна, репродуктивна тощо) зумовлює необхідність виділення спеціалізованого управління щодо їх охорони та використання» [135, с.170-171]. Таким чином, поділ екологічного планування на загальне та спеціальне є умовним, адже основне призначення планування в цій сфері як функції державного управління – забезпечити дотримання норм чинного законодавства щодо раціонального природокористування, охорони довкілля та відновлення природних ресурсів [151, с.174-177].

Однією з важливих функцій державного управління у сфері охорони зелених насаджень НП є **контроль за використанням та охороною цих природних ресурсів**. Зокрема, досліджуючи історію розвитку поняття контролю в юридичній науці, Б.Ж. Абдраїмов, С.О. Боголюбов писали, що в юридичній літературі радянського періоду одні вчені розуміли під контролем сукупність процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації), за допомогою яких забезпечується додержання певних «зразків» діяльності, а також дотримання обмежень у поведінці, порушення яких негативно відображається на функціонуванні системи. Інші вважали його механізмом, за допомогою якого суспільство та його підрозділи (групи, організація) забезпечують дотримання певних обмежень, умов, порушення яких наносить шкоду функціонуванню системи. Треті вважали, що соціальний контроль – це цілісна система всіх соціальних регуляторів (державних та суспільних інститутів, права, моралі, звичаїв, традицій, настанов). Четверті розглядали контроль у якості системи спостереження та перевірки процесу функціонування відповідного об'єкту з метою ліквідувати його відхилення від завданих параметрів [152, с.231, 233; 153, с.17-18].

Таким чином, екологічний контроль можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні, як писав М.М. Бринчук: «Екологічний контроль – важливий правовий захід забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища від шкідливого впливу, функція державного управління та правовий інститут екологічного права» [62, с.335].

Під *екологічним контролем* у вузькому значенні можна розуміти діяльність уповноважених суб'єктів, що спрямована на здійснення нагляду та перевірки дотримання державою та її органами, юридичними та фізичними особами вимог екологічного законодавства та застосування заходів попередження екологічних правопорушень [22, с.136]. Зокрема, в цій сфері правовідносин слід вирізняти контроль та нагляд: «Під екологічним контролем розуміють діяльність уповноважених суб'єктів щодо перевірки дотримання та виконання вимог екологічного законодавства. Адміністративний нагляд являє собою специфічний різновид державного контролю. Його зміст складає спостереження за виконанням чинних у сфері управління природоохоронних правил» [62, с.335-336]. В той же час нагляд визначають як метод екологічного контролю поряд із спостереженням, інспектуванням, перевіркою та обстеженням тощо. При цьому слід згадати лаконічний висновок О.Л. Дубовік, що: «Саме шляхом екологічного контролю досягаються наступні завдання: виявлення порушень екологічного законодавства; попередження правопорушень; забезпечення доказової бази для наступного розслідування та покарання винних; підтримання законності та правопорядку; попередження порушень екологічних вимог та настання екологічної шкоди» [28, с.446]. Зокрема, серед стадій екологічного контролю, що є характерними й для контролю у сфері охорони зелених насаджень НП, виділяють: вибір об'єкту контролю; проведення контрольних дій; узагальнення отриманої інформації; прийняття рішення про заходи

реагування; визначення комплексу заходів реагування [Докладніше див. 22, с. 137]. Отже, екологічний контроль, як правовий захід, є особливою різновидністю юридичної діяльності, що характеризується превентивним, оціночно-організаційним характером.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що **контроль у сфері охорони зелених насаджень НП** може розглядатися як складова частина екологічного контролю та функція державного управління в даній сфері. Його зміст полягає у здійсненні уповноваженими посадовими особами та підконтрольними їм суб'єктами правомірних процесуальних дій, що спрямовані на встановлення юридичних фактів, які свідчать про дотримання або порушення норм чинного законодавства щодо охорони зелених насаджень НП.

В залежності від характеристик підконтрольного об'єкту, правового статусу уповноваженого суб'єкта, який здійснює функції контролю, та просторово-територіальної поширеності в даній сфері виділяють наступні види контролю: державний, відомчий, виробничий, самоврядний та громадський. За доречним зауваженням О.Л. Дубовік, що є особливо застосованим у сфері охорони зелених насаджень НП, екологічний контроль здійснюється поряд з іншими формами (видами) контролю та нагляду: авторським, санітарним, радіаційним, будівельним та ін. Іноді це призводить до дублювання та зіткнення відомчих інтересів, іноді допомагає вирішити проблему за рахунок об'єднання зусиль та посилення «тиснення» на господарюючих суб'єктів [28, с.446].

Державний контроль – діяльність державних органів щодо запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державою нормам і правилам. Державний контроль може бути основним видом діяльності або ж мати допоміжне значення [18, с.138]. Таким чином, *державний екологічний контроль*, за вірним зауваженням О.Л. Дубовік, характеризується тим, що він здійснюється: а) від імені держави; б) спеціально уповноваженими на те органами та посадовими особами; в) має поза – та надвідомчий характер; г) являє собою одну з функцій державного екологічного управління; д) пов'язаний із застосуванням у необхідних випадках заходів адміністративного примусу (зупиненням діяльності, позбавленням права природокористування, накладенням штрафів та інших адміністративних стягнень) [28, с.443]. Залежно від суб'єктів, сфери діяльності та деяких інших ознак, за лаконічним висновком О.Ф. Андрійко, виділяють такі види державного контролю: *парламентський контроль, контроль, здійснюваний органами виконавчої влади* (в тому числі сюди відносять екологічний та санітарно-епідеміологічний контроль) та *судовий контроль* [18, с.138]. В екологічному праві виділяють наступні **види (форми) державного екологічного контролю**:

1) в залежності від стадії діяльності, що контролюється, - *попереджувальний або попередній державний екологічний контроль* (здійснюється з метою запобігання негативним наслідкам господарської чи управлінської діяльності для довкілля, наприклад, на стадії планування або

проектування господарської, управлінської та ін. діяльності, реалізації проекту, введення об'єктів в експлуатацію) та *поточний державний екологічний контроль* (здійснюється на стадіях експлуатації об'єктів). У сфері охорони зелених насаджень НП поширеним є попередній контроль у формі погодження з органами з охорони навколишнього природного середовища проектів будівництва господарських об'єктів, участь представників цих органів у роботі державних приймальних комісій та інше.

2) за критерієм суб'єкта контролю - *загальний державний екологічний контроль* (здійснюється органами загальної компетенції) та *спеціальний державний екологічний контроль* (здійснюється органами спеціальної компетенції). При цьому слід погодитися зі словами М.М. Бринчука, що поділ державного екологічного контролю на загальний та спеціальний визначає специфіку форм та способів його здійснення [62, с.337]. Поряд з цим державний екологічний контроль може бути *відомчим і надвідомчим*.

Державний контроль за додержанням законодавства про охорону зелених насаджень НП здійснюють органи Мінприроди України, Мінрегіон України, інспекції державного архітектурно-будівельного контролю, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та інші уповноважені чинним законодавством державні органи [Докладніше див. 42, ст.ст. 39, 41, 73].

Завданням цього контролю є забезпечення додержання вимог законодавства про рослинний світ усіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форми власності і підпорядкування, а також громадянами. Державному контролю, зокрема, підлягають: правила загального та спеціального використання природних рослинних ресурсів; вимоги законодавства щодо здійснення окремих видів спеціального використання рослинного світу; порядок реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин юридичними та фізичними особами; вимоги охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу, а також щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу, під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан рослинного світу; правила ввезення в Україну та вивезення за її межі об'єктів рослинного світу; ліміти спеціального використання природних рослинних ресурсів тощо [34, с.573-574, 154]. В цілому процедура проведення перевірок з питань здійснення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища та оформлення їх результатів регулюється Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 877-V від 5 квітня 2007 року [155] та Порядком організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства, затвердженим Наказом Мінприроди №464 від 10 вересня 2008 року [156].

Державний контроль за дотриманням екологічного законодавства у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється незалежно від

організаційно-правових форм юридичних осіб, їх форм власності та правового статусу фізичних осіб. При цьому слід погодитися з висновком М. М. Бринчука, що: «Потенційно державний екологічний контроль більше інших видів контролю може впливати на процес виконання екологічних вимог, оскільки він як інструмент здійснення екологічної функції держави може використовувати не лише власні повноваження державно-владного характеру, але й прибїгати до підтримки правоохоронних органів – прокуратури та суду. Основними заходами адміністративного примусу при цьому є адміністративні запобіжні заходи (припинення або зупинення експлуатації екологічно шкідливих об'єктів), адміністративної відповідальності (попередження, штраф та ін.), адміністративно-процесуальні заходи (постановка питання про залучення до кримінальної чи адміністративної відповідальності, відшкодування екологічної шкоди або застосуванні заходів громадського впливу)» [62, с.336-337].

2. Особливість здійснення **відомчого екологічного контролю** полягає в тому, що він здійснюється міністерствами і відомствами в межах своєї галузі та щодо завдань, які визначаються спеціальними положеннями про державні органи влади. На відміну від державного екологічного контролю, що має надвідомчий характер, об'єктом відомчого екологічного контролю є діяльність підпорядкованих відповідним державним органам підприємств, установ та організацій. За словами М.М. Бринчука, зміст відомчого контролю визначається рядом факторів: а) специфікою галузі; б) екологічно значимими завданнями, що ставляться перед галуззю в цілому і підвідомчими об'єктами та в) конкретними правами та обов'язками підрозділів та осіб, що здійснюють відомчий контроль [Докладніше див. 62, с.348]. У сфері охорони зелених насаджень НП відомчий екологічний контроль здійснюють Мінприроди України, Мінрегіон України тощо.

3. З огляду на специфіку правового режиму зелених насаджень НП, як об'єктів благоустрою, що розміщені на територіях певних муніципальних утворень, в даній сфері можна виділити **самоврядний (або муніципальний) екологічний контроль**. Відповідно до п. 1 ст. 40 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», цей контроль здійснюється сільськими, селищними, міськими радами та їх виконавчими органами. Для здійснення контролю за станом благоустрою населених пунктів, виконанням Правил благоустрою території населеного пункту, в тому числі організації озеленення, охорони зелених насаджень і водойм, створення місць відпочинку громадян, утримання в належному стані закріплених за підприємствами, установами, організаціями територій, відповідна рада може утворювати інспекцію з благоустрою населеного пункту [42, ст. 40]. Ця інспекція діє на підставі положення, затвердженого даною радою.

Формами здійснення самоврядного контролю за станом благоустрою населених пунктів, відповідно до п.3 ст.40 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» є:

- 1) проведення перевірок території;
- 2) розгляд звернень підприємств, установ, організацій та громадян;

3) участь в обговоренні проектів благоустрою територій населених пунктів, іншої технічної документації з питань благоустрою і внесення відповідних пропозицій на розгляд органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій;

4) подання позовів до суду про відшкодування шкоди, завданої об'єктам благоустрою внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою населених пунктів, а також Правил благоустрою території населеного пункту. Важливість організації та здійснення самоврядного (муніципального) екологічного контролю в цій сфері обумовлена його ефективністю при вирішенні екологічних проблем локального характеру. При цьому не можна не зазначити про такий ризик ефективності здійснення цього виду контролю, як корупційність. Нажаль, вирішення цього питання є актуальним для сучасної України і пов'язане з вирішенням не лише питання соціально-економічного благополуччя населення нашої держави, але й вихованням чесного, справедливого та зацікавленого в екологічній чистоті та безпечному середовищі своєї батьківщини громадянина.

4. Виробничий екологічний контроль здійснюється у сфері виробничо-господарської діяльності юридичних осіб та інших суб'єктів підприємництва, які повинні виконувати правові вимоги щодо раціонального використання природних ресурсів та не допускати погіршення стану навколишнього природного середовища. Зміст виробничого екологічного контролю залежить насамперед від специфіки господарської діяльності підприємства та опосередковано від його місцерозташування та організаційної структури. При цьому слід згадати п.1 ст. 246 ГК України, відповідно до якого здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. На підкріплення цієї норми у ст. 153 ГК України було закріплено, що суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності, а також здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускаючи зниження їх якості у процесі господарювання тощо [157].

Оскільки основною категорією природокористувачів у НП є юридичні особи, логічно, що екологічні вимоги, які закріплені в чинному законодавстві, є адресованими переважно їм. Як правило здійснення функції виробничого екологічного контролю покладається на керівника юридичної особи або керівника певної служби (головного інженера, головного технолога та інше) чи відповідний структурний підрозділ. Так, найбільш ефективним беззаперечно є створення екологічної служби, але з метою економії фінансових засобів підприємств, їх створення часто ігнорують. Нажаль, така ситуація показує нам домінування на практиці економічного інтересу над екологічним, що негативно вплине на стан навколишнього середовища НП у майбутньому.

Суб'єкти, відповідальні за здійснення виробничого екологічного контролю, зобов'язані вживати заходів щодо усунення несправностей чи недоліків, які були виявлені ними під час виконання цих функцій. При цьому слід згадати про співробітництво суб'єктів підприємницької діяльності з органами державного екологічного контролю, як один з важливих елементів ефективності екологічного контролю в цілому. Зокрема, слід погодитися з думкою М.М. Бринчука, що: «Співробітництво органів державного, відомчого та виробничого екологічного контролю – важливий резерв підвищення ефективності природоохоронної діяльності на різних рівнях. Ініціатива такого співробітництва може виходити від будь-якого суб'єкта. Багато що у розвитку співробітництва та забезпеченні ефективної взаємодії в цій сфері в силу правового статусу залежить від позиції органів державного екологічного контролю. Важливо при цьому реалізувати не лише адміністративні методи, але й методи переконання та виховання» [62, с.349].

5. Громадський екологічний контроль у сучасній еколого-правовій науці розглядається також як правовий інститут. Він засновується, насамперед, на міжнародних документах, що передбачають участь громадськості у прийнятті рішень, які можуть вплинути на стан навколишнього середовища, а також регулюють доступ громадян та їх об'єднань до екологічної інформації [Докладніше див. розділ даної дисертації «Права суб'єктів в сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України»; 158; 59].

Громадський контроль у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється як громадськими інспекторами з охорони довкілля [Докладніше див. 159], так й громадськими інспекторами благоустрою населених пунктів згідно з положенням, яке затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства [42, ст. 41]. Ними можуть бути громадяни України, які досягли 18 років, мають досвід роботи у сфері благоустрою та пройшли співбесіду у відповідній місцевій державній адміністрації [Докладніше див. 160, п.п. 1.2, 3.1].

Результати громадського контролю за станом благоустрою територій підлягають оприлюдненню на зборах мешканців відповідної території та розгляду органами місцевого самоврядування в порядку, визначеному чинним законодавством [42, ст. 41].

На реалізацію права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріплене у ст. 50 Конституції України, та з метою здійснення громадського екологічного контролю фізичні особи також об'єднуються у громадські організації та здійснюють цей вид контролю в наступних формах: громадські слухання; референдуми; громадська екологічна експертиза; звернення у засоби масової інформації; направлення скарг, заяв, позовів у природоохоронні, правоохоронні органи та суди. За вірним зауваженням О.Л. Дубовік: «Опосередковано громадський екологічний контроль з'являється в актах протесту, мітингах, демонстраціях, інших формах вираження суспільної думки щодо державної екологічної політики або у зв'язку з

плануванням та здійсненням окремих заходів, що стосуються екологічних прав та інтересів громадян, а також у повідомленнях та інших публікаціях засобів масової інформації» [28, с.445-446]. Таким чином, громадський екологічний контроль може бути дійовим засобом у боротьбі з корупцією в органах державної влади та місцевого самоврядування та в той же час може впливати на корегування екологічної політики нашої держави.

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що екологічний контроль у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється на всіх етапах діяльності, які пов'язані з природокористуванням та шкідливим впливом на стан навколишнього середовища. У ньому задіяні численні органи державної влади, юридичні та фізичні особи, що відрізняються за правовим статусом, в окремих випадках відомчою належністю, використовуваними методами та змістом повноважень [161, с.193-202].

Аналізуючи вищевикладене, слід погодитися з думкою О.Л. Дубовік, що функції державного управління можна поділити за змістом – на властиві всім органам, що здійснюють державне управління, незалежно від сфери цієї діяльності, та належні лише органам державного екологічного управління. Відповідно, до першої групи належать нормотворча, дозвільна, координаційна, контрольна функції, а також планування, інформаційне забезпечення інших органів влади та управління, всіх зацікавлених суб'єктів, забезпечення дотримання законодавства, в тому числі у встановлених законом випадках шляхом залучення винуватих до відповідальності та застосування санкцій. До другої групи з певними застереженнями можна віднести: встановлення та стягування екологічних платежів за законне забруднення навколишнього середовища та розміщення відходів (у межах встановлених лімітів та понад ліміти), встановлення квот та лімітів використання природних ресурсів та вчинення негативного впливу на навколишнє середовище, перерозподіл природних ресурсів, надання та припинення права природокористування [79, с.80-81]. У будь-якому випадку, за вірним зауваженням І.Л. Бачіло, суб'єкт управління, щоб досягти поставлених перед ним завдань, повинен здійснити ряд послідовно змінюючих одне одного управлінських операцій та відповідно цикл управління пройде одно типові стадії, що визначають форму, в якій реалізується зміст управлінської діяльності [13, с.37]. Форми екологічного управління як його зовнішні прояви бувають наступних видів: акти управління, адміністративні угоди, матеріально-технічні дії, що реалізуються у трьох напрямках – соціально-економічному, адміністративно-політичному та соціально-культурному [Докладніше див. 79, с.79]. При цьому слід зазначити, що стадії екологічного управління є властивими кожному органу, кожній функції управління та є обов'язковими етапами її виконання.

З яких же стадій складається цикл управління якістю навколишнього середовища, які функції визначають зміст процесу управління у даній області суспільних відносин? З'ясування цього питання ускладнено тим, що у спеціальній літературі немає єдиної думки про перелік та послідовність основних стадій (функцій) управлінського процесу в цілому. До них,

наприклад, відносяться: вироботка та прийняття управлінського рішення, організація, регулювання, облік та контроль (В.Г. Афанасєв); прогнозування, планування, зібрання та аналіз інформації, підготовка та прийняття управлінського рішення, організація, регулювання та координація, контроль та оцінка результатів управлінських дій (Ю.А. Тихомиров); рішення, організація, облік та контроль, регулювання та корегування (І.П. Щєдрин); зібрання інформації, її оцінка, постановка проблеми, підготовка проекту рішення, прийняття рішення, організація, поточний контроль, регулювання, перевірка виконання, оцінка результатів (Г.Х. Шахназаров); постановка завдання, з'ясування його, підготовка рішення, прийняття рішення, організація виконання, перевірка, можливе корегування рішення, підбиття підсумків (В.М. Манохін) тощо [13, с.38]. В цілому, за доцільним зауваженням В.Б. Авер'янова, державне управління спрямоване на виконання законів та інших нормативно-правових актів; пов'язане з використанням методів нормотворчості й розпорядливості; має підзаконний характер, передбачає можливість судового захисту громадянами своїх прав і свобод у разі їх порушення органами та посадовими особами виконавчої влади [Докладніше див. 18, с.119-120]. Таким чином, як писав М.М. Бринчук: «Насамперед в межах управління (а потім – за допомогою правоохоронних органів) досягається мета, поставлена екологічним правом, та його ефективність» [62, с.174]. З урахуванням цього, можна погодитися з думкою М.І. Єрофєєва, що: «державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є видом діяльності органів виконавчої влади по реалізації внутрішньої і зовнішньої екологічної політики держави, її внутрішньої і зовнішньої екологічних функцій» [135, с.169]. Зокрема, ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» було визначено, що *метою державного управління у даній галузі є реалізація екологічного законодавства, контроль за додержанням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженностей дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.*

При цьому слід зазначити, що в чинному законодавстві України широко застосовуються такі методи управління як переконування та примушення, обов'язкових приписів або заборони, рекомендації, санкціонування, дозволу та узгодження. Беззаперечним залишається те, що з метою досягнення максимальної ефективності екологічного управління в цій сфері важливо вміло компанувати адміністративний метод управління (власне управлінський, що забезпечує можливість державного примушення) з економічним (створення матеріальної зацікавленості в належній екологічній поведінці) та ідеологічним (зокрема, освіта громадян) та забезпечувати їх баланс у залежності від характеристик об'єкту управління та правового статусу відповідних суб'єктів [162, с.322-326].

3.2. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в населених пунктах України

Важливе значення зелених насаджень НП для формування безпечного життєвого простору людини, сприятливого для її проживання, буття, як біологічної істоти, та розвитку, як особистості, обумовлює встановлення юридичної відповідальності за відповідні правопорушення. Норми, які передбачають юридичну відповідальність за ці правопорушення, є необхідною складовою правового режиму зелених насаджень НП в цілому. При цьому слід зазначити, що їх зміст відповідає ст. 66 Основного Закону нашої держави, в якій на підкріплення екологічних прав, визначених ст. 50 Конституції України, було закріплено обов'язок кожного не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки.

Актуальність і підвищений інтерес до системи правового регулювання попередження виникнення та ліквідації шкоди навколишньому природному середовищу, природним ресурсам, що знаходяться на різних титулах права власності та користування, а також життю та здоров'ю громадян від небезпечного впливу забрудненого навколишнього природного середовища обумовлено впровадженням міжнародних еколого-правових принципів, таких як попередження настання екологічної шкоди, «забруднювач - платить», невідворотність відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. Такі основні начала впливають на правові норми, що визначають екологічні вимоги, яким має відповідати екологічно значима поведінка людей при попередженні та ліквідації такої шкоди, і які впроваджують організаційно-управлінські, економічні, матеріально-технічні та інші гарантії забезпечення виконання і додержання таких вимог, відповідальність осіб, що виникає і функціонує у випадках відхилення поведінки людей від цих вимог і в межах якої здійснюється компенсація шкоди навколишньому природному середовищу [163, с.3].

За своїм змістом порушення правового режиму зелених насаджень НП є видом екологічного правопорушення та має ознаки, притаманні йому. В загальному вигляді *екологічне правопорушення* можна визначити як протиправне діяння (дію або бездіяльність), що порушує встановлений екологічний правопорядок і за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність [Докладніше див. 135, с.335]. В юридичній науці виділяють суб'єктивні причини вчинення порушення, що залежать від особи порушника, та об'єктивні причини їх вчинення. Останні можна поділити на об'єктивні причини соціального, економічного та юридичного характеру, що обумовлене станом розвитку певного суспільства.

Традиційно прийнято вважати, що правопорушення складається з таких елементів, як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. В даній сфері суспільних відносин **об'єктом правопорушень** є екологічний правопорядок. Якщо загальним об'єктом правопорушення є правовідносини у сфері охорони навколишнього природного середовища в цілому, то спеціальним об'єктом в даній сфері є суспільні відносини щодо охорони

зелених насаджень НП. *Предметом екологічного правопорушення* є навколишнє природне середовище у значенні, закріпленому у ст.5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», в тому числі зелені насадження НП та природні об'єкти, що забезпечують функціонування цих насаджень.

Об'єктивною стороною правопорушення в цій сфері є протиправність діяння у формі активних дій чи бездіяльності. При цьому слід погодитися зі словами Ю.С. Шемшученка, що: «З точки зору ступеню шкідливості навряд чи є вагомими підстави для протиставлення неправомірних дій та бездіяльності. В одних випадках менш суспільно небезпечним може виявитися проступок як діяння, а в інших – як результат пасивної поведінки особи. Слід підкреслити, що на відміну від проступків, які вчиняються шляхом активних дій, проступки, що пов'язані з бездіяльністю, менш помітні та вимагають додаткових зусиль для їх виявлення. За цими проступками часто приховується ілюзорне благополуччя у вирішенні природоохоронних питань деякими посадовими особами, намагання відвернутися від виконання вимог законодавця» [164, с.41]. В той же час в юридичній літературі конкретизується, що **до об'єктивної сторони** екологічних правопорушень входить необхідний причинний зв'язок між протиправним діянням і шкідливими або соціально небезпечними наслідками, що не притаманне для порушень в інших галузях права, як, наприклад, земельних правопорушень. З врахуванням специфіки такого причинного зв'язку в даній сфері суспільних відносин, на нашу думку, слід погодитись з пропозицією Л.П. Решетняк щодо запровадження медико-екологічної експертизи для проведення причинних зв'язків між захворюванням чи смертю особи та негативним станом довкілля [165, с.5].

Правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, в тому числі у сфері охорони зелених насаджень НП, є різними за змістом та спрямованістю. Їх скоюють окремі фізичні особи та групи осіб, посадові особи та юридичні особи, які представляють собою **суб'єктів цих правопорушень**. Вони можуть бути специфічними з врахуванням їх юридичного зв'язку з предметом суспільних відносин: землевласник, орендар земельної ділянки, особа, що володіє джерелом підвищеної екологічної небезпеки та інше. Так, у част.3 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається: «Особа, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих». При цьому слід зазначити, що юридична відповідальність поширюється на всіх винних осіб, незалежно від статі, національності, посади, підпорядкованості, форми власності та інших чинників.

Суб'єктивна сторона екологічного правопорушення характеризується наявністю вини, що може виявлятися у формі умислу (прямого наміру) або у формі необережності (недбалості), визначення яких надане, зокрема, у ст.ст.

10, 11 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [166].

За вчинення екологічного правопорушення чинним законодавством передбачається юридична відповідальність. Оскільки юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону зелених насаджень НП є різновидом юридичної відповідальності в цілому, їй властиві ознаки останньої. В загальнотеоретичній науці її визначають наступним чином: «**юридична відповідальність** – це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистісних), які йому належали до факту правопорушення, від імені держави (суспільства) на підставі закону (або іншого нормативного акта), з метою попередження правопорушення і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності» [167, с.82]. Таким чином, метою застосування юридичної відповідальності прийнято вважати попередження порушення правових норм як порушником, так й іншими особами, покарання винної особи, відновлення порушених прав та виховання поваги до закону.

В загальнотеоретичній науці юридичну відповідальність традиційно класифікують за галузевою належністю: кримінальна, дисциплінарна, адміністративна та цивільна відповідальність. Ці види юридичної відповідальності застосовуються також у сфері охорони зелених насаджень НП, якщо було одночасне порушення правових норм відповідної галузі права. В той же час слід зазначити, що: «Класифікація видів юридичної відповідальності за галузевим принципом зовсім не означає, що повинно існувати стільки видів юридичної відповідальності, скільки існує галузей права. Це обумовлено тим, що ряд галузей права, особливо ті, що називаються комплексні (земельне, водне, гірське тощо), позичають метод правового регулювання з інших галузей. Наприклад, земельні та водні відносини забезпечуються у своєму здійсненні кримінальними, адміністративними та матеріальними санкціями» [164, с.30]. Певний вид юридичної відповідальності застосовується індивідуально в кожному конкретному випадку в залежності від характеру та змісту вчиненого правопорушення, що відповідає част.2 ст.61 Конституції України.

Специфіка правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП полягає насамперед в тому, що ці насадження розглядаються як складова навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим можна виділити юридичну відповідальність, що настає за **порушення правового режиму використання та охорони окремих об'єктів природи**, які забезпечують функціонування зелених насаджень НП:

- водних ресурсів (ст.ст. 59, 60, 61 КУпАП; ст. 242 КК України);

- землі (ст.ст. 52, 53, 53-3, 53-4, 54, 55, 63 КУпАП; ст.ст. 239, 239-1, 254

КК України); в даному аспекті проблеми правової охорони зелених насаджень НП слід згадати пропозицію Н.С. Гавриш щодо розширення в Законі України «Про пестициди і агрохімікати» переліку територій, на яких обмежується чи забороняється застосування пестицидів і агрохімікатів, а саме на землях зони міських поселень [168, с.5].

- *атмосферного повітря* (ст.ст. 78-81 КУпАП) та інше.

На окрему увагу заслуговують правопорушення, вчинені щодо *лісових ресурсів*, як різновиду об'єктів рослинного світу, що можуть знаходитися у НП, але їх правовий режим не суміщається з правовим режимом зелених насаджень НП: ст.ст. 63-74, 77 КУпАП; ст. 246 КК України. При цьому слід згадати зауваження С.М. Шершун про те, що: «у світі існує понад 200 визначень цього поняття, які містяться у нормативно-правових актах різних країн. Таке різноманіття підходів до визначення лісу свідчить, що єдиних критеріїв у цьому питанні немає. Очевидно, що в тому чи іншому випадку визначення лісу формувалися відповідно до поглядів на проблему використання й охорони лісів, що склалися у певній місцевості (країні) і пристосувалися для потреб практики у даній сфері» [169, с.7]. Звичайно, наявність чітких критеріїв для визначення певного поняття, наприклад, лісу, є важливим елементом для забезпечення ефективності правових норм щодо юридичної відповідальності.

Підставами юридичної відповідальності щодо охорони зелених насаджень в НП може бути також порушення *організаційно-правового характеру*, що чинять вплив на безпечний стан навколишнього природного середовища, та *порушення правового режиму здійснення екологічно небезпечної діяльності*, а саме щодо:

- надання *екологічної інформації* (ст. 91-4 КУпАП; ст. 238 КК України);
- *дотримання вимог екологічної безпеки та пожежної безпеки* (ст.ст. 91-1, 93, 95, 96, 96-1 КУпАП; ст. 236, 253, 265, 265-1, 267, 272-275 КК України; ст. 175 КУпАП та ст. 270 КК України);
- *відходів* (ст.ст. 82, 82-1, 82-3, 82-4, 82-6, 82-7, 91-3 КУпАП),
- *пестицидів та агрохімікатів* (ст.ст. 83, 90-1 КУпАП) тощо.

З огляду на специфіку правовідносин у сфері охорони зелених насаджень НП до правопорушень в цій сфері можуть бути віднесені *порушення, що вчиняються посадовими чи службовими особами*. Відповідальність за них передбачена наступними статтями чинного законодавства: ст.ст. 184-1, 188-5, 188-8, 188-11, 188-12, 188-26 КУпАП, ст.ст. 191, 197, 364, 364-1, 365, 367 КК України. Поряд з санкціями, передбаченими цими статтями, част.6 ст.68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає: «Посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні вимог щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки за поданням державних органів охорони навколишнього природного середовища згідно з рішеннями їх управлінських органів позбавляються премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково» [59, част. 6 ст. 68].

Окремо слід згадати також про ст. 270-1 КК України, якою передбачається кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, до яких також відносяться об'єкти благоустрою.

Більшість з вищевикладених порушень визнають такими, що вчиняються у галузі промисловості, будівництва, у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку та у сфері управління, але в той же час не можна не визнати, що вони впливають на стан довкілля. Зокрема, вони можуть бути визнані також порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища, що передбачені ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Окрім цього, у КК України вищезазначені правопорушення відносяться в основному до групи злочинів проти довкілля. Вони пов'язані з порушенням правового режиму охорони зелених насаджень НП та можуть призвести до негативних змін у стані цих об'єктів.

З огляду на ст.40 Закону України «Про рослинний світ» можна виділити наступні **види порушень**, що безпосередньо пов'язані із охороною зелених насаджень НП та за вчинення яких настає юридична відповідальність:

1) *порушення правил загального використання природних рослинних ресурсів та самовільне спеціальне використання природних рослинних ресурсів* (наприклад, правопорушення, санкція за яке встановлена ст. 88-1 КУпАП - Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу);

2) *протиправне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу*. До цього виду правопорушень можна віднести порушення, передбачені ст. 153 КУпАП, що полягають в наступному:

а) знищення або пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та інших об'єктів озеленення в населених пунктах,

б) невжиття заходів для їх охорони,

в) їх самовільне перенесення в інші місця під час забудови окремих ділянок, зайнятих об'єктами озеленення.

Однак, ця стаття не передбачає настання юридичної відповідальності за погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП, що є важливим з огляду охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки НП. Тому пропонується доповнити ст.153 КУпАП України наступними словами: «а також погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП».

З огляду на ст. 77-1 КУпАП можна зробити висновок, що не має значення, де відбулося порушення у вигляді самовільного випалювання рослинності або її залишків: «Випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або її залишків та опалого листя на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах без дозволу органів державного контролю у галузі охорони навколишнього природного

середовища або з порушенням умов такого дозволу, а так само невжиття особою, яка одержала дозвіл на випалювання зазначеної рослинності або її залишків та опалого листя, заходів щодо своєчасного їх гасіння». Сам факт його вчинення та протиправність є підставою для притягнення до юридичної відповідальності.

Відповідно до ст. 245 КК України, у випадку знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем та іншим загально небезпечним способом, винна особа карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. За умови спричинення цими ж діями загибелі людей, масової загибелі тварин або інших тяжких наслідків, винна особа карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3) *порушення вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу.* До правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП можуть відноситися також порушення правового режиму територій чи об'єктів, що безпосередньо пов'язані з функціонуванням зелених насаджень НП: як приклад можна згадати ст. 252 КК України щодо умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави.

4) *порушення вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу.* Наприклад, ст. 152 КУпАП передбачає відповідальність за порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів та правил благоустрою територій населених пунктів. Більш конкретизовано част.10 ст.35 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачає відповідальність замовника за повноту і достовірність даних, зазначених у поданій ним декларації про початок виконання підготовчих робіт, та виконання підготовчих робіт з порушенням вимог, встановлених чинним законодавством України. Ст.42 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» передбачає відповідальність за порушення законодавства у сфері благоустрою населених пунктів, в тому числі за знищення або пошкодження зелених насаджень чи інших об'єктів озеленення населених пунктів, крім випадків, передбачених статтею 28 цього Закону.

5) *самовільне проведення інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;*

6) *перевищення лімітів використання природних рослинних ресурсів (зокрема, див. ст. 91-2 КУпАП);*

7) *інші види порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу, відповідальність за які встановлюється лише законами України.* Так, слід згадати про ст. 90 КУпАП, яка стосується порушень вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України [132]. Це правопорушення включає до свого змісту:

а) погіршення середовища перебування (зростання) таких тварин і рослин;

б) знищення, незаконне або з порушенням встановленого порядку вилучення цих природних об'єктів з природного середовища;

в) порушення умов їх утримання (вирощування) у ботанічних садах, дендрологічних та зоологічних парках, інших спеціально створених штучних умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва (пошкодження).

За це порушення передбачене накладення штрафу на громадян у розмірі від двадцяти до тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно добутого. На жаль, у КК України передбачається санкція лише щодо незаконного полювання на об'єкти тваринного світу, що занесені до Червоної книги України (ст. 248 КК України). Об'єкти рослинного світу, занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України [170], як потенційні предмети екологічного правопорушення, залишилися поза увагою законодавця. Тому, на наш погляд, доцільно доповнити ст. 248 КК України окремим пунктом в наступній редакції: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України карається штрафом до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Специфічний *правовий режим рослин, що містять наркотичні речовини* – снотворного маку та коноплі, обумовлюють підвищений інтерес законодавця до них в частині встановлення юридичної відповідальності. Так, в ст. 106-2 КУпАП визначається кількість, за незаконний посів чи незаконне вирощування понад норму яких може наступати юридична відповідальність (снотворного маку в кількості до ста рослин чи конопель у кількості до десяти рослин). Ст. 106-1 КУпАП встановлюються санкції за невжиття заходів щодо забезпечення охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць їх зберігання та переробки врожаю цих культур. В даному випадку відповідальними суб'єктами є землекористувачі та землевласники, на земельних ділянках яких знаходяться посіви вищезазначених рослин. Більш жорсткі санкції в цій частині закріплені у КК України. Так, відповідно до ст. 310 КК України незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин караються штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. У випадку, передбаченому частиною 2 даної статті, громадяни, що вчинили це правопорушення, караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Є правопорушення, які не можна віднести ні до однієї з вищевикладених груп чи одразу до двох, як, наприклад, порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку ботанічних колекцій та торгівлі ними, передбачене ст. 88-2 КУпАП. Це правопорушення можна віднести одразу до порушення правил загального використання

природних рослинних ресурсів, самовільне спеціальне використання природних рослинних ресурсів та протиправне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу [171, с.137-139].

В цілому правопорушення в цій сфері визначаються у ст. 83-1 КУпАП як **«порушення законодавства про захист рослин»**, що являють собою:

- 1) поширення шкідливих організмів внаслідок порушення технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення;
- 2) екологічно не обґрунтоване здійснення захисту рослин;
- 3) неповідомлення (приховування) або надання неправдивої інформації про загрозу посівам, деревним насадженням, іншій рослинності відкритого та закритого ґрунту, а також продукції рослинного походження від шкідливих організмів;
- 4) завезення на територію України та реалізація засобів захисту рослин, а також речовин і сировини для їх виготовлення, що не пройшли державних випробувань і реєстрації;
- 5) ухилення від пред'явлення або непред'явлення засобів захисту рослин для проведення їх огляду, дослідження;
- б) недодержання вимог нормативно-правових актів з питань захисту рослин, що призвело до пошкодження, погіршення стану рослин та якості продукції рослинного походження, а також забруднення довкілля (Докладніше див.: ст. 104-1 КУпАП - порушення порядку та умов ведення насінництва та розсадництва, ст.105 КУпАП – порушення вимог щодо виконання фітосанітарних заходів).

За умови настання тяжких наслідків за порушення законодавства про захист рослин, відповідно до ст. 247 КК., винна особа карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років. А з урахуванням специфіки охорони зелених насаджень в населених пунктах необхідно доповнити КК України окремою статтею 247-1 «Порушення законодавства про охорону зелених насаджень в населених пунктах» наступного змісту: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду, карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

У сфері охорони зелених насаджень НП є поширеними такі види санкцій, як:

- каральні (зокрема, накладення штрафу, попередження (наприклад, див.: ст. 83-1 КУпАП України – порушення законодавства про захист рослин), конфіскація (зокрема, див.: ст.ст. 85-1, 88, 88-1, 88-2, 90 КУпАП України і част.5 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»),

- компенсаційні (відшкодування шкоди). Вони застосовуються в загальному порядку, визначеному чинним законодавством України, з врахуванням специфіки правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП.

Згідно зі ст. 27 КУпАП України, *штраф* розглядається як грошове стягнення, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і в розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України. Його розмір встановлюється в кратному відношенні до неоподаткованого мінімуму доходу громадян, що діє в Україні на момент вчинення правопорушення.

При накладенні штрафу, як виду адміністративного стягнення, згідно з част.2 ст.33 КУпАП, враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. За загальним правилом притягнення осіб, винних у порушенні законодавства щодо охорони зелених насаджень НП, до юридичної відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення вимог чинного законодавства.

З огляду на тяжкість вчиненого правопорушення в загальнотеоретичній науці їх класифікують на злочини та проступки. Підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є адміністративний проступок, визначення якого надане у част.1 ст. 9 КУпАП. На додаток до цього слід зазначити, що адміністративна відповідальність має особливий процесуальний порядок її застосування - позасудовий, що, як вище згадувалось, полягає у застосуванні адміністративних санкцій, насамперед, органами державного управління та контролю.

Адміністративна відповідальність, відповідно до част.2 ст.9 КУпАП, настає за правопорушення, які не тягнуть **кримінальної відповідальності**, що передбачена чинним законодавством України. Зокрема, злочинність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки КК України. Право призначення покарання за ці злочини має лише суд згідно зі своєю компетенцією та у порядку, визначеному чинним законодавством України, що відповідає ст. 62 Конституції України. Судова влада у даній сфері, за доречним зауваженням М.М. Бринчука, здійснюється шляхом вирішення конкретних справ про екологічні правопорушення, здійснення конституційного контролю, контролю за законністю та обґрунтованістю рішень та дій державних органів і посадових осіб, забезпечення виконання вироків, інших судових рішень та рішень деяких інших органів, роз'яснення чинного законодавства на основі даних судової практики та інше [172, с.45]. Судовий процес по таким справам здійснюється в загальному порядку та в залежності від обставин справи регулюється Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України чи Кримінальним процесуальним кодексом України.

Адміністративна та кримінальна відповідальність мають імперативний характер та наступають незалежно від волі винної особи, насамперед, перед державою. В той же час відповідальність за адміністративні правопорушення, на відміну від кримінальної відповідальності, настає на підставі закону, що діє як під час вчинення правопорушення, так і за місцем його вчинення (докладніше див. ст. 8 КУпАП). У разі, коли злочин проти довкілля був

безпосередньо пов'язаний із посадою, яку обіймала винна особа, або діяльністю, якою вона займалася, суди, відповідно до ст.55 КК України, повинні обговорювати питання про необхідність застосування до засудженого додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [173, част. 3 п. 13]. При цьому слід зазначити, що застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів [Докладніше див. 59, част.4 ст. 68].

В чинному законодавстві розрізняють **3 види правопорушень щодо зелених насаджень НП**, за які передбачене настання цивільно-правової відповідальності:

1) *знищення або пошкодження дерев і чагарників;*

2) *знищення або пошкодження газонів і квітників;* при цьому слід зазначити, що відповідно до п.2.1. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105, *пошкодженням зелених насаджень* визнається надання шкоди кореневій системі, стовбуру, кроні, гілкам деревно-чагарникових порід, а також газонам, квітникам, але яка не припинила їх росту. При пошкодженні зелених насаджень догляд повинен здійснюватися як за зеленими насадженнями в цілому, так й за пошкодженою його частиною. Наприклад, п.9.1.9. част.1 Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105 визначає: «При механічному пошкодженні стовбурів або видаленні гілок деревина пошкоджується різними цвілевими грибами і бактеріями, що зумовлює утворення дупел. Для збереження таких дерев необхідний своєчасний догляд за утвореними дуплами і ранами»;

3) *використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених та земельних ділянок, відведених для їх створення, а також самовільний проїзд та заїзд на них транспортних засобів, засмічення водою на їх територіях* [Докладніше див. 174, п.1].

Особливість законодавства в цій сфері полягає в тому, що його норми встановлюють обов'язки, передбачають негативні наслідки їх невиконання чи неналежного виконання, але не встановлюють юридичну відповідальність за порушення цих норм.

Наприклад, п. 9.1.1. част.3 Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105 встановлює обов'язок поливати та дощувати пересаджені дерева старшого віку, але не передбачається юридична відповідальність за невиконання цього правила. На практиці ця норма мало виконується, оскільки її виконання залежить від економічних факторів (бензин та ін.) та від правосвідомості працівників. Аналогічним чином п.9.1.2. Наказу HYPERLINK "<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=0839&sp=i>" \t "_blank" Мінбуду України № 105 визначає: «...Необхідно своєчасно удобрювати дерева та чагарники після їхнього обрізування. Головною видимою ознакою "*грунтового голоду*" рослин є їхні слабкі прирости, здрібнене листя та зміна барв». Чинне законодавство в цій

сфері розрізняє також поняття *пошкодження газонів та їх знищення*, що пов'язане, насамперед, із обсягом відсотку пошкоджених площ газону або квітника.

Таким чином, для даної сфери суспільних відносин характерними є тривалі правопорушення, які, на відміну від разових правопорушень, вважаються більш складними через їх тривалу дію та, як правило, комплексний характер дій винної особи, а також ймовірну латентність. В їх межах вважається, що за своєю юридичною природою більш складними є *довготривалі порушення*, оскільки важко встановити момент початку цих порушень. Це має значення, зокрема, при вирахуванні строків притягнення правопорушників до юридичної відповідальності.

Шкода, завдана внаслідок порушення законодавства з питань благоустрою населених пунктів, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення незалежно від сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс, методик, розрахунків щодо обрахування шкоди [Докладніше див., наприклад, 42, п. 4 ст. 42].

Для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням НП затверджуються такси щодо кожної з категорій вищезазначених правопорушень. Вони обчислюються окремо за кожне знищення або пошкодження зеленого насадження. При цьому враховуються природні особливості цих насаджень: діаметр дерева (у корі) біля шийки кореня, була шкода спричинена до ступеня припинення чи неприпинення росту зеленого насадження, порода дерева (декоративні, цінні, хвойні, вічнозелені та інше) та період, в який було вчинене правопорушення. Наприклад, у Примітці 2 Додатку №1 до Постанови Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів» № 559 від 8 квітня 1999 року (Постанова КМ України № 559) встановлюється: «Розмір шкоди, заподіяної внаслідок знищення або пошкодження до ступеня припинення росту чи пошкодження до ступеня неприпинення росту хвойних та вічнозелених рослин у грудні-січні обчислюється за цією таксою, збільшеною у 4 рази» [174]. Окрім цього, у даній Постанові наводяться визначення «*дерев, пошкоджених до ступеня припинення росту*» та «*дерев, пошкоджених до ступеня неприпинення росту*». Основна їх відмінність полягає у визначенні який процент якої частини зеленого насадження був пошкоджений та яким чином [Докладніше див. 174, примітка 4 додаток 1].

Майже аналогічними за своїм змістом є поняття «*використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених та земельних ділянок, відведених для їх створення*», «*знищені дерева та чагарники*», «*самовільно зрізані квіти*», що здійснюється без спеціального на те дозволу або за дозволом не на ті зелені насадження, не на тих ділянках, не в тій кількості та інше [Докладніше див. 174, примітка 5 додаток 1, примітка 2

додаток 2, примітка 1 додаток 3].

Одиницею виміру пошкодженого зеленого насадження є сантиметр діаметру дерева (у корі) біля шийки кореня. А при спричиненні йому шкоди внаслідок використання не за призначенням території знаходження зеленого насадження такса обчислюється за кожен 1 квадратний метр площі такої території, кожен одиницю транспортного засобу, що самовільно проїжджає та заїжджає на неї, кожен голову худоби, що незаконно випасається та за кожен 1 кв.м. водного дзеркала засміченого водойма [Докладніше див. 174, додаток 1-3].

Залишається спірною санкція за шкоду, спричинену самовільним зрізанням квітів. Вона встановлюється у розмірі, який обчислюється за ринковими цінами на квіти, збільшеними у 10 разів. Логічно, що ринкові ціни встановлюються об'єктивно та не відображають реальну ціну озеленення з врахуванням затрат на робочу силу. Зокрема, за вірним зауваженням Б.В. Єрофеева, такси включають також витрати на відновлення природних об'єктів [Докладніше див. 175, с.345-346]. Окрім цього ринкові ціни можуть коливатися в залежності від регіону нашої держави.

Обчислюються такси працівниками Міністерства екології та природних ресурсів, його органів на місцях та інших спеціально уповноважених органів виконавчої влади, яким надано право розглядати справи про адміністративні правопорушення [Докладніше див. 174, п. 2].

Виняток щодо обчислення такс передбачений для культурних плодкових дерев та чагарників, що зростають на земельних ділянках, переданих у власність або наданих у користування для індивідуального житлового і дачного будівництва, ведення особистого підсобного господарства та колективного садівництва. При їх знищенні чи пошкодженні такси не обчислюються. Такса не застосовується також при проїзді/заїзді транспортних засобів на територію місцезростання зелених насаджень у разі аварійної ситуації та рятування людей [Докладніше див. 174, примітка 6 додаток 1, примітка 2 додаток 3].

Отже, вищевикладена класифікація правопорушень є умовною. Вона сприяє конкретизації змісту правового режиму зелених насаджень НП, систематизації норм чинного законодавства в цій сфері, визначенню характеру вчиненого порушення, а також відповідних санкцій з врахуванням механізму їх застосування.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що **шкоду, заподіяну порушенням правового режиму охорони зелених насаджень НП**, можна визначити як негативні наслідки протиправних діянь у формі пошкодження, знищення, іншого погіршення стану зелених насаджень НП або їх окремих частин, а також окремих природних об'єктів, що забезпечують функціонування цих насаджень, їх забруднення, засмічення та використання не за призначенням, порушення екологічних зв'язків між ними, а також зниження ефективності озеленення НП внаслідок порушення вимог чинного законодавства [176, с.578-584].

З огляду на вищевикладене, **цивільна (майнова) відповідальність** настає незалежно від притягнення винної особи до інших видів юридичної відповідальності. Її зміст, як вище зазначалося, складає зобов'язання винної особи відшкодувати збитки, завдані їй неправомірними діями. Як писала Л.П. Решетник: «громадяни мають право на відшкодування шкоди (матеріальної, моральної) у всіх випадках порушення права на екологічну безпеку, незалежно від чинників, які призвели до такого порушення, а механізм відшкодування шкоди зумовлюється факторами (правопорушення, техногенна катастрофа, техногенно-природне явище, природне стихійне явище, військовий інцидент та ін.), які призвели до такого порушення» [165, с.4].

Отже, майнова екологічна шкода пов'язується з певною економічною цінністю об'єктів матеріального світу і являє собою майнові втрати – зменшення вартості пошкодженої речі в значенні природних ресурсів, майнових комплексів, що перебувають у віданні відповідних осіб на різних титулах, зменшення чи втрату доходу від можливості використання таких ресурсів і комплексів за їхнім цільовим призначенням, необхідність нових витрат на відновлення їхніх корисних властивостей тощо. Така шкода завжди пов'язана з відповідними втратами і скороченням охоронюваних законом матеріальних (включаючи природні ресурси та об'єкти) благ [163, с.76-77]. *Основними способами її компенсації є: натуральний та грошовий*, які залежно від фактичних обставин можуть мати наступні особливості:

1. Поновлення майна в натурі за рахунок правопорушника.
2. Відшкодування збитків, завданих природним компонентам (відновлення природних ресурсів).
3. Відшкодування заподіяних збитків природокористувачам.
4. Компенсація витрат, спрямованих на оздоровлення навколишнього природного середовища і поліпшення його якості.
5. Відшкодування матеріальних збитків, заподіяних життю і здоров'ю громадян, а також їхньому майну несприятливим впливом навколишнього природного середовища за рішенням суду [163, с.77-78].

В цілому, в еколого-правовій науці вирізняють наступні види шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян: економічну та антропогенну (екогенну); майнову та немайнову (моральну); пряму дійсну шкоду та упущену вигоду; пряму та непряму [165, с.4]. З врахуванням цього аспекту проблематики правової охорони зелених насаджень НП слід згадати висновок В.Л. Мунтяна: «Притягаючи порушників до відповідальності, необхідно враховувати особливу суспільну небезпечність порушень природоохоронного законодавства: по-перше, такі порушення створюють безпосередню загрозу життю і здоров'ю нинішніх і майбутніх поколінь людей; по-друге, результатом протиправних дій часто буває втрата, руйнування чи зниження якості обмежених природних ресурсів, які є головним і незамінним засобом виробництва; по-третє, наслідки руйнування природного середовища важко або й неможливо усунути; по-четверте, для ліквідації шкідливих наслідків необхідні великі кошти, матеріальні витрати,

технічні засоби, робоча сила і час; по-п'яте, характеризуючи псування і нераціональне використання природних ресурсів як небезпечний вид порушення природоохоронного законодавства, треба враховувати ту обставину, що і держава – власник природних багатств, - і природокористувачі вкладають великі кошти на поліпшення і розширене відтворення ресурсів, але в результаті протиправних дій не одержують очікуваного економічного ефекту» [47, с.34]. При цьому слід зазначити, що хоча відшкодування шкоди, спричиненої внаслідок порушення природоохоронного законодавства, здійснюється, як правило, в повному обсязі (докладніше див.: част.1 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), воно, за доречним зауваженням О. А. Ястребкової, в більшості випадків має недосконалий характер. Так, в одних випадках шкода не може бути відшкодована в натурі. В інших випадках вона має занадто невизначений характер або неможливо встановити джерело шкоди, тобто неможливо визначити самого заподіювача цієї шкоди [177, с.54].

Поряд з цим слід згадати про моральну (немайнову) шкоду. В цивілістичній науці прийнято вважати, що: «поняття моральної (немайнової) шкоди, завданої фізичній особі необхідно визначати як моральні, фізичні страждання або переживання, а також втрати немайнового характеру, як наслідок цих страждань та переживань, які виникають при посяганні на абсолютні нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь, гідність і т.д.) або які порушують особисті немайнові права, пов'язані з майновими (право авторства, право на ім'я і т.д.) та майнові права громадянина. При класифікації моральної (немайнової) шкоди, завданої фізичній особі, необхідно враховувати відношення потерпілого до наслідків, які настали. Таким чином, моральну (немайнову) шкоду можна класифікувати на види та на підвиди. Видами цієї шкоди є: а) «страждання»; б) «переживання»; в) «втрати немайнового характеру», викликані моральними, фізичними стражданнями, а також переживаннями. Підвиди існують тільки у такого виду як «страждання», до них можливо віднести «моральні», «фізичні» та «психічні»» [178, с.5]. В науці екологічного права ці загальнотеоретичні положення слід застосовувати з врахуванням особливостей екологічних відносин: «Моральна екологічна шкода не має економічного змісту та пов'язана з моральними та фізичними стражданнями, викликаними захворюваннями внаслідок негативного впливу забрудненого довкілля. Хоч вона й не передбачена екологічним законодавством, така шкода виникає внаслідок порушення конституційного права на безпечне для життя та здоров'я довкілля і тягне за собою неможливість продовжувати працювати за фаховим рівнем, проживати в певній місцевості, народжувати здорових дітей або народжувати нездорових, неповноцінних дітей тощо» [179, с.38-42].

Шкода, спричинена протиправним діянням, підлягає відшкодуванню в порядку цивільного процесу, в той час як *грошові штрафи* накладаються в порядку адміністративного процесу. При цьому, на нашу думку, слід погодитись з висновком Ю.І. Щуплецової, що не враховуючи встановлення

таких видів відповідальності за пошкодження або знищення зелених насаджень НП як адміністративна чи кримінальна, найбільш ефективною буде цивільно-правова відповідальність у формі відшкодування шкоди, що обумовлене наступним: «По-перше, суб'єктом відповідальності може бути будь-яка особа, незалежно від віку та службового положення. Юридичні особи також можуть бути притягнені до неї. По-друге, застосування цивільно-правової відповідальності не залежить від розміру спричиненої шкоди. У будь-якому випадку вона ефективна в разі поломки гілки чи знищення зеленого масиву шляхом підпалу. По-третє, засіб спричинення шкоди також не має в цьому випадку значення. Головним є настання шкідливих наслідків. По-четверте, при застосуванні цивільно-правової відповідальності встановлена диференціація її розміру в залежності від цінності того чи іншого об'єкту та навіть регіону його вирощування. Так, цінність кедру, що росте у середній полосі Росії буде набагато вище, ніж його ж цінність у сибірській тайзі» [40, с.104-105]. Поряд з цим слід зазначити, що санкції кримінального та адміністративного права застосовуються на альтернативній основі, а санкції інших галузей права можуть застосовуватися за одне і те ж порушення одночасно. При цьому слід мати на увазі положення ст.61 Конституції України, де було визначено, що: «ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення».

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що законодавство в галузі охорони зелених насаджень НП містить норми рекомендаційного, пояснювального і диспозитивного характеру. При цьому зазначається, що не повинна бути завдана шкода ні зеленим насадженням, ні населенню, ні архітектурно-будівельному ансамблю. Законодавство чітко описує весь процес зеленого будівництва. Проблема в цій галузі суспільних відносин в його не регламентованості [176, с.178-184]. При цьому слід враховувати адміністративний характер суспільних відносин в цій сфері, що не допускає двоякого чи диспозитивного тлумачення. В той же час більшість правових норм, зокрема, що містяться у кодексах, передбачають настання юридичної відповідальності лише за загальним складом – щодо об'єктів рослинного світу в цілому, без врахування особливостей зелених насаджень в НП. Так, логічно було б, щоб при визначенні юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону зелених насаджень НП враховувалися б природні властивості цих насаджень, їх функціональне призначення та значення для безпечного та гармонійного розвитку сучасного суспільства, а також їх правовий статус, як національного багатства народу України та об'єкту його права власності, що є необхідною складовою біологічного різноманіття та має загальнодержавне чи місцеве значення тощо. На наш погляд, потрібно здійснити ревізію правових норм в цій сфері та більш строго регламентувати озеленення НП в частині юридичної відповідальності, а також необхідно передбачити організаційно-правовий механізм реалізації цих норм та конкретизувати юридичну відповідальність. Зокрема, вимагає доопрацювання правовий механізм притягнення до юридичної

відповідальності юридичних осіб, що є основними суб'єктами правопорушень в даній сфері (наприклад, промислові підприємства та будівельні компанії). При цьому слід згадати обґрунтовану думку І.А. Куян, що: «...превентивна функція адміністративних штрафів значно посилиться за умови введення до числа суб'єктів відповідальності за екологічні правопорушення юридичних осіб та встановлення щодо них значно більших розмірів штрафів, порівняно із штрафами, що застосовуються до фізичних осіб» [180, с.9].

Висновки до розділу 3

Проведене у даному розділі дослідження присвячено вирішенню проблем екологічного управління у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України, а також юридичної відповідальності за правопорушення щодо охорони зелених насаджень в населених пунктах України. Зокрема, були отримані наступні висновки:

1. Обґрунтовано, що у сфері охорони зелених насаджень НП на визначення кола суб'єктів екологічного управління впливає специфіка правового режиму зелених насаджень НП, як об'єктів природи та об'єктів благоустрою. Зокрема, державне управління у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюють органи виконавчої влади різних рівнів. Вони взаємодіють між собою з метою забезпечення ефективності виконання покладених на них завдань та функцій: як місцеві органи управління взаємодіють з центральними органами виконавчої влади, так й взаємодіють між собою державні органи, що здійснюють державне управління в одній галузі правовідносин. При цьому слід зазначити, що принцип поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні охороною навколишнього природного середовища найбільш чітко проявляється при здійсненні екологічного планування в процесі забезпечення благоустрою НП.

2. З огляду на те, що екологічний контроль у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється на всіх етапах діяльності, які пов'язані з природокористуванням та шкідливим впливом на стан навколишнього середовища і в ньому задіяні численні органи державної влади, юридичні та фізичні особи, що відрізняються за правовим статусом, в окремих випадках відомчою належністю, використовуваними методами та змістом повноважень, то контроль у сфері охорони зелених насаджень НП може розглядатися як складова частина екологічного контролю та функція державного управління в даній сфері. Його зміст полягає в здійсненні уповноваженими посадовими особами та підконтрольними їм суб'єктами правомірних процесуальних дій, що спрямовані на встановлення юридичних фактів, які свідчать про дотримання або порушення норм чинного законодавства щодо охорони зелених насаджень НП. Обґрунтовано, що в залежності від характеристик підконтрольного об'єкту, правового статусу уповноваженого суб'єкта, який здійснює функції контролю, та просторово-територіальної поширеності в даній сфері можна виділити відповідні види екологічного контролю:

державний, відомчий, самоврядний (або муніципальний), виробничий та громадський.

Наголошено, що з метою досягнення максимальної ефективності екологічного управління в цій сфері важливо вміло компанувати адміністративний метод управління (власне управлінський, що забезпечує можливість державного примушення) з економічним (створення матеріальної зацікавленості в належній екологічній поведінці) та ідеологічним (зокрема, освіта громадян), забезпечувати їх балансування в залежності від характеристик об'єкту управління та правового статусу відповідних суб'єктів

3. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в НП є різновидом юридичної відповідальності в цілому та їй властиві ознаки останньої. Специфіка правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП полягає насамперед в тому, що ці насадження розглядаються як складова навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим можна виділити підстави юридичної відповідальності, які безпосередньо пов'язані з охороною зелених насаджень: порушення правового режиму використання та охорони окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в населених пунктах; порушення організаційно-правового характеру, що чинять вплив на безпечний стан навколишнього середовища населеного пункту; порушення правового режиму здійснення екологічно небезпечної діяльності в населених пунктах; порушення, що вчиняються посадовими чи службовими особами у галузі промисловості, будівництва та т.і., які впливають на стан довкілля і зокрема, на стан зелених насаджень населених пунктів.

Особливість законодавства в цій сфері полягає в тому, що його норми встановлюють обов'язки, передбачають негативні наслідки їх невиконання чи неналежного виконання, але не встановлюють юридичну відповідальність за порушення цих норм.

Відповідні види юридичної відповідальності (кримінальна, дисциплінарна, адміністративна та цивільна відповідальність) застосовуються у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів, якщо було порушення правових норм відповідної галузі права з огляду на специфіку правового режиму зелених насаджень в населених пунктах України.

4. Сформульовано визначення поняття «шкода, заподіяна порушенням правового режиму охорони зелених насаджень в НП», як негативні наслідки протиправних діянь у формі пошкодження, знищення, іншого погіршення стану зелених насаджень в НП або їх окремих частин, а також окремих природних об'єктів, що забезпечують функціонування цих насаджень, їх забруднення, засмічення та використання не за призначенням, порушення екологічних зв'язків між ними, а також зниження ефективності озеленення НП внаслідок порушення вимог чинного законодавства.

У сфері охорони зелених насаджень НП є поширеними такі види санкцій, як каральні (зокрема, накладення штрафу, попередження та конфіскація) та

компенсаційні (відшкодування шкоди). Вони застосовуються в загальному порядку, визначеному чинним законодавством України, з врахуванням специфіки правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП.

5. Встановлено, що ст.153 КУпАП України передбачає настання юридичної відповідальності за знищення або пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та інших об'єктів озеленення в населених пунктах; невжиття заходів для їх охорони; їх самовільне перенесення в інші місця під час забудови окремих ділянок, зайнятих об'єктами озеленення. Але ця стаття не передбачає настання юридичної відповідальності за погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП, що є важливим з огляду охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки НП. Тому пропонується доповнити ст.153 КУпАП України наступними словами: «а також погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП».

Виявлено, що у КК України передбачається санкція лише щодо незаконного полювання на об'єктів тваринного світу, що занесені до Червоної книги України (ст. 248 КК України). Об'єкти рослинного світу, занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України, як потенційні предмети екологічного правопорушення, залишилися поза увагою законодавця. Тому, на наш погляд, доцільно доповнити ст. 248 КК України окремим пунктом в наступній редакції: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України карається штрафом до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Наголошується, що правопорушення, які визначені ст. 247 КК України, як «порушення законодавства про захист рослин» носять загальний характер та передбачають настання юридичної відповідальності лише за загальним складом – щодо об'єктів рослинного світу. Пропонується доповнити КК України окремою статтею 247-1 «Порушення законодавства про охорону зелених насаджень в населених пунктах» наступного змісту: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду, карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Отже, при визначенні юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в НП необхідно враховувати природні властивості цих насаджень, їх функціональне призначення та значення для безпечного і гармонійного розвитку сучасного суспільства, а також те, що зелені насадження, як елемент навколишнього середовища, є національним багатством народу України та об'єктом його права власності, необхідною складовою біологічного різноманіття і мають загальнодержавне чи місцеве значення тощо.

Результати дослідження, одержані у цьому розділі, опубліковані у статтях:

1. Толкаченко О.В. Екологічне управління у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України // Вісник Одеського національного університету. - Т.16, Вип.15: Правознавство, 2011. – С. 286 -294.

2. Толкаченко О.В. Экологический контроль в сфере охраны зеленых насаждений населенных пунктов Украины // Вісник Одеського національного університету. Т. 17, Вип. 7, Правознавство, 2012. – С. 193 -202.

3. Толкаченко О.В. Правопорушення у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів в Україні // Південноукраїнський правничий часопис. - 2011. – № 1. - С. 137-139.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження присвячено проблемним питанням та теоретичному обґрунтуванню правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України та одержані на його основі результати спрямовані на вдосконалення законодавства і сприяють вирішенню наукових задач, що полягає у розробці наукових положень і пропозицій щодо удосконалення правової охорони зелених насаджень в населених пунктах України. Основними науковими та практичними результатами дисертаційного дослідження є розробка теоретичних засад та систематизація наявних в даній галузі знань і вдосконалення положень чинного законодавства України. Зокрема:

1. Об'єкти рослинного світу визнаються зеленими насадженнями НП незалежно від їх функціонального призначення, складу порід, місця розташування та форм власності на земельні ділянки, де вони знаходяться. Виключення складають гриби, віднесення яких до зелених насаджень НП є дискусійним з огляду на їх біологічні властивості. Основними рисами зелених насаджень НП є їх природне походження, адміністративно-територіальна обмеженість і місцезонаування.

Проаналізовано питання про співвідношення лісової та нелісової рослинності та наголошується, що зелені насадження населених пунктів є об'єктами рослинного світу, що не належать до лісового фонду України. Стверджується, що зелені насадження є майном особливого роду та мають ознаки: нерухомого майна, подільної речі, складної речі, приналежності до землі, речі, яка приносить доходи та, як особливий вид нерухомості, зелені

насадження знаходяться у вільному обігу з певними обмеженнями.

Враховуючи, що зелені насадження НП є об'єктами рослинного світу, уточнено визначення поняття «зелені насадження в НП» та запропоновано викласти абз.7 ч.1 ст.1 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» та п. 2.1. наказу Міністерства архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень в населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року в наступній редакції: «зелені насадження населених пунктів – деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження, які представляють собою природне рослинне угруповання, знаходяться на території населеного пункту і є важливою складовою навколишнього середовища населеного пункту».

Удосконалено положення щодо визначення поняття «відновна вартість зелених насаджень», як сукупності витрат на створення, утримання чи відтворення цих природних об'єктів, включаючи витрати за попередні роки з урахуванням коефіцієнту для умовного розрахунку екологічної оцінки виконання зеленими насадженнями їх функцій.

Озеленення є важливою складовою утримання території в належному стані, при якому зелені насадження розглядаються як елемент благоустрою НП, що поряд з іншим складає публічний та приватний інтерес в даній сфері. З огляду на це конкретизовано зміст поняття «озеленення населеного пункту», як комплекс робіт по насадженню, використанню, охороні та відтворенню об'єктів рослинного світу на території НП, а також створення штучних об'єктів благоустрою зеленого господарства з максимальним збереженням існуючих зелених насаджень та їх подальшою охороною з метою забезпечення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля. Озеленення є однією з тих природно-соціальних умов та процесів, що сприяють наближенню міського середовища до природних умов існування біологічного різноманіття та людини. Ефективність застосування засобів та методів озеленення на певній території визначається за допомогою обліку зелених насаджень НП та їх реєстру за видовим складом та віком, що здійснюється органами місцевого самоврядування. А рівень забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини у певному НП визначається за допомогою ступеня озеленення. Наявність стандартів озеленення НП на практиці допомагає виявити порушення технології озеленення НП внаслідок недотримання норм озеленення певної території. Звичайно, таке порушення спричиняє низьку декоративність зелених насаджень, їх недовговічність, захворювання та загибель, а, отже, - низький ступень озеленення відповідного НП. З метою досягнення певного, чітко визначеного результату в сфері озеленення комплексно застосовуються засоби та методи різноманітних галузей суспільної діяльності (хімії, біології, економіки тощо).

Об'єкт благоустрою зеленого господарства та об'єкт озеленення є взаємопов'язаними з огляду на такий їх елемент, як зелені насадження. В той же час, за змістом вони не завжди можуть співпадати, тобто на практиці один й той же об'єкт не завжди може визнаватися одночасно й об'єктом

благоустрою зеленого господарства, й об'єктом озеленення. Так, наявність у новостворених житлових кварталах об'єкту озеленення передуює об'єкту благоустрою зеленого господарства, що не можна сказати, наприклад, про давно сформовані історичні частини певного НП. В той же час поняття об'єкту благоустрою зеленого господарства співпадає зі змістом об'єкту озеленення. Це обумовлене, насамперед, необхідністю оновлення або відтворення об'єктів зеленого фонду на відповідній території. Відмінність об'єктів озеленення від об'єктів благоустрою зеленого господарства полягає, насамперед, у статичному та динамічному характері робіт щодо озеленення. Так, для об'єкту озеленення характерний динамічний характер робіт, зміст якого полягає у передбачуваній нормах чинного законодавства реконструкції і проведенні капітального або поточного ремонтів об'єктів зеленого фонду. А об'єкт благоустрою зеленого господарства характеризується статичним характером діяльності щодо зелених насаджень, тобто достатньо факту їх наявності на території такого об'єкту.

Отже, об'єкт благоустрою зеленого господарства і об'єкт озеленення можна охарактеризувати як співвідношення статичного і динамічного, загального і часткового, та визначити, що об'єкт благоустрою зеленого господарства - це об'єкт, на території якого розташовані зелені насадження та створюються нові, а в разі необхідності, проводяться капітальний і поточний ремонт цих об'єктів.

Запропоновано класифікацію зелених насаджень НП з урахуванням основних рис зелених насаджень та в залежності від наступних критеріїв:

1) функціональне призначення: захисна рослинність (як підвид цього виду рослинності, можна виділити снігозахисні та протиерозійні зелені насадження), озеленюючи насадження, декоративна рослинність та плодова рослинність;

2) місцезнаходження: зелені насадження, що знаходяться уздовж вулиць і доріг, в парках, скверах, бульварах, на алеях, в садах, в інших об'єктах благоустрою загального користування, санітарно-захисних зонах, на прибудинкових територіях;

3) режим використання: зелені насадження загального користування (зелені насадження, які розташовані на території загальноміських і районних парків, скверів, бульварів насадження на схилах, набережних, лісопарків, лугопарків, гідропарків і т.і., які мають вільний доступ для відпочинку) та спеціального користування (насадження розсадників, квітникарських господарств та т.і., діяльність з приводу яких здійснюється за спеціальними дозволами), зелені насадження обмеженого користування (особливо охоронювані) та необмеженого користування (зелені насадження вільного доступу).

Дана класифікація не є остаточною і може бути продовжена в залежності від критерію, який береться за її основу. Не останню роль у «відкритих» межах даної класифікації відіграє різноманітність функціонального призначення зелених насаджень НП та їх біологічних характеристик.

Зеленим насадженням НП притаманні наступні функції:

1) природоохоронна функція зелених насаджень НП зумовлена тим, що зелені насадження НП є важливою складовою екосистеми НП та навколишнього природного середовища в цілому. Сприятливий стан та достатність зелених насаджень НП буде сприяти підтриманню сприятливого стану навколишнього середовища НП в цілому;

2) рекреаційна функція зелених насаджень НП полягає у природній здатності ЗН сприяти відновленню психічних та фізичних сил людини;

3) оздоровча та захисна функція зелених насаджень НП. Реалізація даної функції сприяє попередженню такому використанню зеленого насадження, що буде створювати небезпеку для здоров'я та життя людини, а також спрямована на забезпечення життєдіяльності людини на найвищому рівні. Дана функція зумовлена, перш за все, конституційним правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50 Конституції України). Охорона здоров'я людини може бути пов'язана як безпосередньо з її захистом від фізичного ушкодження та смерті, при якому зелене насадження розглядається як травматичний об'єкт та джерело небезпеки, так й від поширення різних хвороб та розмноження шкідників тощо;

б) культурно-освітня, естетична, виховна та науково-дослідна функція зелених насаджень НП зумовлена, перш за все, різноманітністю та широкою сферою людської діяльності у НП, об'єктом якої може бути зелене насадження;

7) господарська функція зелених насаджень НП пов'язана з позиціонуванням зелених насаджень, перш за все, як об'єкту природокористування та з можливістю вилучення їх корисних властивостей з метою задоволення споживчих та інших потреб людини та суспільства.

Зелені насадження в НП використовуються відповідно до їх функціонального призначення з дотриманням законодавчих вимог щодо їх раціонального використання, охорони, відтворення та утримання. Функціональне призначення зелених насаджень НП залежить також від цільового призначення земельних ділянок, на яких вони розташовані, та їхнього правового режиму.

2. Запропоновано визначення поняття правової охорони зелених насаджень в НП як закріпленої в законодавстві системи організаційних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на запобігання шкідливому (хімічному, фізичному та ін.) впливу, забрудненню, засміченню і виснаженню цих природних ресурсів, на ліквідацію негативних явищ та організацію їх раціонального використання, збереження, відтворення і поліпшення стану зелених насаджень в населених пунктах з метою задоволення екологічних, естетичних та інших інтересів населення. Обґрунтовано, що охорона зелених насаджень НП забезпечується за допомогою здійснення широкого комплексу взаємопов'язаних заходів та засобів (фінансових, організаційних, науково-методичних, інформаційно-освітніх, санітарно-гігієнічних, природничо-наукових, організаційно-

управлінських, культурно-виховних та ін.).

Правове регулювання охорони зелених насаджень НП є комплексним, що зумовлене, насамперед, внутрішньою структурою екологічного права та особливостями правового регулювання екологічних відносин в цілому. Так, законодавство у сфері охорони зелених насаджень НП можна систематизувати наступним чином: 1. за предметом правового регулювання: а) загальні нормативні акти, б) спеціальні нормативні акти, в) нормативні акти інших галузей права); 2. за юридичною силою та формою нормативно-правового акту (джерелами права): а) законодавчі акти та міжнародні договори, б) нормативно-правові акти органів управління (виконавчої влади), в) правові звичаї та судова практика, г) правова доктрина (юридична наука), д) нормативні акти суб'єктів приватного права та договори, є) акти суб'єктів публічного права, в тому числі суспільних організацій тощо; 3. за суб'єктом прийняття вирізняють акти, що були видані Президентом, парламентом, урядом, органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, вищим судовим органом та інше; 4. за територіальним (просторовим) поширенням дії нормативних актів розрізняють нормативні акти, дія яких поширюється на всю територію України, регіональні та локальні нормативні акти.

З огляду на те, що правовий режим зелених насаджень НП – це комплексне правове поняття, яке конкретизує правовий режим цих ресурсів в залежності від особливостей, притаманних їм, НП та специфіки видів діяльності, які здійснюються щодо цих ресурсів, поєднання прав та обов'язків населення та інших суб'єктів, сформульовано поняття правового режиму зелених насаджень НП, як сукупність закріплених у законодавстві правил та норм щодо створення, використання, охорони (збереження, відтворення, відновлення та захисту) і видалення зелених насаджень в НП, які є обов'язковими як для населення даного пункту, так й для всіх інших користувачів.

Правовий режим зелених насаджень в НП залежить від правового режиму НП, що відноситься до адміністративно-правового режиму територій. Також правовий режим використання та охорони зелених насаджень НП пов'язаний з правовим режимом використання і обмеження використання земельної ділянки (містобудівні, інженерні, санітарно-епідеміологічні, природоохоронні та історико-культурні тощо). Зелені насадження НП мають обмежений нормами права режим їх використання з господарською метою (зокрема, дикорослі отруйні, наркотиковмісні та карантинні рослини тощо). Обмеження у використанні об'єктів рослинного світу можуть встановлюватися як з метою запобігання заподіяння збитків рослинному світу, господарюючим суб'єктам, так й з метою забезпечення охорони здоров'я населення. На правовий режим зелених насаджень НП також впливає правовий режим певних природних комплексів, що є також об'єктами благоустрою (парки, гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва та інші), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; пам'ятки культурної та

історичної спадщини; пляжі та інше), складовою яких ці насадження можуть бути.

Специфіка правового режиму зелених насаджень в НП полягає в тому, що в межах НП об'єкти рослинного світу можуть створювати як природні екологічні системи, так й існувати в межах штучно створених людиною екосистем. Таким чином, правове регулювання в цій сфері здійснюється за двома напрямками: 1) охорона та використання природних екосистем; 2) створення, використання та охорона штучних екосистем. При цьому слід зазначити, що науковий підхід в однаковій мірі застосовується у природоохоронній діяльності щодо кожного з цих видів екосистем.

Розглянуто зміст охорони зелених насаджень в НП та її правові аспекти, зокрема, досліджено заходи з благоустрою населених пунктів.

Проаналізовано такі види робіт, як декоративне садівництво, утримання зелених насаджень та інші. Виділено наступні основні методи захисту зелених насаджень НП від шкідників та хвороб: агротехнічні заходи, хімічні засоби, біологічні засоби, біофізичні і механічні методи, інтегральний метод боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП. В цілому, для застосування всіх цих методів боротьби зі шкідниками і збудниками хвороб зелених насаджень НП притаманні комплексність та системність. Наявність санітарно-профілактичних заходів щодо захисту зелених насаджень НП становить специфіку законодавства в цій сфері, на відміну від правового режиму охорони інших природних об'єктів. Окрім цього, слід зазначити, що серед об'єктів рослинного світу, для зелених насаджень НП система санітарно-профілактичних заходів є більш широкою та специфічною, ніж, наприклад, для лісових насаджень. Перш за все, це обумовлене близькістю даного виду насаджень до людини та його характеристикою, як складової середовища місця проживання людини. Це вимагає забезпечення високого рівня екологічної безпеки в НП.

3. Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в НП - врегульовані нормами права відносини щодо використання, видалення, збереження та відтворення цих насаджень, забезпечення екологічної безпеки населення та охорони довкілля відповідного населеного пункту. Об'єктами правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України є сукупність природних, природно-соціальних умов і процесів, природних ресурсів і природних комплексів, екосистем населених пунктів, а також життя та здоров'я представників населення даних пунктів.

Особливості правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП України полягають в тому, що:

- дані відносини існують лише при наявності зелених насаджень, які взаємодіють з навколишнім середовищем. У випадку вирубки зеленого насадження, це насадження перестає бути об'єктом екологічних відносин та стає майновим об'єктом. Отже, виникають цивільно-правові відносини щодо даного об'єкту.

- ці правовідносини упорядковані та організовані, насамперед, за допомогою правових і соціальних норм, але з урахуванням біологічних

законів. З огляду на цей аспект, здійснюється правове регулювання в даній сфері.

- дані правовідносини характеризуються великим впливом соціуму, природно-соціальних умов та процесів на їх розвиток. Ступень динамічності їх розвитку може задаватися як людиною, так й природою. Так, людина відповідальна за своєчасне застосування заходів щодо створення, збереження та відновлення зелених насаджень НП, створення сприятливих умов для функціонування зелених насаджень в НП. Навколишнє середовище, в свою чергу, може негативно та різко відреагувати на шкідливі дії людини, що порушують чи суперечать законам природи. Так, у понятті біологічне різноманіття НП підкреслюється важливість врахування біологічних характеристик зелених насаджень, різноманітність їх функціонального призначення, а також особливості певної території НП. В той же час статичність цих правовідносин обумовлена сталим характером природного середовища, елементи якого розвиваються за біологічними законами. За сучасних умов розвитку науки та за звичайних умов, розвиток природних процесів та ресурсів є передбачуваним та сталим.

- у правовому регулюванні відносин щодо озеленення НП в Україні превалюють норми рекомендаційного характеру. Поряд з цим діє пріоритет екологічних вимог, забезпечений імперативними приписами щодо, наприклад, уникнення епідемій та надзвичайних екологічних ситуацій.

- комплексність змісту правового режиму зелених насаджень НП впливає на різноманітність правовідносин у сфері охорони зелених насаджень в НП. Так, в цій групі правовідносин представлені всі види класичних правовідносин, наведених В.В. Копейчиковим, які можна групувати за такими підставами: залежно від кількості суб'єктів (прості та складні); за предметом правового регулювання (адміністративні, цивільні, земельні, кримінальні, фінансові, трудові та ін.); за дією в часі (довго- й короткотривалі); за методом правового регулювання (договірні та керівні); за змістом поведінки зобов'язаної сторони (пасивні та активні); залежно від функціонального призначення (регулятивні та охоронні).

- дані правовідносини реалізуються у повній формі на регіональному та локальному рівнях, що обумовлене адміністративно-територіальною обмеженістю зелених насаджень НП. Вони є одними з найбільш принципівих відносин у сфері благоустрою НП. Їх успішне функціонування має суттєве значення для забезпечення інтересів держави та територіальної громади і життєдіяльності людей.

Правовідносини у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах спрямовані на максимальне забезпечення реалізації відповідних функцій зеленими насадженнями в НП України з метою забезпечення еколого-правового статусу людини: 1) виконання природоохоронної функції зелених насаджень НП; 2) рекреаційної функції зелених насаджень НП; 3) оздоровчої та захисної функції зелених насаджень НП; 4) культурно-освітньої, естетичної, виховної та науково-дослідної функції зелених насаджень НП; 5) господарської функції зелених насаджень НП.

4. За змістом прав і обов'язків в сфері охорони зелених насаджень в НП виокремлено наступні суб'єкти: 1) держава в особі органів виконавчої влади; 2) територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування; 3) юридичні особи: а) які розміщуються на території об'єкта благоустрою або мають право пайової участі в утриманні цього об'єкту; б) які здійснюють діяльність, що пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою НП, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію; в) науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу; г) підприємства чи організації, що створюються або залучаються на конкурсних засадах органами державної влади чи органами самоврядування як спеціально уповноважені для утримання та збереження зелених насаджень на підпорядкованих територіях зеленого господарства; д) інші суб'єкти, що залучаються балансоутримувачем на конкурсній основі або на основі відповідного договору з метою забезпечення належного утримання та здійснення своєчасного ремонту об'єкту благоустрою; е) громадські об'єднання; є) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження; 4) фізичні особи: а) власники чи користувачі земельних ділянок, на яких розташовані зелені насадження, б) користувачі зелених насаджень.

5. З врахуванням особливостей екологічних прав людини і громадянина виокремлено наступні права у сфері охорони зелених насаджень в НП: вимогати дотримання еколого-правових нормативів щодо норм озеленення НП, виконання санітарних правил та вимог заходів безпеки; користуватися зеленими насадженнями в культурних, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях; об'єднуватися в громадські формування для захисту прав щодо охорони зелених насаджень в НП; приймати участь в процесі підготовки та прийняття містобудівних рішень, що впливають на стан зелених насаджень; приймати участь в обговорюванні питань щодо охорони та захисту зелених насаджень в НП; приймати участь в обстеженні зелених насаджень, а також в здійсненні громадської екологічної експертизи; здійснювати загальне та спеціальне користування зеленими насадженнями в НП; отримувати інформацію щодо робіт на території, яка зайнята зеленими насадженнями; отримувати інформацію щодо обліку зелених насаджень НП; отримувати загальну та спеціальну екологічну освіту; оскаржувати в судовому порядку дії з боку державних органів, посадових, юридичних осіб та громадян, пов'язані з порушенням вимог щодо охорони зелених насаджень НП; звертатися до суду про відшкодування шкоди, заподіяної в наслідок знищення або пошкодження зелених насаджень.

Запропоновано під правами суб'єктів у сфері охорони зелених насаджень в НП розуміти законодавчо визнані та закріплені права суб'єктів щодо використання зелених насаджень та озеленення НП, які спрямовані на забезпечення задоволення різноманітних потреб людини і безпечного для життя та здоров'я навколишнього середовища.

6. Обов'язки у сфері утримання зелених насаджень НП мають рекомендаційний характер та стосуються в основному процедур здійснення певних робіт, межують з трудовими відносинами та враховують біологічні характеристики природного об'єкту.

Аналізуючи діюче законодавство виокремлено наступні обов'язки щодо охорони зелених насаджень НП: використовувати зелені насадження до їх функціонального призначення; здійснювати заходи щодо запобігання псуванню, забрудненню, виснаженню зелених насаджень в НП; здійснювати заходи щодо збереження зелених насаджень в процесі розміщення, реконструкції, забудови НП, а також в процесі введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів, застосування технологій, які можуть впливати на зелені насадження НП; здійснювати комплексний благоустрій, складовою якого є озеленення НП; здійснювати заходи щодо відновлення зелених насаджень під час проведення будь-якої діяльності; застосовувати біологічні, хімічні та інші методи поліпшення якості зелених насаджень, які забезпечують охорону зелених насаджень і безпеку здоров'я населення; забезпечувати захист зелених насаджень від шкідників і хвороб; здійснювати комплекс агротехнічних заходів догляду за зеленими насадженнями; здійснювати особливу охорону та відтворення зелених насаджень, які занесені до Червоної або Зеленої книги України; відшкодовувати шкоду, яка заподіяна пошкодженням чи знищенням зелених насаджень в НП.

Запропоновано встановлення правил, які змінюють рекомендаційний характер обов'язків суб'єктів у сфері утримання зелених насаджень в населених пунктах на імперативний з обґрунтуванням відповідних пропозицій до законодавства, зокрема, в п.п. 8.8.10, 9.4.4 наказу Міністерства архітектури та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» № 105 від 10 квітня 2006 року слово «рекомендується» замінити на «заборонено», а в п.п. 9.1.4, 9.1.5 слово «рекомендується» замінити словом «необхідно».

Наголошується, що юридичні особи у сфері благоустрою НП мають більше обов'язків, ніж фізичні особи, що зумовлене характером та обсягом здійснюваної ними діяльності, а також рівнем її впливу на стан навколишнього природного середовища.

7. Обґрунтовано, що у сфері охорони зелених насаджень НП на визначення кола суб'єктів екологічного управління впливає специфіка правового режиму зелених насаджень НП, як об'єктів природи та об'єктів благоустрою. Зокрема, державне управління у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюють органи виконавчої влади різних рівнів. Вони взаємодіють між собою з метою забезпечення ефективності виконання покладених на них завдань та функцій: як місцеві органи управління взаємодіють з центральними органами виконавчої влади, так й взаємодіють між собою державні органи, що здійснюють державне управління в одній галузі правовідносин. При цьому слід зазначити, що принцип поєднання комплексного та диференційованого підходів в управлінні охороною

навколишнього природного середовища найбільш чітко проявляється при здійсненні екологічного планування в процесі забезпечення благоустрою НП.

З огляду на те, що екологічний контроль у сфері охорони зелених насаджень НП здійснюється на всіх етапах діяльності, які пов'язані з природокористуванням та шкідливим впливом на стан навколишнього середовища і в ньому задіяні численні органи державної влади, юридичні та фізичні особи, що відрізняються за правовим статусом, в окремих випадках відомчою належністю, використовуваними методами та змістом повноважень, то контроль у сфері охорони зелених насаджень НП може розглядатися як складова частина екологічного контролю та функція державного управління в даній сфері. Його зміст полягає в здійсненні уповноваженими посадовими особами та підконтрольними їм суб'єктами правомірних процесуальних дій, що спрямовані на встановлення юридичних фактів, які свідчать про дотримання або порушення норм чинного законодавства щодо охорони зелених насаджень НП. Обґрунтовано, що в залежності від характеристик підконтрольного об'єкту, правового статусу уповноваженого суб'єкта, який здійснює функції контролю, та просторово-територіальної поширеності в даній сфері можна виділити відповідні види екологічного контролю: державний, відомчий, самоврядний (або муніципальний), виробничий та громадський.

Наголошено, що з метою досягнення максимальної ефективності екологічного управління в цій сфері важливо вміло компанувати адміністративний метод управління (власне управлінський, що забезпечує можливість державного примушення) з економічним (створення матеріальної зацікавленості в належній екологічній поведінці) та ідеологічним (зокрема, освіта громадян), забезпечувати їх балансування в залежності від характеристик об'єкту управління та правового статусу відповідних суб'єктів

8. Юридична відповідальність за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в НП є різновидом юридичної відповідальності в цілому та їй властиві ознаки останньої. Специфіка правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП полягає насамперед в тому, що ці насадження розглядаються як складова навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим можна виділити підстави юридичної відповідальності, які безпосередньо пов'язані з охороною зелених насаджень: порушення правового режиму використання та охорони окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в населених пунктах; порушення організаційно-правового характеру, що чинять вплив на безпечний стан навколишнього середовища населеного пункту; порушення правового режиму здійснення екологічно небезпечної діяльності в населених пунктах; порушення, що вчиняються посадовими чи службовими особами у галузі промисловості, будівництва та т.і., які впливають на стан довкілля і зокрема, на стан зелених насаджень населених пунктів.

Особливість законодавства в цій сфері полягає в тому, що його норми встановлюють обов'язки, передбачають негативні наслідки їх невиконання

чи неналежного виконання, але не встановлюють юридичну відповідальність за порушення цих норм.

Відповідні види юридичної відповідальності (кримінальна, дисциплінарна, адміністративна та цивільна відповідальність) застосовуються у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів, якщо було порушення правових норм відповідної галузі права з огляду на специфіку правового режиму зелених насаджень в населених пунктах України.

Сформульовано визначення поняття «шкода, заподіяна порушенням правового режиму охорони зелених насаджень в НП», як негативні наслідки протиправних діянь у формі пошкодження, знищення, іншого погіршення стану зелених насаджень в НП або їх окремих частин, а також окремих природних об'єктів, що забезпечують функціонування цих насаджень, їх забруднення, засмічення та використання не за призначенням, порушення екологічних зв'язків між ними, а також зниження ефективності озеленення НП внаслідок порушення вимог чинного законодавства.

У сфері охорони зелених насаджень НП є поширеними такі види санкцій, як каральні (зокрема, накладення штрафу, попередження та конфіскація) та компенсаційні (відшкодування шкоди). Вони застосовуються в загальному порядку, визначеному чинним законодавством України, з врахуванням специфіки правопорушень у сфері охорони зелених насаджень НП.

Встановлено, що ст.153 КУпАП України передбачає настання юридичної відповідальності за знищення або пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та інших об'єктів озеленення в населених пунктах; невжиття заходів для їх охорони; їх самовільне перенесення в інші місця під час забудови окремих ділянок, зайнятих об'єктами озеленення. Але ця стаття не передбачає настання юридичної відповідальності за погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП, що є важливим з огляду охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки НП. Тому пропонується доповнити ст.153 КУпАП України наступними словами: «а також погіршення стану зелених насаджень і окремих об'єктів природи, які забезпечують функціонування зелених насаджень в НП».

Виявлено, що у КК України передбачається санкція лише щодо незаконного полювання на об'єктів тваринного світу, що занесені до Червоної книги України (ст. 248 КК України). Об'єкти рослинного світу, занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України, як потенційні предмети екологічного правопорушення, залишилися поза увагою законодавця. Тому, на наш погляд, доцільно доповнити ст. 248 КК України окремим пунктом в наступній редакції: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України карається штрафом до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Наголошується, що правопорушення, які визначені ст. 247 КК України, як «порушення законодавства про захист рослин» носять загальний характер та передбачають настання юридичної відповідальності лише за загальним складом – щодо об'єктів рослинного світу. Пропонується доповнити КК України окремою статтею 247-1 «Порушення законодавства про охорону зелених насаджень в населених пунктах» наступного змісту: «Знищення або пошкодження зелених насаджень в населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду, карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Отже, при визначенні юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону зелених насаджень в НП необхідно враховувати природні властивості цих насаджень, їх функціональне призначення та значення для безпечного і гармонійного розвитку сучасного суспільства, а також те, що зелені насадження, як елемент навколишнього середовища, є національним багатством народу України та об'єктом його права власності, необхідною складовою біологічного різноманіття і мають загальнодержавне чи місцеве значення тощо.

Здійснене еколого-правове дослідження правової охорони зелених насаджень в населених пунктах дозволило розробити нові теоретичні засади і запропонувати зміни до норм законодавства з метою підвищення ефективності їх застосування і виконання важливих державних завдань.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується їх апробацією у вигляді публікацій у наукових фахових виданнях, обговоренням на науково-практичних конференціях, круглому столі, обґрунтуванням конкретних пропозицій щодо внесення змін та доповнень до низки нормативних актів.

Обґрунтовані наукові висновки та практичні рекомендації можуть бути використані в процесі подальшого вдосконалення екологічного законодавства, у правозастосовчій практиці, науковій та викладацькій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про систему моніторингу зелених насаджень у містах і селищах міського типу України [Електронний ресурс]: Звіт про періодичне відстеження результативності наказу Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 04 серпня 2008 р. № 240. – Режим доступу: HYPERLINK "http://old.minregion.gov.ua/index.php?option" <http://old.minregion.gov.ua/index.php?option>.

2. Горохов В.А. Озеленение зарубежных городов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://landscape.totalarch.com/node/15>.

3. Горохов В.А. Нормирование и размещение зеленых насаждений города [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://landscape.totalarch.com/node/13>.

4. Генеральная схема озеленения Москвы до 2020 г. (актуализация Генплана Москвы на период до 2025 года) [Электронный ресурс]: Строительный мир. – Режим доступа: <http://old.stroi.mos.ru/m958d3406.html>.
5. Про затвердження Програми розвитку, збереження і поновлення зелених насаджень у м. Одесі на 2009-2013 роки [Електронний ресурс]: Рішення Одеської міської ради від 09.10.2008 р. № 3428-V. – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/acts/council/17439/>.
6. Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / О.В. Басай. – Х., 2009. – 19 с.
7. Комарницький В.М. Право спеціального природокористування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06 / В. М. Комарницький. – К., 2012. – 36 с.
8. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов; учебное пособие / под ред. Погребного А. А., Каракаша И. И. – Х.: Одиссей, 2000. – 368 с.
9. Земельне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / HYPERLINK "<http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/4206/source:default>" В. І. Семчик, HYPERLINK "<http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/5430/source:default>" П. Ф. Кулинич, М.В Шульга. – К.: Ін Юре, 2008. – 600 с.
10. Соколова А.К. Теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.06 / А. К. Соколова. – Х., 2013. – 37 с.
11. HYPERLINK "[http://library.nulau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR=](http://library.nulau.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=10&S21ALL=%28%3C.%3EA=%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0,%20%D0%9D.%20%D0%92.%3C.%3E%29)" Обмеження прав на земельні ділянки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Н.В. Черкаська. – Х., 2008. – 19 с.
12. Аграрне право України: підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрійцев, С. Ф. Василюк та інші / за ред. В.З. Янчука. – 2-е вид., перероб. та допов. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 720 с.
13. Охрана окружающей среды в городах (организационно-правовые вопросы) / [Ю.С. Шемшученко, В.А. Чуйков, Б.Г. Розовский, Н.И. Малышко, Н.Р. Малышева]; отв. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Наук. думка, 1981. – 303 с.
14. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) [та ін.]. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2002. – Т. 4: Н-П. – 720 с.
15. Екологічне право України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. В.К. Попова, А.П.Гетьмана. – Х.: Право, 2001. – 480 с.
16. Об охране окружающей среды: Федеральный закон Российской Федерации от 10 января 2002 г. № 7-ФЗ // Собрание законодательства

Российской Федерации. – 2002. – № 2. – Ст. 133.

17. Голиченков А.К. Эколого-правовой словарь / А.К. Голиченков // Экологическое право. – 2004. – № 6. – С. 66-75.

18. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) [та ін.]. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1999. – Т. 2: Д-Й . – 741 с.

19. Петров В.В. Экологическое право России: учеб. для вузов / В.В. Петров. – М.: БЕК, 1995. – 557 с.

20. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

21. Бондарь Л.А. Правовая охрана окружающей природной среды в городах и других населенных пунктах. Лекция 15 / Л.А. Бондарь // Экологическое право Украины: курс лекций / под ред. И.И. Каракаша. – Одесса: Латстар, 2001. – С. 298-320.

22. Экологическое право Украины: курс лекций / под ред. И.И. Каракаша. – Одесса: Латстар, 2001. – 478 с.

23. Природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды: учебник / под ред. В.В. Петрова. – М.: Юрид. лит., 1988. – 512 с.

24. Рябов А.А. Охрана права государственной собственности на природные ресурсы СССР / А.А. Рябов. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. – 144 с.

25. Колбасов О.С. Водное законодательство в СССР / О.С. Колбасов. – М.: Юрид. лит., 1972. – 216 с.

26. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2002. – 704 с.

27. Чорноус О.В. Правове регулювання використання та охорони природних ресурсів виключеної (морської) економічної зони України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / О.В. Чорноус; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 197 с.

28. Дубовик О.Л., Кремер Л., Люббе-Вольфф Г. Экологическое право. Учебник для высших учебных заведений / отв. ред. О.Л. Дубовик. М.: Эксмо, 2005. – 768 с.

29. Голиченков А. К. Эколого-правовой словарь [Текст] / А.К. Голиченков // Экологическое право. – 2004. – № 2. – С. 42-50.

30. Про концепцію збереження біологічного різноманіття України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 1997 р. № 439. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>.

31. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. (м. Ріо-де-Жанейро): ратифіковано Законом України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР // Офіційний вісник України. – 2007. – № 22. – С. 229. – Ст. 932.

32. Про рослинний світ: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – Ст. 198.

33. Искоян А.Б. Проблемы совершенствования правового регулирования охраны и использования растительного мира (диких растений вне лесов): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / А.Б. Искоян. – М., 1985. – 24 с.
34. Гетьман А.П. Правова охорона і використання рослинного світу. Розділ XVII // Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг.ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2005. – С. 558-579.
35. Полянская Г.Ф. Право государственной собственности на леса в СССР / Г.Ф. Полянская. – М.: Госюриздат, 1959. – 350 с.
36. Лісовий кодекс України в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.
37. Толкаченко О.В. Зелені насадження населених пунктів як об'єкт рослинного світу / О.В. Толкаченко // Матеріали 65-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2010. – С. 74-78.
38. Колбасов О.С. Коренные понятия экологического права / О.С. Колбасов // Экологическое право России: сб. материалов науч.-практ. конф. – М., 2004. – Т. 1. – С. 475-479.
39. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356. – (Зі змін. та допов.).
40. Щуплецова Ю.И. Правовая охрана зеленых насаждений в городах: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Ю.И. Щуплецова. – М., 2000. – 165 с.
41. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 р. № 105 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 31. – Ст. 2276.
42. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2528.
43. Про планування і забудову територій: Закон України від 20 квітня 2000 р. № 1699-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 31. – Ст. 250. – (Втратив чинність).
44. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – (Зі змін.).
45. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.
46. Толкаченко О.В. Деякі аспекти правового статусу зелених насаджень у містах / О.В. Толкаченко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2009. – Т. 14, вип. 1: Правознавство. – С. 96-103.
47. Мунтян В.Л. Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 103 с.
48. Вовк Ю.А. Советское природноресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть / Ю.А. Вовк. – Х.: Изд-во при Харьк. ун-те «Вища школа», 1986. – 160 с.

49. Стайнов Петко. Правовые вопросы защиты природы / Петко Стайнов; пер. с болг. В.А. Кикотя, Л.П. Фоминой; под ред. с предисл. д-ра юрид. наук О.С. Колбасова. – М.: Прогресс, 1974. – 350 с.
50. Стокгольмська декларація (Щодо питань навколишнього середовища) від 16 червня 1972 року [Електронний ресурс] / ООН. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
51. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини від 16 листопада 1972 р. (м. Париж) [Електронний ресурс]: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 4 жовтня 1988 р. № 6673-XI. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089.
52. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 9 травня 1992 р. (м. Нью-Йорк): ратифіковано Законом України від 29 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР // Офіційний вісник України. – 2012. – № 83. – Ст. 3381.
53. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]: ратифіковано Законом України від 4 лютого 2004 р. № 1430-IV. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_801/page.
54. Віденська конвенція про охорону озонного шару від 22 березня 1985 р.: набула чинності 22 верес. 1988 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст. 1179.
55. Базельська конвенція про контроль за трансграничним перевезенням небезпечних відходів та їх видалення від 22 березня 1989 р. [Електронний ресурс]: ратифіковано Законом України від 1 липня 1999 р. № 803-XIV. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_022.
56. Конвенция о трансграничном воздействии промышленных аварий от 17 марта 1992 г. (Хельсинки) [Электронный ресурс]: [принята в Украине 21 мая 2003 г.]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>.
57. Про будівельні норми: Закон України від 5 листопада 2009 р. №1704-VI // Офіційний вісник України. – 2009. – № 93. – Ст. 3147.
58. Толкаченко О.В. Правовое регулирование охраны зеленых насаждений населенных пунктов в Украине / О.В. Толкаченко // Международно-правовое и национальное регулирование экологической сферы общества: сб. ст. / сост. Ю.С. Шемшученко, С.А. Боголюбов. – М.: Ин-т зак-ва и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2011. – С. 259-265.
59. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. – (Зі змін.).
60. Толкаченко О.В. Технічні та юридичні заходи охорони зелених насаджень в населених пунктах України / О.В. Толкаченко // Матеріали 67-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – С. 129-131.
61. Юридическая энциклопедия / Ин-т государства и права РАН Украины ; под общ. ред. Б.Н. Топорнина. – М.: Юрист, 2001. – 1272 с.

62. Бринчук М.М. Экологическое право: учебник / М.М. Бринчук. – М.: Юрист, 2005. – 670 с.
63. Толкаченко О.В. Вплив міжнародного права на правовий режим зелених насаджень населених пунктів в Україні / О.В. Толкаченко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку». – К., 2010. – С. 200-204.
64. Про курорти: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 50. – Ст. 435. – (Зі змін.).
65. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 14. – Ст. 91. – (Зі змін.).
66. Козырь О.М. Территориальное зонирование / О.М. Козырь // Экологическое право России: сб. материалов науч.-практ. конф. – М.: ПОЛТЕКС, 2001. – С. 245-252.
67. Толкаченко О.В. Правовий режим зелених насаджень та його зв'язок з правовим режимом населених пунктів / О.В. Толкаченко // Збірник тез наукових доповідей учасників круглого столу «Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України» / Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х., 2012. – С. 133-136.
68. Толкаченко О.В. Правове регулювання територіального та ландшафтного планування в Україні та Європі: порівняльна характеристика / О.В. Толкаченко // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського: матеріали 3-ої міжнар. конф. – Одеса, 2012. – С. 531-534.
69. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія / В.В. Носік. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
70. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – Ст. 1433.
71. Толкаченко О.В. Правова охорона зелених насаджень у населених пунктах як засіб забезпечення екологічної безпеки / О.В. Толкаченко // Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін : матеріали Республіканської наук.-практ. конф. / Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Я. Мудрого». – Х., 2010. – С. 46-48.
72. Голиченков А.К. Эколого-правовой словарь / А.К. Голиченков // Экологическое право. – 2004. – № 4. – С. 43-49.
73. Социализм и охрана окружающей среды: Право и управление в странах-членах СЭВ / под ред. О.С. Колбасова. – М.: Юрид. лит., 1979. – 397 с.
74. Андрейцев В. Проблемы кодифікації законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки / В. Андрейцев // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 4(19). – С. 122-132.
75. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні / Г.І. Балюк. – К.: Вид-во Київ. нац. ун-ту

, 1997. – 196 с.

76. Барбашова Н. Різноманітні «фактори» екологічної безпеки / Н. Барбашова // Право України. – 2000. – № 12. – С. 107-108.

77. Краснова М. Правове забезпечення екологічної безпеки: роль науково-правового фактора / М. Краснова, Е. Позняк // Право України. – 2000 . – № 5. – С. 49-51.

78. Фролов М. Екологічний ризик у регулятивних правовідносинах екологічної безпеки / М. Фролов // Право України. – 2000. – № 9. – С. 94-98.

79. Дубовик О.Л. Экологическое право в вопросах и ответах: учеб. пособие / О.Л. Дубовик. – 2-е изд. – М.: Проспект, 2005. – 312 с.

80. Толкаченко О.В. Значення діяльності міжнародних організацій для розвитку регіональних програм озеленення населених пунктів / О.В. Толкаченко // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського: матеріали [1-ої] міжнар. конф. – Одеса, 2010. – С. 270-272.

81. Толкаченко О.В. Деякі аспекти правової охорони зелених насаджень населених пунктів України / О.В. Толкаченко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 145-й річниці створення ОНУ імені І. І. Мечникова «Становлення, функціонування та розвиток правових систем сучасності: проблеми науки і практики». – Одеса, 2010. – С. 292-297.

82. Каракаш И.И. Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений: сб. избр. ст., докл. и рец. (1997-2007) / И.И. Каракаш. – Одесса: Фенікс, 2007. – 429 с.

83. Про мораторій на видалення зелених насаджень на окремих об'єктах благоустрою зеленого господарства м. Києва: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2739-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 101. – Ст. 3604.

84. Толкаченко О.В. Правове регулювання утримання зелених насаджень в населених пунктах України / О.В. Толкаченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського». – Одеса, 2013. – С. 443-447.

85. Крассов О.И. Градостроительное право России / О.И. Крассов // Экологическое право России: сб. материалов науч.-практ. конф. (Юбилейный выпуск. 1995-2004 гг.). – М.: ТИССО, 2004. – Т.2. – С. 97-109.

86. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение экологических программ населенных пунктов: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / А.Г. Бобкова; Укр. юрид. акад. – Х., 1991. – 27 с.

87. Екологічне право України: підручник / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – К.: Право, 2005. – 380 с.

88. Васильева М.И. Предмет и система экологического права / М.И. Васильева // Экологическое право России: сб. материалов науч.-практ. конф. (Юбилейный выпуск. 1995-2004 гг.). – М.: ТИССО, 2004. – Т. 1. – С. 88-97.

89. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

90. Правознавство: підручник / ред. В.В. Копейчиков. – 7-е вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.

91. Каракаш І. Право поділеної власності на природні ресурси у законодавстві України / І. Каракаш // Право України. – 2001. – № 3. – С. 82-84

92. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170. – (Зі змін.).

93. Природноресурсове право України: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. І. І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – 376 с.

94. Про затвердження Положення про порядок конкурсного відбору підприємств з утримання об'єктів благоустрою населених пунктів: Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства (Держжитлокомунгоспу) від 11 листопада 2005 р. № 160 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 49. – Ст. 3105.

95. Про затвердження Порядку проведення ремонту та утримання об'єктів міського благоустрою: Наказ Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 23 вересня 2003 р. № 154 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 8. – Ст. 503.

96. Боголюбов С.А. Актуальные проблемы экологического права: учебник для магистров / С.А. Боголюбов. – М.: Юрайт, 2011. – 607 с.

97. Толкаченко О.В. Суб'єкти права користування зеленими насадженнями у містах / О.В. Толкаченко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2009. – Т. 14, вип. 9: Правознавство. – С. 116-124.

98. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1972. – 290 с.

99. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Н.Р. Кобецька; Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. – К., 1998. – 173 с.

100. Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Г.В. Анісімова; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 1996. – 22 с.

101. Краснова М.В. Екологічні права та обов'язки громадян. Розд. 3 / М.В. Краснова // Екологічне право України: акад. курс: підручник для вищ. навч. закладів / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юрид. думка, 2005. – С. 39-66.

102. Шемшученко Ю.С. Вибране / Ю.С. Шемшученко. – К.: Юрид. думка, 2005. – 592 с.

103. Екологічні права громадян: як їх захистити за допомогою закону / Благодійний фонд «Екоправо-Львів»; Центр громадської адвокатури; Правнича ініціатива для Центральної та Східної Європи; Регіональний Екологічний Центр для Центральної та Східної Європи. – К.: Інформаційне

агентство «Ехо-Восток», 1997. – 160 с.

104. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. № 460-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. – (Зі змін.).

105. Карел ван дер Звєп. Активність громадськості як запорука збереження довкілля / Карел ван дер Звєп // Екологічні права громадян: як їх захистити за допомогою закону. – К.: Інформаційне агентство «Ехо-Восток», 1997. – С. 12.

106. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256. – (Зі змін.).

107. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI // Голос України. – 2012. – 28 листоп. (№ 226).

108. Про день довкілля: Указ Президента України від 6 серпня 1998 р. № 855/98 // Урядовий кур'єр. – 1998. – 11 серп. (№ 153).

109. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2245-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7. – Ст. 268.

110. Толкаченко О.В. Права користувачів зелених насаджень міста / О. В. Толкаченко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – Т. 15, вип. 1: Правознавство. – С. 136-149.

111. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 р. № 45/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 8. – Ст. 54.

112. Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 1995 р. № 870. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/870-95- %D0%BF](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/870-95-%D0%BF).

113. Про затвердження Положення про організацію та проведення наукової та науково-технічної експертизи: Наказ Міністерства України у справах науки і технологій від 24 квітня 1998 р. № 131 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 30. – С. 447.

114. Правила утримання у м. Києві тварин громадянами, підприємствами, установами та організаціями [Електронний ресурс]: Додаток № 1 до розпорядження Київської міської державної адміністрації від 8 вересня 1997 р. № 379. – Режим доступу: HYPERLINK "<http://cipets.kiev.ua/ua/laws/kmv/laws.php?ID=1224#1>" <http://cipets.kiev.ua/ua/laws/kmv/laws.php?ID=1224#1>.

115. Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 526 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 40. – Ст. 1350.

116. Большакова М. Що таке право на інформацію і як його використовувати / М. Большакова, Н. Кобецька // Екологічні права громадян: як їх захистити за допомогою закону. – К.: Інформаційне агентство «Ехо-Восток», 1997. – С. 106-115.

117. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – (Зі змін.).
118. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 34.
119. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 21. – Ст. 84. – (Зі змін.).
120. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 31. – Ст. 1388.
121. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393. – (Зі змін.).
122. Про професійно-технічну освіту: Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 32. – Ст. 215. – (Зі змін.).
123. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
124. Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2984-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
125. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник для высш. юрид. учеб. заведений / М.М. Бринчук. – М.: Юрист, 1998 . – 688 с.
126. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
127. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 32. – Ст. 1918.
128. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218. – (Зі змін.).
129. Толкаченко О.В. Загальна характеристика еколого-правових обов'язків користувачів зелених насаджень міста / О.В. Толкаченко // Матеріали 64-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І.І. Мечникова . – Одеса, 2009. – С. 76-79.
130. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502. – (Зі змін.).
131. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791а-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 16. – Ст. 198. – (Зі змін.).
132. Про Червону книгу України: Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 201. – (Зі змін.).
133. Нормативи приживлюваності дерев і кущів при проведенні робіт з озеленення міст та інших населених пунктів України: Наказ Державного

комітету України з питань житлово-комунального господарства від 25 лютого 2005 р. № 32 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 13. – Ст. 683.

134. Про затвердження Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлово-комунальної політики України від 24 грудня 2001 р. № 226 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 489. – (Зі змін.).

135. Екологічне право України : акад. курс: підручник для вищ. навч. закладів / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2005. – 848 с.

136. Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 452/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1258.

137. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: Указ Президента України від 31 травня 2011 р. № 633/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 41. – Ст. 1665.

138. Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України: Указ Президента України від 24 липня 2000 р. № 918/2000 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1273. – (Зі змін.).

139. Про Положення про Державне агентство водних ресурсів України: Указ Президента України від 13 квітня 2011 р. № 53/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1259.

140. Про Державне агентство земельних ресурсів України: Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 445 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1253.

141. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.

142. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В.В. Костицький. – К., 2001. – 388 с.

143. Про затвердження порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 5 липня 2011 р. № 103 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 59. – Ст. 2391.

144. Толкаченко О.В. Екологічне управління у сфері охорони зелених насаджень в населених пунктах України / О.В. Толкаченко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2011. – Т. 16, вип. 15: Правознавство. – С. 286-294.

145. Гетьман А. Процесуальний порядок здійснення екологічного планування / А. Гетьман // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 4 (11). – С. 100-105.

146. Ерофеев Н.И. Планирование в области охраны окружающей среды (организационно-правовые вопросы): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02, 12.00.06 / Н. И. Ерофеев. – К., 1985. – 19 с.

147. Музыченко П.П. Прогнозирование и планирование в системе управления качеством окружающей среды (правовые аспекты): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / П.П. Музыченко. – Одесса, 1981. – 24 с.
148. Навасардова Э.С. Правовые проблемы совершенствования регионального планирования охраны окружающей среды: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Э.С. Навасардова. – М., 1984. – 29 с.
149. Малишко М.І. Основи екологічного права України: навч. посіб. / М.І. Малишко. – К.: МАУП, 1999. – 146 с.
150. Цибульський Ю. До питання ефективності екологічного планування / Ю. Цибульський // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 1 (52). – С. 242-250.
151. Толкаченко О.В. Екологічне планування в процесі забезпечення благоустрою населених пунктів / О.В. Толкаченко // Матеріали 66-ої наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – С. 174-177.
152. Абдраимов Б.Ж. Земельное право России и Казахстана: проблемы развития, процессуальные формы реализации / Б.Ж. Абдраимов, С.А. Боголюбов. – М.: Юрист, 2007. – 454 с.
153. Горшнев В.В. Контроль как правовая форма деятельности / В.В. Горшнев, И.Б. Шахов. – М.: Юрид. лит, 1987. – 176 с.
154. Про карантин рослин: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3348-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 34. – Ст. 352. – (Зі змін.).
155. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. – 2007. – № 44. – Ст. 1771.
156. Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 10 вересня 2008 р. № 464 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 4. – Ст. 114.
157. Господарський Кодекс України від 16 січня 2001 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
158. Конвенція про доступ до інформації і участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 р.: ратифіковано Законом України від 6 липня 1999 р. № 832-XIV // Офіційний вісник України. – 2010. – № 33. – Ст. 1191.
159. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 631.
160. Про затвердження Положення про громадський контроль у сфері благоустрою населених пунктів: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 16 січня

2007 р. № 7 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 19. – Ст. 771.

161. Толкаченко О.В. Экологический контроль в сфере охраны зеленых насаждений населенных пунктов Украины / О.В. Толкаченко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2012. – Т. 17, вип. 7: Правознавство. – С. 193-202.

162. Толкаченко О.В. Функції державного управління у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів / О.В. Толкаченко // Другі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Приватно-правове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи». – Одеса, 2012. – С. 322-326.

163. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія / М.В. Краснова. – К.: Вид. полігр. центр «Київ. ун-т», 2008. – 439 с.

164. Шемшученко Ю.С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю.С. Шемшученко, В.Л. Мунтян, Б.Г. Розовский. – К.: Наук. думка, 1978. – 280 с.

165. Решетняк Л.П. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Л.П. Решетняк. – Х., 2005. – 20 с.

166. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.

167. Котюк В. О. Основи держави і права: навч. посіб. / Котюк В. О. — К.: Вентурі, 2001. — 432 с.

168. Гавриш Н. С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Н.С. Гавриш. – К., 2001. – 17 с.

169. Шершун С.М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / С.М. Шершун. – К., 2005. – 20 с.

170. Про затвердження Положення про Зелену книгу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1286 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 36. – Ст. 1692.

171. Толкаченко О.В. Правопорушення у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів в Україні / О.В. Толкаченко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 1. – С. 137-139.

172. Бринчук М.М. Экологическое право и российское государство / М. М. Бринчук // Экологическое право России: сб. материалов науч.-практ. конф. – М., 2004. – Т. 3. – С. 45.

173. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля [Електронний ресурс]: Постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.

174. Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 р. № 559 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – С. 579. – (Зі змін.).

175. Ерофеев Б.В. Экологическое право: учебник / Б.В. Ерофеев. – М.: Высш. шк., 1992. – 398 с.

176. Толкаченко О.В. Цивільно-правова відповідальність у сфері охорони зелених насаджень населених пунктів в Україні / О.В. Толкаченко // Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса, 2011. – С. 578-584.

177. Ястребкова О.А. Проблемы экологического права во французском праве / О.А. Ястребкова // Экологическое право. – 2004. – № 5. – С. 53-55.

178. Паліюк В.П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової шкоди): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.П. Паліюк . – Х., 2000. – 18 с.

179. Васильева М.И. Особенности компенсации морального вреда, причиненного радиационным загрязнением окружающей природной среды (по материалам судебного дела) / М.И. Васильева, О.А. Яковлева // Государство и право. – 1998. – № 3. – С. 38-42.

180. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.А. Куян; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2001. – 18 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

003802

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
 ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА

65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
 E-mail: oguint@paco.net, rector@onu.edu.ua

тел. (048) 723-52-54
 факс (048) 723-35-15

05.02.2013 № 06.07-01-213

на № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради
 Д 11.170.02 при Інституті
 економіко-правових досліджень
 Національної академії наук України
 академіку НАН України
 Мамутову В.К.

ДОВІДКА

про використання матеріалів дисертаційного дослідження
 Толкаченко О.В.

Результати дисертаційного дослідження Толкаченко О.В. за темою «Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах України», підготовленого до публічного захисту на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право, впровадженні у навчальний процес економіко-правового і біологічного факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Окремі положення щодо правової охорони зелених насаджень у містах та інших населених пунктах та при здійсненні виробничо-господарської діяльності і науково-дослідної роботи знайшли своє відображення у викладанні теми № 17 курсу «Екологічне право» та теми № 11 курсу «Земельне право» для студентів економіко-правового факультету. Також окремі положення дисертаційного дослідження були використані в якості розділів при викладанні матеріалу з дисципліни «Екологія» та спецкурсу «Охорона рослинного світу» для студентів біологічного факультету ОНУ імені І.І.Мечникова.

Запропоновані висновки дисертаційного дослідження Толкаченко О.В. доповнюють та конкретизують зміст лекційних і семінарських занять, мають практичне значення для подальшої діяльності та підвищують якість навчання студентів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Ректор
 д.політ.н. професор

І.М. Коваль

Додаток В

Затверджую:

Перший проректор ЗНУ

к.ю.н. доцент Бондар О.Г.

АКТ

про впровадження у навчальний процес та у науково-дослідну діяльність
на юридичному факультеті Запорізького національного університету
результатів дисертаційного дослідження

Толкаченко Олени Володимирівни

на тему «Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах
України»

«___» _____ року

м. Запоріжжя

Комісія у складі: Коломоець Т.О. - д.ю.н., професор, зав.кафедрою адміністративного та господарського права, декан юридичного факультету - голова комісії, Кукурудз Р.О. - к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного та господарського права - член комісії, Меліхова О.Ю. - к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного та господарського права - член комісії склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право» Толкаченко Олени Володимирівни на тему «Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах України» впроваджені у навчальний процес та у науково-дослідну діяльність на юридичному факультеті ЗНУ при викладанні навчальних дисциплін

«Адміністративне право України», «Адміністративна відповідальність», «Адміністративна реформа в Україні», «Податкове право України», «Земельне право України», «Екологічне право України», при написанні курсових, дипломних робіт, магістерських робіт, при проведенні наукових семінарів кафедри, при проведенні наукових досліджень у рамках спеціальної науково-дослідної теми «Основні напрямки реформування законодавства України в контексті глобалізаційних процесів», у роботі науково-пошукового товариства студентів та викладачів факультету з дослідження актуальних проблем адміністративного права, при написанні конкурсних наукових робіт.

Голова комісії:

доктор юридичних наук, професор,

зав.кафедрою адміністративного та

господарського права,

декан юридичного факультету ЗНУ

Т.О.Коломоєць

Члени комісії:

кандидат юридичних наук, доцент, доцент

кафедри адміністративного та господарського права

Р.О. Кукурудз

кандидат юридичних наук, доцент, доцент

кафедри адміністративного та господарського права

О.Ю. Меліхова

Додаток С

Віголін-Містраль

вул. Мазіна б. 38 кв. 2.
м. Бердянськ,
Запорізька обл.,
Україна, 71112
Тел. 066-155-6074
067-483-7874

Вих. № 15/а від 26.02.13р.

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 11.170.02 при Інституті
економіко-правових досліджень
Національної академії наук України
академіку НАН України
Мамутову В.К.

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження
Толкаченко О.В. на тему: «Правова охорона зелених насаджень в
населених пунктах України»

Матеріали дисертаційної роботи Толкаченко О.В. за темою «Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах України» використовувались під час проведення консультацій щодо обов'язків юридичних осіб при здійсненні ними проектування, забудови, введення в експлуатацію та благоустрою території населеного пункту. Було акцентовано увагу, що юридичні особи у сфері благоустрою населених пунктів мають певні обов'язки, які зумовлені характером та обсягом здійснюваної ними діяльності, а також рівнем її впливу на стан навколишнього природного середовища і внесено відповідні пропозиції.

Директор

ТОВ «Віголін-Містраль»

Андрейченко І.М.

Додаток Д

УКРАЇНА
**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
 СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ**
**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО
 ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В Одеській області**

вул. Канатна, 83, м. Одеса, 65107, тел./факс (048) 722-30-71, тел. 728-33-81
 E-mail: ecologodessa@ukr.net веб-сайт: <http://ecology.odessa.gov.ua/> Код ЄДРПОУ 25915261

18.03.2013 № 245/04/01/01

на № _____ від _____

Акт
про впровадження результатів наукового дослідження

Наукові результати дисертаційного дослідження Толкаченко О.В. за темою «Правова охорона зелених насаджень в населених пунктах України», підготовленої до публічного захисту на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право, агарне право, екологічне право, природоресурсне право, використано в роботі Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Одеській області для удосконалення механізму взаємодії органів державного управління при прийнятті на територіальному рівні рішень з певних питань щодо благоустрою населених пунктів з врахуванням екологічних інтересів населення Одеської області.

Зокрема, окремі положення дисертаційного дослідження були запропоновані щодо збереження та невиснажливого використання зелених насаджень населених пунктів при розробці комплексної програми охорони довкілля, раціоналізації, використання земельних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки на 2013-2017 роки"

Начальник Держуправління

А.В. Яцков